

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Kielce, dnia 14 września 2017 r.

Poz. 2772

UCHWAŁA NR XXX/319/2017 RADY POWIATU W BUSKU-ZDROJU

z dnia 13 września 2017 r.

w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zabytkami w Powiecie Buskim na lata 2017 - 2020

Na podstawie art. 4 ust. 1 pkt 7 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2016 r. poz. 814 z późn.zm.) oraz art. 87 ust. 1, 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 z późn. zm.), po uzyskaniu pozytywnej opinii Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się do realizacji Program opieki nad zabytkami w Powiecie Buskim na lata 2017 - 2020, sporządzony przez Zarząd Powiatu w Busku – Zdroju, o treści określonej w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu.

§ 3. Uchwała podlega opublikowaniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego i wchodzi w życie po upływie 14 dni od opublikowania.

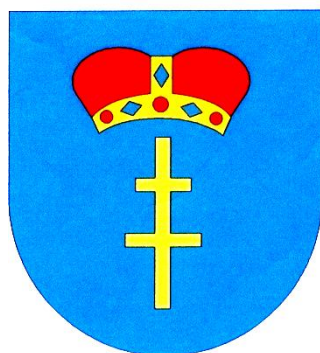
Wiceprzewodniczący Rady
Powiatu

Krzysztof Eliaz

Załącznik do uchwały Nr XXX/319/2017

Rady Powiatu w Busku-Zdroju

z dnia 13 września 2017 r.

POWIAT BUSKI

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POWIECIE BUSKIM NA LATA 2017 - 2020

Busko – Zdrój, czerwiec 2017 rok

SPIS TREŚCI:

1. WPROWADZENIE.....	4
2. UWARUNKOWANIA PRAWNE.	5
2.1 OCHRONA ZABYTKÓW NA PODSTAWIE USTAWY O OCHRONIE ZABYTKÓW	5
2.2 OCHRONA WALORÓW KULTUROWYCH I HISTORYCZNYCH NA PODSTAWIE USTAWY O OCHRONIE PRZYRODY	7
2.3 OCHRONA MIEJSC PAMIĘCI.....	7
3. KOMPETENCJE W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW.....	8
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	12
4.1 STRATEGIA ROZWOJU KRAJU 2020	12
4.2 KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI 2014 – 2017.....	12
4.3 NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004 - 2013 WRAZ Z UZUPEŁNIENIEM NA LATA 2004 – 2020.....	13
4.4 KRAJOWA STRATEGIA ROZWOJU REGIONALNEGO 2010 – 2020. REGIONY, MIASTA, OBSZARY WIEJSKIE.....	14
4.5 KONCEPCJA ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO KRAJU 2030.....	14
4.6 STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO.....	15
4.7 PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO NA LATA 2013 – 2016.....	15
4.8 REGIONALNY PROGRAM OPERACYJNY WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO NA LATA 2014 – 2020.....	16
4.9 STRATEGIA ROZWOJU TURYSTYKI W WOJEWÓDZTWIE ŚWIĘTOKRZYSKIM NA LATA 2006 – 2014.....	17
4.10 PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO.....	17
4.11 PROGRAM OCHRONY ŚRODOWISKA DLA WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO NA LATA 2011 - 2015 Z PERSPEKTYWĄ DO ROKU 2019.....	18
4.12 STRATEGIA ROZWOJU POWIATU BUSKIEGO.....	18
4.13 PLAN OCHRONY ZABYTKÓW NA WYPADEK KONFLIKTU ZBROJNEGO I SYTUACJI KRYZYSOWYCH DLA POWIATU BUSKIEGO.....	18
5. FAZY OPRACOWYWANIA PROGRAMU.....	19
6. CHARAKTERYSTYKA POWIATU BUSKIEGO.....	20
7. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO W POWIECE BUSKIM	23
7.1. OBIEKTY ZABYTKOWE PODLEGAJĄCE OCHRONIE ZNAJDUJĄCE SIĘ NA TERENIE POWIATU BUSKIEGO	24
7.2. STAN UTRZYMANIA ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH.....	37
7.3. ZASOBY DZIEDZICTWA KULTURY W POWIECE BUSKIM – ZABYTKI RUCHOME..	38
7.4. ZASOBY ARCHEOLOGICZNE.....	38
7.5. MIEJSCA PAMIĘCI.....	38
7.6. PRZYRODNICZE WALORY KULTUROWE	38
7.7. ZABYTKI O ISTOTNYM ZNACZENIU DLA POWIATU BUSKIEGO.....	39
7.8. WARTOŚCI NIEMATERIALNE I CZYNNIKI REGIONALNEJ TOŻSAMOŚCI	41
7.9. SZLAKI TEMATYCZNE I TURYSTYCZNE	42
7.9.1. SZLAKI TEMATYCZNE	42
7.9.2. SZLAKI TURYSTYCZNE	46
8. ANALIZA SWOT	46
8.1. MOCNE STRONY	46
8.2. SŁABE STRONY	47
8.3. SZANSE	47
8.4. ZAGROŻENIA	47
8.5. WNIOSKI Z ANALIZY SWOT.....	48
9. CELE I KIERUNKI DZIAŁAŃ PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POWIECIE BUSKIM	48
10. INSTRUMENTY WDRAŻANIA I MONITORING PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	51

10.1.	WDRAŻANIE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	51
10.2.	MONITORING	54
11.	MOŻLIWOŚCI FINANSOWANIA ZADAŃ Z ZAKRESU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	56
11.1.	MECHANIZMY FINANSOWANIA OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z BUDŻETU UNII EUROPEJSKIEJ	56
11.2.	FINANSOWANIE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	60
11.3.	ZASADY FINANSOWANIA OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POWIECIE BUSKIM	62
12.	ZAŁĄCZNIKI	63
12.1	OBIEKTY MAŁEJ ARCHITEKTURY SAKRALNEJ NA TERENIE POWIATU BUSKIEGO.....	63
12.2	OBIEKTY PRZYRODNICZE PODLEGAJĄCE OCHRONIE NA TERENIE POWIATU BUSKIEGO	68
12.3	MIEJSCA PAMIĘCI NA TERENIE POWIATU BUSKIEGO	75
12.4	STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE NA TERENIE POWIATU BUSKIEGO WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW PROWADZONEGO PRZEZ ŚWIĘTOKRZYSKIEGO WOJEWÓDZKIEGO KONSERWATORA ZABYTKÓW W KIELCACH.....	76

1. WPROWADZENIE

Wśród najważniejszych czynników decydujących o szansach rozwoju społeczno – ekonomicznego oraz o możliwościach kreowania aktywnego społeczeństwa obywatelskiego znajduje się dziedzictwo kulturowe. Częścią tego dziedzictwa są zabytki ruchome i nieruchome, które jako ślady działalności ludzkiej stanowią źródło informacji o życiu przodków oraz o historycznym rozwoju regionu i kraju. Zachowanie łączności między przeszłością i przyszłością wymaga szczególnej troski o dziedzictwo narodowe, co jest konstytucyjnym obowiązkiem każdego Polaka.

Troska o ochronę dziedzictwa kulturowego nabiera szczególnego znaczenia w warunkach funkcjonowania Polski w unijnej wspólnocie kulturowej. Dokumenty programowe Unii Europejskiej nadają szczególną wagę odrębności kulturowej i zwracają uwagę na potrzebę promowania wspólnego dziedzictwa kulturowego z poszanowaniem zasady respektowania narodowej i regionalnej różnorodności kulturowej.

Dziedzictwo kulturowe stanowi także ważny element rozwoju turystyki oraz rozwoju gospodarczego, jako fundament rozwoju przemysłu kultury, który zawiera w sobie nie tylko dziedziny działalności gospodarczej bezpośrednio zajmujące się produkcją i dystrybucją dóbr i usług kultury, ale i działalność niedochodową, która generuje przychód w innych branżach. Z punktu widzenia rozwoju społeczno - gospodarczego rozwój przemysłu kultury mieści się w modelu gospodarki opartej na wiedzy:

- 1) tworzy miejsca pracy oraz zapotrzebowanie na wysoko wykwalifikowanych specjalistów,
- 2) opiera się na ponadlokalnych powiązaniach, dziedzictwie kulturowym, wiedzy i informacji,
- 3) jest powiązany z innymi sektorami bazującymi na wiedzy (edukacja, turystyka),
- 4) jest czysty ekologicznie.

Złożoność działań w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego w warunkach gospodarki rynkowej wymaga strategicznego zarządzania zabytkami. Narzędziem realizacji strategii ochrony dziedzictwa kulturowego są programy opieki nad zabytkami województwa, powiatu lub gminy. *Program opieki nad zabytkami w Powiecie Buskim na lata 2017 – 2020*, zwany w dalszej części *Programem*, wyznacza priorytety i kierunki działań w dziedzinie opieki i ochrony lokalnego dziedzictwa kulturowego. Opracowaniu *Programu* przyświecała idea stworzenia spójnego systemu opieki nad zabytkami obejmującego:

- 1) ochronę i poprawę stanu zasobów środowiska kulturowego,
- 2) promocję i turystyczne udostępnienie lokalnych atrakcji dziedzictwa kulturowego,
- 3) kształtowanie ładu przestrzennego,
- 4) budowanie tożsamości kulturowej i obywatelskiej,
- 5) rozwój społeczno - gospodarczy.

Program za jeden z podstawowych celów przyjmuje pobudzenie wśród lokalnej społeczności świadomości istnienia własnego dziedzictwa kulturowego oraz potrzeby jego ochrony. Coraz więcej osób identyfikuje się z własnym regionem. Na wzmocnienie więzi regionalnych wpływają zwiększające się możliwości swobodnego dysponowania swoim losem oraz przywiązanie do własnych korzeni rodzinnych i narodowych wzmacniające poczucie bezpieczeństwa związane z rodzinnymi stronami. Powoduje to pragnienie posiadania bezpiecznej „małej ojczyzny”. Odzwierciedleniem tych zjawisk jest historia własnego regionu, której widocznym znakiem są lokalne zabytki. Pielęgnacja własnej historii związana jest z ochroną dziedzictwa kulturowego i wymaga wzięcia odpowiedzialności przez właścicieli i użytkowników za właściwy stan zachowania obiektów historycznych oraz aktywnego udziału samorządów w wykorzystaniu i promowaniu dziedzictwa kulturowego. Należy zatem podjąć wszelkie starania w zakresie wspólnej dbałości o wartości historyczne i estetyczne architektury i przestrzeni.

2. UWARUNKOWANIA PRAWNE

Stan prawodawstwa ochrony dziedzictwa kulturalnego w Polsce jest od dnia 1 maja 2004 r. częścią systemu prawa Unii Europejskiej. Do zagadnienia ochrony dziedzictwa kulturowego odnosi się również *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*. Obowiązek opracowania *Programu opieki nad zabytkami w Powiecie Buskim* wynika bezpośrednio z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Ponadto istnieją dodatkowe regulacje prawne odnoszące się do ochrony dziedzictwa historycznego i kulturowego:

- 1) ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. *o samorządzie powiatowym*,
- 2) ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. *o ochronie przyrody*,
- 3) ustawa z dnia 28 marca 1933 r. *o grobach i cmentarzach wojennych*,
- 4) rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 23 października 1936 r. *w sprawie wykonania ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych*,
- 5) ustawa z 18 grudnia 1998 r. *o Instytucie Pamięci Narodowej - Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu*,
- 6) rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 27 maja 1999 r. *w sprawie określenia sposobu oznakowania granic Pomników Zagłady i ich stref ochronnych, a także wzorów znaków wskazujących te granice*.

2.1 OCHRONA ZABYTEKÓW NA PODSTAWIE USTAWY O OCHRONIE ZABYTEKÓW

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* określa procedurę sporządzania i kontroli realizacji lokalnych i regionalnych programów opieki nad zabytkami. W odniesieniu do samorządu powiatowego ustawa ta określa następujący sposób działania:

- 1) przedmiotem programu są wszystkie zabytki niezależnie od form ochrony, jakimi są objęte,
- 2) program sporządza zarząd powiatu na 4 lata,
- 3) program przyjmuje rada powiatu po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- 4) program jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- 5) zarząd powiatu co 2 lata sporządza sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia radzie powiatu.

Podstawą sporządzenia programu jest ewidencja zabytków, a celem głównym programu jest poprawa stanu zachowania zabytków oraz włączenie zabytków w rozwój gospodarczy i społeczny. Program realizuje cele szczególne określone w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*:

- 1) włączanie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- 6) określanie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką na zabytkami.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* szczegółowo określa przedmiot, zakres, formy i sposób ochrony zabytków.

Za **zabytek** uznaje się nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

W myśl powołanej ustawy ochronie i opiece podlegają (bez względu na stan zachowania):

- 1) **zabytki nieruchome** będące w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami,
 - h) ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - i) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- 2) **zabytki ruchome** będące w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami,
 - e) środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - f) materiałami bibliotecznymi,
 - g) instrumentami muzycznymi,
 - h) wytworami sztuki ludowej i rękodziełami oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - i) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- 3) **zabytki archeologiczne** będące w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto ochronie mogą podlegać **nazwy**:

- a) geograficzne,
- b) historyczne,
- c) tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* **formami ochrony zabytków** są:

- **wpis do rejestru zabytków**, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków,
- **uznanie za pomnik historii** zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego (po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków),
- **utworzenie parku kulturowego** w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej,

- **ustalenie ochrony** w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględniające w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych.

Zgodnie z powołaną ustawą **ochrona zabytków polega, w szczególności na** podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu i nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W myśl powołanej wyżej ustawy **opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza** i polega na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

2.2 OCHRONA WALORÓW KULTUROWYCH I HISTORYCZNYCH NA PODSTAWIE USTAWY O OCHRONIE PRZYRODY

Ochrona wartości kulturowych i historycznych jest uwzględniana przy tworzeniu form ochrony na podstawie ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. *o ochronie przyrody*. Do **form ochrony przyrody**, które uwzględniają ochronę wartości kulturowych, należą:

- 1) parki narodowe,
- 2) rezerваты przyrody,
- 3) parki krajobrazowe,
- 4) obszary chronionego krajobrazu,
- 5) obszary Natura 2000,
- 6) pomniki przyrody,
- 7) stanowiska dokumentacyjne,
- 8) użytki ekologiczne,
- 9) zespoły przyrodniczo – krajobrazowe,
- 10) ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

Na szczególną uwagę zasługuje **ochrona wielkoobszarowa w postaci parku krajobrazowego**. Zgodnie z ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. *o ochronie przyrody* park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania i popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju.

2.3 OCHRONA MIEJSC PAMIĘCI

Celem ochrony miejsc pamięci jest zachowanie wszelkich śladów i utrwalenie znaczących dla tożsamości narodowej wydarzeń, faktów, postaci z dziejów państwa i narodu polskiego, walk o zjednoczenie i niepodległość ze szczególnym uwzględnieniem celów wychowawczych i edukacyjnych, tak aby służyły popularyzacji wiedzy o dokonaniach Polaków, stanowiły trwałe element tożsamości narodowej i składnik współczesnego życia.

Miejsca, obiekty i znaki pamięci narodowej jako ważny składnik tożsamości powinny być chronione przez wszystkich obywateli.

3. KOMPETENCJE W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTEKÓW

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* dokonuje podziału kompetencji w zakresie ochrony zabytków. Organami ochrony zabytków są:

- 1) minister kultury, w imieniu którego działa **generalny konserwator zabytków**,
- 2) wojewoda, w imieniu którego działa **wojewódzki konserwator zabytków**.

Na **szczeblu centralnym** organem zajmującym się ochroną zabytków jest Generalny Konserwator Zabytków. Do jego zadań należy w szczególności:

- 1) opracowywanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- 2) realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad nimi,
- 3) podejmowanie działań związanych ze wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacją kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami,
- 4) prowadzenie krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych nieprawnie za granicę,
- 5) wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach ochrony zabytków,
- 6) organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie przestrzegania oraz stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- 7) sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków,
- 8) promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków,
- 9) organizowanie szkoleń dla służb konserwatorskich,
- 10) organizowanie konkursów promujących opiekę nad zabytkami, w tym przyznawanie wyróżnień, nagród pieniężnych i rzeczowych,
- 11) opiniowanie wniosków o nadanie odznaki *Za opiekę nad zabytkami*,
- 12) współpraca z organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków,
- 13) organizowanie szkoleń w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- 14) podejmowanie działań związanych z troską o zabytki dotyczące historii Polski pozostające poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Na **szczeblu wojewódzkim** organem zajmującym się ochroną zabytków jest wojewódzki konserwator zabytków, do zadań którego należy w szczególności:

- 1) realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad nimi,
- 2) sporządzanie, w ramach własnych środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad nimi,
- 3) prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie,
- 4) wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi,
- 5) sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych,
- 6) organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami,
- 7) opracowywanie wojewódzkich planów ochrony na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów,
- 8) upowszechnianie wiedzy o zabytkach,
- 9) współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.

Kompetencje w zakresie ochrony zabytków na szczeblu **gminnym** - sprawuje:

1. wójt, burmistrz, prezydent, który:

- 1) przedstawia do zatwierdzenia radzie gminy plan ochrony parku kulturowego,
- 2) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków,
- 3) przyjmuje zawiadomienia o odkryciu, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem lub zawiadomienia o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym,

- 4) przekazuje wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przyjętego zawiadomienia o odkryciu, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem lub zawiadomienia o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym,
- 5) sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami,
- 6) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie z realizacji programu opieki nad zabytkami,
- 7) przedstawia sprawozdanie z realizacji programu opieki nad zabytkami radzie gminy,
- 8) występuje z wnioskiem o przyznanie osobom zasłużonym w sprawowaniu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami odznaki *Za opiekę nad zabytkami*,
- 9) realizuje sprawy z zakresu właściwości wojewody, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, powierzonych przez wojewodę, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, w drodze porozumienia.

2. Rada gminy, która:

- 1) uwzględnia zadania z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu strategii rozwoju gminy, studiów uwarunkowań i kierunków oraz planów zagospodarowania przestrzennego gminy, a w szczególności:
 - a) postanowień krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
 - b) rozwiązań niezbędnych do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,
 - c) przeznaczenia i zasad zagospodarowania terenu uwzględniających opiekę nad zabytkami,
- 2) uwzględnia w studium uwarunkowań i kierunków oraz w planie zagospodarowania przestrzennego gminy, w szczególności:
 - a) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - b) ochronę innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - c) ochronę parków kulturowych,
 - d) ustaleń gminnego programu opieki nad zabytkami,
 - e) ustalanie strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków,
- 3) przyjmuje gminny program opieki nad zabytkami, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- 4) uwzględnia ewidencję zabytków jako podstawę do sporządzania programu opieki nad zabytkami,
- 5) udziela dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru na zasadach określonych w podjętej przez siebie uchwale,
- 6) prowadzi wykaz udzielonych dotacji,
- 7) informuje o udzielonych dotacjach na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku inne organy uprawnione do udzielania takich dotacji,
- 8) przyjmuje zabytek, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami, który został wyłączonej przez starostę jeżeli nie było możliwe usunięcie zagrożenia, dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia - na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- 9) uwzględnia w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w ustaleniach miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oprócz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz ustaleń planów ochrony parków kulturowych, inne zabytki nieruchome wskazane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków do czasu założenia gminnej ewidencji zabytków,
- 10) w zakresie parków kulturowych:
 - a) podejmuje uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, w sprawie utworzenia parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej,
 - b) zatwierdza plan ochrony parku kulturowego,
 - c) tworzy jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem kulturowym w celu realizacji zadań związanych z jego ochroną,

- d) sporządza miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla obszarów, na których utworzono park kulturowy.

Kompetencje w zakresie ochrony zabytków na szczeblu **powiatowym** - zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* – realizuje:

1. **Starosta**, który:

- 1) umieszcza na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru stosowny znak informacyjny - w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- 2) wydaje decyzje o zabezpieczeniu zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia (na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków) - w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia,
- 3) wyłącza zabytek (na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków) na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami,
- 4) współdziała ze społecznym opiekunem zabytków w sprawach ochrony zabytków i opieki nad tymi zabytkami,
- 5) ustanawia, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, społecznego opiekuna zabytków,
- 6) cofa ustanowienie społecznego opiekuna zabytków, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, jeżeli opiekun przestał spełniać wymagania określone w powołanej wyżej ustawie lub niewłaściwie wykonuje swoje zadania,
- 7) zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o ustanowieniu społecznego opiekuna zabytków lub cofnięciu takiego ustanowienia,
- 8) prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków,
- 9) wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków,
- 10) wydaje zaświadczenie osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków,
- 11) występuje z wnioskiem o przyznanie osobom zaśluzonym w sprawowaniu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami odznaki *Za opiekę nad zabytkami*,
- 12) realizuje sprawy z zakresu właściwości wojewody, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, powierzonych przez wojewodę, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, w drodze porozumienia.

2. **Zarząd powiatu**, który:

- a) sporządza na okres 4 lat, powiatowy program opieki nad zabytkami,
- b) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie z realizacji programu opieki nad zabytkami,
- c) przedstawia radzie powiatu sprawozdanie z realizacji programu opieki nad zabytkami.

3. **Rada powiatu**, która:

- 1) uwzględnia zadania z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, a w szczególności:
 - a) postanowienia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
 - b) rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,
 - c) przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniających opiekę nad zabytkami,
- 2) uwzględnia ewidencję zabytków jako podstawę do sporządzania programu opieki nad zabytkami,
- 3) przyjmuje powiatowy program opieki nad zabytkami, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- 4) udziela dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zasadach określonych w podjętej przez siebie uchwale,
- 5) prowadzi wykaz udzielonych dotacji,
- 6) informuje inne organy uprawnione do udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku o udzielonych dotacjach.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zakłada również istnienie **ciał opiniodawczo – doradczych**:

- 1) na szczeblu centralnym jest nim **Rada Ochrony Zabytków**, działająca przy ministrze właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz **Główna Komisja Konserwatorska**, działająca przy Generalnym Konserwatorze Zabytków,
- 2) na szczeblu wojewódzkim organem opiniodawczym w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest **Wojewódzka Rada Ochrony Zabytków**, działająca przy wojewódzkim konserwatorze zabytków. W jej składchodzi od 5 do 10 członków powoływanych na okres 4 lat przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, który zapewnia też jej obsługę administracyjną i finansową.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Program opieki nad zabytkami w Powiecie Buskim koresponduje z założeniami dokumentów programowych Powiatu Buskiego, Województwa Świętokrzyskiego oraz dokumentami krajowymi, w szczególności:

1. Strategią Rozwoju Kraju 2020,
2. Krajowym Programem Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 - 2017,
3. Narodową Strategią Rozwoju Kultury 2004 – 2013 wraz z uzupełnieniem na lata 2004 – 2020,
4. Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego 2010 – 2020. Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie,
5. Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030,
6. Strategią Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego,
7. Program opieki nad zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013 – 2016,
8. Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 – 2020,
9. Strategią Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006 – 2014,
10. Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego,
11. Programem Ochrony Środowiska dla Województwa Świętokrzyskiego na lata 2011 - 2015 z perspektywą do roku 2019,
12. Strategią Rozwoju Powiatu Buskiego,
13. Planem Ochrony Zabytków na Wypadek Konfliktu Zbrojnego i Sytuacji Kryzysowych dla Powiatu Buskiego.

4.1 STRATEGIA ROZWOJU KRAJU 2020

Strategia Rozwoju Kraju 2020 uchwalona przez Radę Ministrów w dniu 25 września 2012 r. jest główną taktyką rozwojową wskazującą strategiczne zadania państwa, których podjęcie w perspektywie najbliższych lat jest niezbędne, by wzmocnić procesy rozwojowe. Strategia wyznacza trzy obszary strategiczne, w których będą się koncentrować główne zadania:

- 1) Sprawne i efektywne państwo;
- 2) Konkurencyjna gospodarka;
- 3) Spójność społeczna i terytorialna.

Strategia wprowadza obowiązek sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych obejmujących obszary miejskie, a w szczególności metropolitalne, tereny wrażliwe rozwojowo, związane z ochroną między innymi dziedzictwa kulturowego (Cel I.1. *Przejście od administrowania do zarządzania rozwojem*, Priorytet I.1.5. *Zapewnienie ład przestrzennego*). Drugim ważnym, podkreślonym przez strategię obszarem jest digitalizacja zasobów dziedzictwa narodowego oraz zapewnienie właściwego ich przechowywania (Cel II.5. *Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych*, Priorytet II.5.3. *Zapewnienie odpowiedniej jakości treści i usług cyfrowych*; Cel III.2. *Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług publicznych*, Priorytet III.2.1. *Podnoszenie jakości i dostępności usług publicznych*). Ponadto wspierany będzie rozwój infrastruktury społecznej - w tym infrastruktury kulturalnej - oraz działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, co stanowi ważny czynnik rozwoju i podnoszenia atrakcyjności gminy (Cel III.3. *Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych*, Priorytet III.3.2. *Wzmacnianie ośrodków wojewódzkich*).

4.2 KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI 2014 – 2017

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 - 2017 został przyjęty w dniu 24 czerwca 2014 r. przez Radę Ministrów. Dokument reguluje nadzór nad służbami konserwatorskimi oraz określa źródła finansowania inwestycji i procedury administracyjne związane z wydawaniem decyzji oraz przyznawaniem funduszy na prace podejmowane w obiektach zabytkowych. Uchwalony program jest pierwszym dokumentem porządkującym działania organów sprawujących opiekę nad zabytkami.

Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków – jest celem głównym programu. Natomiast cele szczegółowe Programu obejmują:

Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce:

- 1) porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych,
- 2) przygotowanie ratyfikacji *Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego*,
- 3) wypracowanie jednolitych standardów działań konserwatorskich w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych,
- 4) wzmocnienie ochrony krajobrazu kulturowego,
- 5) opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych,
- 6) przygotowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków,
- 7) realizacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP) na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków (chodzi o osiągnięcie większego efektu niż wynika to z sumy podjętych działań):

- 1) zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków przez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach,
- 2) wypracowanie standardów pozwalających na lepszy przepływ informacji między organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w ich sąsiedztwie,
- 3) podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków,
- 4) merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze i edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji:

- 1) przygotowanie ratyfikacji *Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa*, Faro 2005,
- 2) budowanie świadomości społecznej dotyczącej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania tożsamości narodowej i społeczności lokalnych,
- 3) promocja dziedzictwa za pośrednictwem internetu,
- 4) zwiększenie i ułatwienie dostępu do zasobu dziedzictwa.

Program określa zasady tworzenia warunków niezbędnych do sprawowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Wyznacza cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposoby finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji.

4.3 NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004 - 2013 WRAZ Z UZUPEŁNIENIEM NA LATA 2004 – 2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r. określa zasady polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Misją strategii jest *zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całość kształtu historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów*.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 zakłada, że działania podejmowane w ramach *Strategii* powinny prowadzić do następujących efektów:

- a) zmniejszenia dysproporcji w dostępie do kultury w regionach,
- b) zwiększenia udziału kultury w PKB,
- c) zwiększenia liczby małych i średnich przedsiębiorstw oraz liczby zatrudnionych w przemysłach kultury,
- d) radykalnej poprawy podstawowej infrastruktury kultury i stanu zabytków,
- e) stworzenia markowych produktów turystyki kulturowej,
- f) wykształcenia więzi pomiędzy kulturą, edukacją i nauką w kształtowaniu kapitału społecznego.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020 precyzuje również cele Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020, które obejmują:

- 1) **Cel strategiczny:** zrównoważenie rozwoju kultury w regionach,
- 2) **Cele uzupełniające:**
 - a) wzrost efektywności zarządzania sferą kultury,
 - b) zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju i dostępie do kultury,
 - c) wzrost udziału kultury w PKB,
 - d) zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
 - e) modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury,
 - f) wzrost uczestnictwa w kulturze,
 - g) rozwój szkół artystycznych i zwiększenie liczby godzin edukacji kulturalnej w szkolnych programach,
 - h) efektywna promocja twórczości,
 - i) promocja polskiej kultury za granicą,
 - j) ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem,
 - k) wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
 - l) rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia).

Cele cząstkowe realizowane będą w ramach pięciu obszarów priorytetowych, którym odpowiadają szczegółowo opisane w NSRK – Narodowe Programy Kultury:

- a) Czytelnictwo i sektor książki NPK Promocja czytelnictwa i rozwój sektora książki,
- b) Dziedzictwo kulturowe NPK Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego,
- c) Instytucje artystyczne i promocja twórczości NPK Rozwój instytucji artystycznych,
- d) Szkolnictwo artystyczne i promocja młodych twórców - NPK Wspierania debiutów i rozwoju szkół artystycznych,
- e) Sztuka współczesna NPK Znaki Czasu.

4.4 KRAJOWA STRATEGIA ROZWOJU REGIONALNEGO 2010 – 2020. REGIONY, MIASTA, OBSZARY WIEJSKIE

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010 – 2020. Regiony, miasta, obszary wiejskie przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 13 lipca 2010 r. określa cele i sposób działania podmiotów publicznych, a w szczególności rządu i samorządów województw, wyznacza cele polityki rozwoju regionalnego, w tym wobec obszarów wiejskich i miejskich, oraz definiuje ich relacje w odniesieniu do innych polityk publicznych o wyraźnym terytorialnym ukierunkowaniu. Strategia ustala trzy cele szczegółowe do 2020 r.:

- 1) Wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów,
- 2) Budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie procesom marginalizacji na obszarach problemowych,
- 3) Tworzenie warunków dla skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych ukierunkowanych terytorialnie.

4.5 KONCEPCJA ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO KRAJU 2030

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030, przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. dotyczy ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja kładzie nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego decydującego o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i wykorzystywaniu szans rozwojowych. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. Ponadto uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturo-

wego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej. Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- 1) ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- 2) wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- 3) wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- 4) wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.6. STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Celem generalnym *Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2020 r.* jest wzrost atrakcyjności Województwa jako podstawy zintegrowanego rozwoju w sferze społecznej, gospodarczej i przestrzennej. Wśród czynników wpływających na poprawę wizerunku Województwa *Strategia* wymienia zasoby dziedzictwa kulturowego: liczne i różnorodne zasoby dóbr kultury, wielość tradycji historycznych i miejsc związanych z przeszłością narodu polskiego oraz bogato reprezentowaną tradycyjną kulturę i sztukę ludową. Elementy te są podstawą oferty turystycznej regionu. Jako jeden z celów strategicznych prowadzących do osiągnięcia celu generalnego dokument wymienia *Ochronę i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrody i dóbr kultury* w ramach *priorytetu 2 - Ochrona i udostępnienie dziedzictwa kulturowego* wskazuje następujące kierunki działań:

- a) zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- b) modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury,
- c) zwiększanie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości,
- d) poprawa warunków funkcjonowania instytucji artystycznych,
- e) poprawa warunków funkcjonowania bibliotek, w szczególności naukowych i akademickich, oraz zwiększenie dostępności do nowoczesnych usług bibliotecznych, z wykorzystaniem technologii informatycznych,
- f) wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- g) poprawa dostępności mieszkańców do oferty kulturalnej poprzez wspieranie instytucji poszerzających ofertę programową, umożliwiającą aktywne uczestnictwo w życiu kulturalnym,
- h) tworzenie nowych miejsc pracy związanych z ochroną i udostępnianiem dziedzictwa kulturowego.

4.7 PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO NA LATA 2013 – 2016

Program opieki nad zabytkami Województwa Świętokrzyskiego na lata 2013 - 2016 został przyjęty uchwałą nr XXIX/524/13 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 25 marca 2013 r. W programie wyznaczono cel generalny, 3 cele szczegółowe (strategiczne) wraz z kierunkami działań i zadaniami, których realizacja ma służyć osiągnięciu celu generalnego.

Cel generalny: Ochrona i zachowanie materialnego oraz niematerialnego dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego.

Cele szczegółowe:

1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego.

Kierunki działań:

- rozpoznanie i dokumentacja zasobów zabytkowych;
- ochrona zabytków ruchomych;
- ochrona zabytków nieruchomych;
- ochrona zabytków archeologicznych,
- ochrona zabytkowych układów architektonicznych,
- stwarzanie warunków dla powstania i rozwoju parków kulturowych oraz ochrona krajobrazu kulturowego.

2. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań:

- poprawa dostępu do zasobów dziedzictwa;
- promocja zasobów dziedzictwa kulturowego;
- wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionalnym.

3. Tworzenie warunków do wzmacniania tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej.

Kierunki działań:

- kultywowanie tradycji w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego;
- popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

4.8 REGIONALNY PROGRAM OPERACYJNY WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO NA LATA 2014 – 2020

Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 - 2020 został przyjęty uchwałą nr 1870/13 przez Zarząd Województwa Świętokrzyskiego dnia 8 maja 2013 r., jako wstępna wersja Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014 - 2020. W rozdziale 1.1.1.3 Dziedzictwo naturalne i kulturowe, opisano Województwo Świętokrzyskie, jako województwo charakteryzujące się wysokimi walorami przyrodniczymi, co znajduje odzwierciedlenie w znacznej powierzchni obszarów chronionych. 64,5% powierzchni objętej różnymi formami ochrony stawia region świętokrzyski pod tym względem na pierwszym miejscu w skali kraju.

Województwo posiada następujące prawnie chronione obiekty oraz obszary ochrony przyrody:

- 1 park narodowy o łącznej powierzchni 7 626,4 ha;
- 72 rezerваты przyrodnicze o łącznej powierzchni 3 819,7 ha;
- 9 parków krajobrazowych o łącznej powierzchni 128 876,1 ha;
- 21 obszarów chronionego krajobrazu o łącznej powierzchni 619 040,4 ha;
- 14 stanowisk dokumentacyjnych o łącznej powierzchni 25,3 ha;
- 100 użytków ekologicznych o łącznej powierzchni 540,12 ha;
- 11 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych o łącznej powierzchni 86,49 ha;
- 672 pomniki przyrody.

Na terenie regionu świętokrzyskiego znajdują się także obszary objęte Europejską Siecią Ekologiczną NATURA 2000. Ważnym elementem krajobrazu jest południowa część województwa bogata w cenne zasoby wód mineralnych uznanych za lecznicze i termalnych na południu województwa (między innymi Busko - Zdrój, Solec - Zdrój, Powiat Kazimierski). Region świętokrzyski obfituje w zasoby dziedzictwa kulturowego wpływające na możliwości rozwoju społeczno - gospodarczego. Na uwagę zasługują liczne zamki, pałace, dwory oraz zabytki architektury sakralnej, a także obiekty przemysłowe, gospodarcze i zabytki budownictwa ludowego. Województwo świętokrzyskie jest także bardzo bogate pod względem archeologicznym (1 707 zabytków nieruchomych oraz 214 zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków). Do zabytków archeologicznych należą między innymi osady, kopce, kurhany oraz grodziska. Do rejestru zabytków sztuki i rzemiosła artystycznego na terenie Województwa Świętokrzyskiego wpisanych jest 11,5 tys. zabytków ruchomych stanowiących w głównej mierze wyposażenie świątyń oraz kolekcji prywatnych.

W województwie funkcjonują 24 muzea w tym, muzea techniczne, archeologiczne i historyczne. Obiekty te posiadają w swych zasobach 142,3 tys. muzealiów. Obok muzeów w regionie działają następujące instytucje kultury: placówki biblioteczne (289), kina (10), teatry (4), filharmonia oraz ośrodki kultury (114).

Analiza potrzeb i wyzwań oraz kierunki polityk wspólnotowych na lata 2014 - 2020 w dziedzinie promocji i zachowania dziedzictwa naturalnego i kulturowego koncentrują się wokół następujących priorytetów inwestycyjnych:

- 1) promowanie inwestycji ukierunkowanych na konkretne rodzaje ryzyka, zapewniających odporność na klęski żywiołowe oraz stworzenie systemów zarządzania klęskami żywiołowymi;
- 2) zaspokojenie znaczących potrzeb w zakresie inwestycji w sektorze gospodarki odpadami, tak aby wypełnić zobowiązania wynikające z prawa unijnego;
- 3) zaspokojenie znaczących potrzeb w zakresie inwestycji w sektorze gospodarki wodnej, tak aby wypełnić zobowiązania wynikające z prawa unijnego;

- 4) ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego;
- 5) ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz promowanie usług ekosystemowych, w tym Programu Natura 2000 oraz zielonej infrastruktury;
- 6) działania mające na celu poprawę stanu środowiska miejskiego, rekultywację terenów przemysłowych i redukcję zanieczyszczenia powietrza oraz inwestycje w zakresie hałasu.

Cel główny RPO 2014 - 2020 został sformułowany w następujący sposób: *Województwo świętokrzyskie jako region efektywnie wykorzystujący swoje potencjały rozwojowe, w oparciu o postęp technologiczny, odpowiedzialne czerpanie z zasobów środowiska oraz budowę kapitału społecznego.*

Na podstawie celu głównego wyznaczono osie priorytetowe, w tym: 4.4 Oś priorytetowa 4. *Dziedzictwo naturalne i kulturowe*, która przewiduje realizację działań mających na celu promowanie dostosowania do zmian klimatu, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem oraz ochronę środowiska naturalnego i wspieranie efektywności wykorzystania zasobów. Dzięki realizacji Osi priorytetowej 4 wspierane będą inwestycje mające na celu ochronę terenów cennych przyrodniczo, różnorodności biologicznej, promocję i rozwój zasobów przyrodniczo - kulturowych.

4.9 STRATEGIA ROZWOJU TURYSTYKI W WOJEWÓDZTWIE ŚWIĘTOKRZYSKIM NA LATA 2006 – 2014

Za cel nadrzędny *Strategii Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim* na lata 2015 - 2020 uznano pełne wykorzystanie zrealizowanych projektów turystycznych i okołoturystycznych dla uzyskania efektów gospodarczych i społecznych wynikających z rozwoju turystyki w województwie świętokrzyskim. Strategiczne obszary koncentracji działań odpowiadające na zdiagnozowane główne problemy są następujące:

- a) skomercjalizowana oferta turystyczna regionu,
- b) funkcjonalnie zorganizowana, zrównoważona przestrzeń turystyczna oraz wysoka dostępność regionu i jego atrakcji,
- c) wysoki potencjał kadrowy i organizacyjny interesariuszy rynku turystycznego,
- d) zintegrowany marketing regionu i efektywna komunikacja marketingowa.

4.10 PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego został przyjęty uchwałą Sejmiku nr XLVII/833/14 z dnia 22 września 2014 r. Głównym zadaniem polityki ochrony przestrzeni kulturowej jest zabezpieczanie obiektów i zespołów zabytkowych, w tym dziedzictwa archeologicznego przed degradacją oraz sukcesywna renowacja, rewitalizacja oraz racjonalne ich udostępnienie drogą pełnego wykorzystania instrumentów prawnych i finansowych przewidzianych w obowiązujących przepisach prawnych i programach.

Realizacja tego zamierzenia winna odbywać się poprzez:

- a) wnioskowanie o dokonanie wpisu cennych obiektów do rejestru zabytków,
- b) egzekwowanie odpowiednich zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz objęcie tymi planami wszystkich terenów szczególnej ochrony konserwatorskiej,
- c) tworzenie warunków przestrzennych do organizacji parków kulturowych — wskazane jest przeanalizowanie możliwości tworzenia parków kulturowych na obszarach o wyróżniającym się krajobrazie kulturowym. W tym celu niezbędne jest wykonanie szczegółowej inwentaryzacji terenu i przygotowanie odpowiedniej dokumentacji. Interesującym przypadkiem jest obszar doliny rzeki Kamiennej, dla którego w przeszłości opracowano dokumentację wskazując go jednocześnie, jako projektowany Park Kulturowy Doliny Rzeki Kamiennej,
- d) podjęcie starań o utworzenie pomników historii miejsc szczególnie ważnych dla Województwa.

W ramach polityki ochrony przestrzeni kulturowej plan określa następujące obszary działań priorytetowych:

- 1) rewaloryzacja i rewitalizacja obiektów, zespołów oraz zabytkowych układów przestrzennych,
- 2) kreowanie przestrzeni kulturowej,
- 3) rozpoznanie i udokumentowanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

4.11 PROGRAM OCHRONY ŚRODOWISKA DLA WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO NA LATA 2011 - 2015 Z PERSPEKTYWĄ DO ROKU 2019

Program ochrony środowiska dla województwa świętokrzyskiego na lata 2011- 2015 z perspektywą do roku 2019 przyjęty uchwałą nr XII/211/11 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 12 października 2011 r. jest aktualizacją poprzedniej edycji *Programu ochrony środowiska*. W programie na podstawie aktualnego stanu środowiska i źródeł zagrożeń w poszczególnych komponentach środowiska, określono:

- 1) strategię działań dla poprawy stanu środowiska w perspektywie do 2019 r.;
- 2) wojewódzkie priorytety ekologiczne i przedsięwzięcia priorytetowe planowane do realizacji w latach 2011 - 2015;
- 3) monitoring realizacji programu;
- 4) aspekty finansowe wdrażania programu.

Strategia działań dla poprawy stanu środowiska zawiera cele i kierunki działań ujęte w następujących zagadnieniach:

- 1) ochrona zasobów naturalnych;
- 2) poprawa jakości środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego;
- 3) kierunki działań systemowych.

Priorytety ekologiczne, wyznaczone zostały dla następujących obszarów działania:

- 1) ochrona zasobów naturalnych;
- 2) jakość powietrza;
- 3) ochrona wód i gospodarka wodna;
- 4) gospodarka odpadami;
- 5) oddziaływanie hałasu;
- 6) oddziaływanie pól elektromagnetycznych;
- 7) edukacja ekologiczna;
- 8) poważne awarie.

4.12. STRATEGIA ROZWOJU POWIATU BUSKIEGO

Strategia Rozwoju Powiatu Buskiego została przyjęta uchwałą XXXIV/357/2014 Rady Powiatu w Busku – Zdroju z dnia 31 stycznia 2014 r. Strategia wskazuje na ważną rolę lokalnego dziedzictwa kulturowego w rozwoju gospodarczym Powiatu oraz podnoszenie jego atrakcyjności. Szczególne znaczenie ma tu bogata historia ziemi buskiej, która należy do najstarszych ośrodków chrześcijaństwa w Polsce i może poszczycić się mianem kolebki polskiej państwowości (stolica państwa Wiślan, Wiślica jako gród kasztelański, a także Nowy Korczyn – ważny ośrodek władzy państwowej w epoce jagiellońskiej). Występują tu liczne i różnorodne zasoby dziedzictwa kulturowego oraz bogactwo miejsc i tradycji historycznych, a także duża liczba i różnorodność zabytków o szczególnych walorach historycznych, w tym obiektów architektury drewnianej. Bogate i zróżnicowane zasoby środowiska przyrodniczego: obszary chronionego krajobrazu (gminy Busko - Zdrój, Solec - Zdrój, Nowy Korczyn, Stopnica, Pacanów i Wiślica) oraz rezerваты: słonoroślowy w Owczarach i stepowe: Góry Wschodnie, Przęślin, Skorocice i Skotniki Górne czynią ziemię buską bardziej atrakcyjną.

4.13. PLAN OCHRONY ZABYTKÓW NA WYPADEK KONFLIKTU ZBROJNEGO I SYTUACJI KRYZYSOWYCH DLA POWIATU BUSKIEGO

Celem opracowania *Powiatowego Planu Ochrony Zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Powiatu Buskiego* było wzmocnienie ochrony i opieki nad zabytkami zlokalizowanym na terenie Powiatu Buskiego w sytuacjach zagrażających ich istnieniu. Ochrona polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich mających na celu ratowanie zabytków przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem. Przedsięwzięcia są realizowane poprzez:

- 1) zapobieganie i prowadzenie prac przygotowawczych w czasie poprzedzającym wystąpienie konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- 2) podwyższenie gotowości wprowadzanej w okresie narastania bezpośredniego zagrożenia przez organy kierowania kryzysowego,
- 3) reagowanie w czasie wystąpienia i trwania konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- 4) zabezpieczenie i dokumentowanie po ustąpieniu konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej.

Zapobieganie zagrożeniom i prowadzenie prac przygotowawczych do zabezpieczenia zabytków obejmuje w szczególności:

- 1) opracowanie planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz ich aktualizację,
- 2) kontrolę i doskonalenie stanu technicznego zabytków,
- 3) instalowanie i utrzymywanie w sprawności urządzeń i systemów zabezpieczenia zabytków, w tym sygnalizacji wykrywania i alarmowania,
- 4) wykonywanie ewidencji i dokumentacji zabytków podlegających ochronie,
- 5) projektowanie i wykonywanie inżyniersko - technicznych prac zabezpieczających przy zabytkach takich, jak:
 - a) podwyższenie klasy odporności ogniowej i poprawa właściwości konstrukcyjnych,
 - b) zabezpieczenia przed skutkami wybuchów, wichur, śnieżyc, powodzi lub zalania z innych przyczyn, osunąć lub zapadnięć gruntu,
 - c) obudowa lub osłona fragmentów szczególnie wartościowych i narażonych na destrukcję.

Podwyższenie gotowości wprowadzanej w okresie narastania bezpośredniego zagrożenia przez organy kierowania kryzysowego obejmuje:

- 1) demontaż i ukrycie najcenniejszych detali architektonicznych i elementów wyposażenia,
- 2) przygotowanie i rozmieszczenie znaków *Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych* w razie konfliktu zbrojnego,
- 3) zgromadzenie i utrzymywanie w gotowości urządzeń, sprzętu, narzędzi, opakowań, materiałów niezbędnych do wykonywania prac zabezpieczających i działań ratowniczych,
- 4) zorganizowanie systemu monitorowania zagrożeń, alarmowania i powiadamiania,
- 5) wyznaczenie i przygotowanie zespołów ludzkich do prac zabezpieczających i działań ochronnych,
- 6) zorganizowanie współdziałania właścicieli, zarządców i użytkowników zabytków, organów administracji publicznej, specjalistycznych służb, jednostek i instytucji, Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz wolontariatu.

5. FAZY OPRACOWYWANIA PROGRAMU

Program opieki nad zabytkami w Powiecie Buskim, ze względu na swoje znaczenie, wymagał dokonania analizy ilości i stanu lokalnego dziedzictwa kulturowego. Przeanalizowano obowiązujące akty prawne oraz dokumenty programowe i strategiczne określające możliwości oraz warunki ochrony i opieki nad zabytkami. Następnie podjęto współpracę z samorządami gminnymi w celu pozyskania aktualnych informacji na temat gminnych programów opieki nad zabytkami, a także ustalenia aktualnej, zweryfikowanej listy istniejących zabytków na ich terenach. Na podstawie pozyskanych z różnych źródeł informacji o lokalnych zasobach kulturowych (m.in. własne dane, informacje gminnych samorządów) sporządzono charakterystykę zasobów zabytkowych usytuowanych na terenie Powiatu Buskiego, która dała podstawę do opracowania celów i kierunków działań *Programu*.

Po sporządzeniu projektu *Programu* i jego przyjęciu przez Zarząd Powiatu w Busku – Zdroju, przedstawiono go Świętokrzyskiemu Konserwatorowi Zabytków.

Przystępując do prac nad *Programem* zakładano, że podstawą formułowania priorytetów w zakresie opieki nad zabytkami w Powiecie Buskim będą założenia i wnioski zawarte w programach opieki nad zabytkami dla Województwa Świętokrzyskiego oraz dla gmin funkcjonujących na terenie Powiatu Buskiego. Zgromadzone informacje wykazały, że do marca 2017 r. uchwalono program opieki nad zabytkami dla Gmin:

- 1) Tuszewy na lata 2016 – 2020,
- 2) Busko – Zdrój na lata 2017 – 2020.

- 3) Stopnica, która obecnie pracuje nad przyjęciem Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2017 - 2020,
- 4) Solec – Zdrój, która obecnie pracuje nad przyjęciem Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2017 – 2021,
- 5) Gmina Wiślica prowadzi prace nad projektem programu opieki nad zabytkami na lata 2016 – 2019 (dane z grudnia 2016 r.).

Jak wynika z przedstawionych informacji, spośród gmin funkcjonujących na terenie Powiatu Buskiego jedynie Gmina Busko – Zdrój prowadzi Gminną Ewidencję Zabytków. Została ona przyjęta zarządzeniem Nr 19/2017 Burmistrza Miasta i Gminy Busko – Zdrój z dnia 27 stycznia 2017 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Busko - Zdrój.

6. CHARAKTERYSTYKA POWIATU BUSKIEGO

Powiat Buski położony jest w południowo - wschodniej części Województwa Świętokrzyskiego. Zajmuje obszar o powierzchni 96 739 ha. W skład Powiatu wchodzi 8 gmin: Busko – Zdrój i Stopnica (gminy miejsko – wiejskie) i 6 gmin wiejskich: Gnojno, Nowy Korczyn, Pacanów, Solec - Zdrój, Tuczępy, Wiślica. Największą gminą zarówno pod względem powierzchni, jak i liczby ludności jest Busko - Zdrój, najmniejszą Tuczępy.

Stolicą Powiatu jest Busko – Zdrój. Powierzchnia Powiatu objęta różnymi formami ochrony przyrody i krajobrazu wynosi ponad 89 tys. ha, co stanowi ok. 92% jego ogólnej powierzchni. Parki krajobrazowe obejmują obszar ponad 16,7 tys. ha, a obszary chronionego krajobrazu zajmują niemal 72 tys. ha.

Tereny Powiatu posiadające najwyższe walory przyrodnicze weszły w zasięg Zespołu Krajobrazowych Parków Ponięcia oraz obszarów chronionego krajobrazu. W skład Zespołu Krajobrazowych Parków Ponięcia wchodzi trzy odmienne charakterem parki, w tym dwa obejmujące obszar Powiatu Buskiego: Szaniecki i Nadnidziański Park Krajobrazowy.

Zasady gospodarowania w gminach na terenie parku krajobrazowego i jego otuliny obejmują m.in.:

- 1) ochronę najcenniejszych walorów przyrodniczych gminy,
- 2) ochronę pojedynczych zabytków i zespołów,
- 3) wykluczenie wprowadzenia nowej zabudowy na takie tereny, jak m.in.:
 - a) rezerваты przyrody i ich otoczenie,
 - b) bezpośrednie sąsiedztwo pomników przyrody,
 - c) tereny występowania chronionych i rzadkich stanowisk roślinnych i gatunków fauny,
 - d) torfowiska i obszary podmokłe,
 - e) tereny z roślinnością kserotermiczną,
 - f) obszary geologiczne i geomorfologiczne kwalifikujące się do ochrony w postaci stanowisk dokumentacyjnych,
 - g) otoczenie naturalnych źródeł,
 - h) obszary węzłów ekologicznych,
 - i) korytarze ekologiczne.

Obszary chronionego krajobrazu w Powiecie Buskim obejmują część obszarów gmin Busko - Zdrój, Solec - Zdrój, Nowy Korczyn, Stopnica, Pacanów i Wiślica – są to: Chmielnicko – Szydłowski, Solecko – Pacanowski, Nadnidziański i Szaniecki Obszar Chronionego Krajobrazu. W Powiecie Buskim znajdują się także rezerwat przyrody (rezerwat słonoroślowy w Owczarach) oraz rezerваты stepowe (Góry Wschodnie, Przęślin, Skorocice i Skotniki Górne).

Rys historyczny Buska – Zdroju i Powiatu Buskiego¹

Początki Buska – Zdroju sięgają XII w. Pierwsza wzmianka o Busku – Zdroju (*Bugsk*) pojawiła się w Bulli Papieskiej z 1166 r. oraz w kronice Diecezji Krakowskiej. W 1185 r. właściciel Buska i okolic – rycerz Dersław (zwany także Dzierżkiem lub Dzierżysławem) sprowadził do osady żeński zakon norbertanek, któremu później przekazał testamentem swój majątek, dzięki czemu od 1241 r. przez kilkadziesiąt lat Busko było własnością klasztoru.

Pierwsza wzmianka o buskiej wodzie mineralnej pojawiła się w 1252 r., kiedy Bolesław Wstydlivy nadał miastu immunitet skarbowy, w którym zezwolił na eksploatację solanki.

W 1287 r. Busko otrzymało z rąk księcia Leszka Czarnego prawa miejskie. Natomiast w 1412 r. król Władysław Jagiełło nadał buskiemu mieszczaństwu przywilej cotygodniowego targu i dwóch jarmarków rocznie, dzięki czemu przez cały XV i XVI w. miasto przeżywało swój rozkwit słynąc z handlu i produkcji sukna. Jednak wojny i antymieszczańska polityka doprowadziły do zubożenia Buska od połowy XVII w. Wraz z odkryciem w Busku w 1776 r. nowych źródeł solankowych i rozpoczęciem eksploatacji soli nastąpił okres krótkiego ożywienia, lecz wkrótce produkcja ta okazała się nieopłacalna.

Po 1795 r. Busko znalazło się w zaborze austriackim w Województwie Sandomierskim. Po zwycięstwie wojsk napoleońskich w 1809 r. ziemie zagarnięte przez Austrię w trzecim rozbiórce Polski zostały włączone do Księstwa Warszawskiego. Wówczas utworzono Departament Krakowski, w skład którego wchodził Powiat Stopnicki wraz z Buskiem.

W okresie Księstwa Warszawskiego (1808 r.) magister medycyny Winterfeld z Pińczowa, przeprowadził pierwsze badania nad wykorzystaniem miejscowych wód do leczenia. Do Buska zaczęli przyjeżdżać pierwsi kuracjusze zwani wówczas *gośćmi kąpielowymi*. Jednak za pierwszą kuracjuszkę uznaje się królową Jadwigę, która odwiedziła Busko razem z królem Władysławem czterokrotnie w latach 1389 – 1394, co znajduje potwierdzenie w zapisach historycznych. W kronice klasztoru norbertanek, pod datą 6 grudnia 1393 r. jest wzmianka o kąpeli leczniczej jaką siostry przygotowały królowej Jadwidze.

Upadek Napoleona (1815 r.) spowodował likwidację Księstwa Warszawskiego. Busko zostało włączone do utworzonego Królestwa Polskiego, pozostającego pod zaborem rosyjskim.

W 1818 r. rząd Królestwa Polskiego uzyskał zgodę na wyposażenie nowo utworzonych Diecezji Sandomierskiej i Podlaskiej kosztem kasacji 47 klasztorów. Wśród zlikwidowanych znalazł się buski klasztor norbertanek. Dobra klasztorne przejął skarb państwa i Busko stało się miastem rządowym.

Po pożarze miasta w 1820 r., buskie uzdrowisko wzięło w dzierżawę generał Feliks Rzewuski i - dzięki pomocy warszawskiej spółki - wybudował buskie łazienki według projektu włoskiego architekta Henryka Marconiego. W 1828 r. na leczeniu sanatoryjnym w Busku przebywało już 202 gości. W 1836 r. nastąpiło uroczyste otwarcie uzdrowiska, które potem wzięła w dzierżawę spółka warszawskich przemysłowców.

Mimo pozbawienia Buska praw miejskich w 1869 roku uzdrowisko nadal funkcjonowało. W 1880 r. jego dzierżawę przejął lekarz Andrzej Dobrzański. Przez 15 lat jego działalności Busko stało się jednym z najpopularniejszych uzdrowisk na ziemiach polskich oraz za granicą.

W wyniku kampanii wojennej 1914/1915 Busko znalazło się pod okupacją austriacko – węgierską. W czerwcu 1915 r. odzyskało prawa miejskie i zostało siedzibą Powiatu Stopnickiego. Dziesięć lat później granice miasta rozszerzono o tzw. *Górkę* oraz przywrócono nazwę Busko (zmienioną w czasach carskich na Busk).

W 1919 r. – po zakończeniu I wojny światowej - do Buska zaczęli ponownie przyjeżdżać kuracjusze. W okresie międzywojennym nastąpiła intensywna rozbudowa uzdrowiska. Z inicjatywy dr Szymona Starkiewicza powstało Sanatorium Dziecięce *Górka*.

II wojna światowa przerwała rozwój Buska jako miasta uzdrowiskowego. Po zakończeniu działań wojennych baza uzdrowiskowa przeżywała prawdziwy rozkwit, który trwa nadal. Oddano do użytku kolejne

¹ Opracowano na podstawie:

- o L. Marciniak, *Busko Starówka Zdrojowa*, Dal, Busko – Zdrój 2006,
- o T. Koba – Ryszewska, *Przeszłość administracyjna ziem Województwa Kieleckiego*, Kielce 1970,
- o F. Kiryk, *Busko w okresie rozbiorów i niewoli*, /w:/ Studia Kieleckie, 3/47 Kielce 1985,
- o H. Lawera, *Powiat Buski*, Alpa, Busko – Zdrój 2001,
- o M. Byszewski, *Kronika m. Buska Powiatu Stopnickiego Województwa Kieleckiego*, Busko 1927.

sanatoria: Sanatorium „Nida – Zdrój”, Sanatorium „Włókniarz”, Sanatorium „Rafał”. W 1960 roku rozpoczęto w Busku – Zdroju produkcję uzdrowiskowej wody mineralnej „Buskowianka”

Szczególne miejsce w historii obecnych ziem Powiatu Buskiego zajmuje **Wiślica** (*łac. Vislicia*) należąca do najstarszych miejscowości w Polsce, powstałych jeszcze przed powstaniem państwa polskiego. Jej historia sięga IX w., gdy była centralnym ośrodkiem Państwa Wiślan. Najstarsze ślady osadnictwa pochodzą z II połowy IX w. Prawa miejskie Wiślica otrzymała w II połowie XIII w., potwierdzone przez Władysława Łokietka w 1326 r.

Za panowania Kazimierza Wielkiego w XIV w. wzniesiono mury obronne z trzema bramami (Krakowską, Buską i Zamkową), rozbudowano zamek, wybudowano nowy kościół kolegiacki. Miasto otrzymało też szereg korzystnych przywilejów gospodarczych, np. prawo do sprzedaży soli. Tu uchwalono w 1347 r. tzw. *Statuty Wiślickie*.

Z piętnastowieczną Wiślicą związany był Jan Długosz, kustosz miejscowej kolegiaty. Wtedy to przeżywała świetność szkoła wiślicka, z której prawdopodobnie pochodził Jan z Wiślicy, poeta, autor *Bellum Prutenum* (wyd. w 1516 r. w Krakowie) zawierającej m.in. opis bitwy grunwaldzkiej. W 1528 r. rozpoczęto budowę wodociągów miejskich, dzięki czemu powstały browary i gorzelnie. Najazd szwedzki i liczne plagi zrujnowały miasto, a po upadku Powstania Styczniowego w 1869 r. Wiślica straciła prawa miejskie. Obecnie Wiślica stara się o odzyskanie praw miejskich.

W latach 1958 - 65 prowadzone prace archeologiczne odsłoniły w północno – zachodnim narożu Placu Solnego fundamenty romańskiego kościółka Św. Mikołaja z cmentarzyskiem i tzw. misą chrzcielną. Kościół ten istniał od II połowy XI w. do końca XIII w. i należy do najstarszych kościołów w Małopolsce.

Innym ważnym ośrodkiem historycznym w Powiecie Buskim jest **Nowy Korczyn**. Pierwotnie osada handlowa położona była na szlaku prowadzącym z Krakowa na Ruś Kijowską. W 1258 r. książę Bolesław Wstydlivy ulokował tu *Nowe Miasto Korczyn*. Dokument lokacyjny miasta stał się wzorem dla niektórych miast założonych później - na prawie korczyńskim (*ius Corcinense*) lokowany był m.in. Skaryszew. Rok przed lokacją miasta, książę Bolesław i jego żona Kinga ufundowali w Korczynie klasztor ojców franciszkanów.

W 1300 r. wojska ruskie zniszczyły miasto. Spaleniu uległ między innymi drewniany zamek książęcy. Na jego miejsce w połowie XIV w., król Kazimierz Wielki wznosił zamek królewski, który stał się jedną z najważniejszych siedzib monarszych w Polsce. Miasto zostało otoczone obronnymi murami i zabezpieczone dodatkowo sztucznie utworzonym jeziorem *Czartoria*. Na korczyńskim zamku przebywał często dwór królewski. Dzięki centralnemu położeniu w Małopolsce Korczyn stał się miejscem zjazdów politycznych i zgromadzeń szlacheckich.

W epoce jagiellońskiej Nowy Korczyn był ważnym ośrodkiem władzy państwowej. W 1404 r. w Nowym Korczynie odbył się zjazd rycerstwa Korony zwołany przez Władysława Jagiełłę. Celem zjazdu było ustalenie podatku na wykupienie z rąk Krzyżaków ziemi dobrzyńskiej. W 1438 r. w Korczynie miał miejsce walny zjazd, w trakcie którego obradowano o przyjęciu przez króla Władysława III Warneńczyka korony czeskiej. Ostatecznie koronę przyjęto, ale dla królewskiego brata Kazimierza. W dniu 25 kwietnia 1438 r. sprzeciwiający się sojuszowi z czeskimi husytami kardynał Zbigniew Oleśnicki zawiązał w Korczynie konfederację. W 1439 r. w Korczynie zawiązano z kolei konfederację polskich husytów pod wodzą Spytki z Melsztyna. Konfederacja ta skupiła opozycję przeciwną rządowi Oleśnickiego w Polsce. Kardynał przebywał w tym czasie z małoletnim królem Władysławem na nowokorczyńskim zamku. Wojska husyckie zebrały się w pobliskim Piasku Wielkim, skąd wyruszyły w kierunku Nowego Miasta. Konfederaci zatrzymali się na zakolu Nidy pod Grotnikami. Spytko zamierzał umocnić się tu taborami na wzór czeski, jednak nie zdążył się przygotować. W dniu 4 maja 1439 r. wojska królewskie rozbiły konfederatów w bitwie pod Grotnikami.

W 1461 r. król Kazimierz Jagiellończyk przyjął w Korczynie poselstwa od Jerzego z Podiebradow, chana tatarskiego oraz margrabiego brandenburskiego. W 1465 r. zjazd szlachty małopolskiej i delegatów wielkopolskich obradował tu w sprawie środków na prowadzenie wojny z Krzyżakami. W czasie zjazdu uchwalono także statut nowokorczyński. W 1470 r. Kazimierz Jagiellończyk przyjął w Korczynie delegata papieskiego oraz Rafała Leszczyńskiego, przybywającego z misją od cesarza Fryderyka III. W dniu 9 października 1479 r. wielki mistrz krzyżacki Martin Truchsetz von Wetzhausen złożył na zamku w Korczynie hołd lenny polskiemu królowi.

Tradycja zjazdów rycerskich sprawiła, że w Korczynie odbywały się sejmiki generalne prowincji małopolskiej. Na trzy tygodnie przed sejmem walnym zbierali się tu posłowie i senatorowie z województw:

sandomierskiego, lubelskiego, krakowskiego, wołyńskiego i podolskiego, aby porównać i połączyć uchwały i żądania sejmików wojewódzkich i ziemskich. Miasto było siedzibą starostwa grodzkiego, jednego z sześciu w województwie sandomierskim. W Korczynie odbywały się sądy grodzkie dla powiatów wiślickiego i pilźnieńskiego.

W 1474 r. w mieście miał miejsce wielki pożar, po którym Korczyn zwolniono na 12 lat z wszelkich czynszów, robocizn i danin. W XVI w. miasto nawiedziły kolejne dwa pożary. W 1531 r. król Zygmunt I zezwolił na pobieranie na rzecz miasta cła mostowego i grobelnego. W 1549 r. Zygmunt II August wyposażył szpital miejski. W 1566 r. wybudowano nowy ratusz. W 1568 r. wykopano kanał zasilający sztuczne jezioro wodą z Nidy. W 1569 r. król Zygmunt August potwierdził prawa miejskie Korczyna. Pierwotny przywilej lokacyjny uległ zniszczeniu podczas pożaru. W XVII w. po przeniesieniu stolicy kraju do Warszawy, rola polityczna małopolskiej szlachty osłabła, a wraz z nią znaczenie korczyńskich sejmików. W 1606 r. Korczyn zajęli i złupili rokoszanie Mikołaja Zebrzydowskiego. W 1607 r. pożar zniszczył niemal całe miasto. Ogromne zniszczenia przyniosły wojny, a szczególnie potop szwedzki oraz najazd Rakoczego. W 1657 r. miasto zostało spalone i splądrowane. Zniszczeniu uległy archiwa grodzkie i miejskie. Korczyn został ponownie zajęty i zniszczony przez Szwedów w 1702 r. w trakcie III wojny północnej.

Na skutek rozbiorów Polski Nowy Korczyn znalazł się na granicy państw, co spowodowało zatamowanie stosunków handlowych z terenami położonymi za Wisłą. W 1794 r. przez miasto przemaszerowały wojska Tadeusza Kościuszki obozujące w pobliskich Winarach. W dniu 30 kwietnia 1794 r. szlachta sandomierska ogłosiła tu przystąpienie do Powstania. W 1869 r. Korczyn utracił prawa miejskie.

W czasie I wojny światowej między 15 - 24 września 1914 r. koło Korczyna, m.in. w miejscowości Czarkowy, toczyły się ciężkie walki formującego się dopiero I Pułku Piechoty Legionów Polskich dowodzonego przez Józefa Piłsudskiego z Rosjanami, w wyniku których zadano wrogowi dotkliwe straty. W samym mieście znajdowała się kwatera Piłsudskiego, mieścił się tu również jego sztab. Dla upamiętnienia bojów legionowych 23 września 1928 r. został odsłonięty pomnik. W uroczystości tej wziął udział ówczesny prezydent II RP Ignacy Mościcki.

W czasie II wojny światowej w Korczynie istniał silny i dobrze zorganizowany ruch oporu. W nocy z 24 na 25 lipca 1944 r. doszło do ataku oddziału Armii Krajowej na posterunek żandarmerii w Nowym Korczynie. Partyzanci ujęli wtedy i stracili 12 żandarmów oraz 8 policjantów granatowych. W wyniku tych działań Korczyn znalazł się w granicach partyzanckiej Republiki Pińczowskiej.

Dziś Nowy Korczyn jest małą osadą (niewiele ponad 1000 mieszkańców), siedzibą władz gminy.

7. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO W POWIECIE BUSKIM

Na terenie Powiatu Buskiego zlokalizowano 134 obiekty wpisane do rejestru zabytków prowadzonego przez Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach, w tym:

- 1) 107 zabytków nieruchomych,
- 2) 27 stanowisk archeologicznych.

Wśród nieruchomych zabytków wpisanych do rejestru zabytków dominuje architektura sakralna. We wszystkich ośmiu gminach Powiatu Buskiego zidentyfikowano 107 zabytków, z czego w gminie:

- 1) Busko – Zdrój – 43 obiekty,
- 2) Gnojno – 5 obiektów,
- 3) Nowy Korczyn – 20 obiektów,
- 4) Pacanów – 5 obiektów,
- 5) Solec – Zdrój – 10 obiektów,
- 6) Stopnica – 10 obiektów,
- 7) Tuczępy - 3 obiekty,
- 8) Wiślica - 11 obiektów.

Wśród stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków znajdują się w większości osady z różnych epok, kopce pradziejowe, relikty kościołów, grodziska. Na terenie Powiatu Buskiego zlokalizowano ich 27. Oprócz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków można wyróżnić stanowiska archeologiczne ujęte w ewidencji zabytków.

7.1. OBIEKTY ZABYTEKOWE PODLEGAJĄCE OCHRONIE ZNAJDUJĄCE SIĘ NA TERENIE POWIATU BUSKIEGO

Zabytek nieruchomy wpisuje się do rejestru zabytków na podstawie decyzji wydanej z urzędu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków lub na wniosek właściciela zabytku nieruchomego, jak również użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek.

Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tegoż zabytku.

Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru zabytków na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Centralną ewidencję zabytków ruchomych prowadzi Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie.

Stanowisko archeologiczne to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Zabytek archeologiczny wpisuje się do rejestru zabytków podobnie jak zabytek nieruchomy.

Do rejestru zabytku nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Zabytki umiejscowione na terenie Powiatu Buskiego zarówno ruchome jak i nieruchome to przede wszystkim zabytki o charakterze sakralnym (kościół, cmentarze), świadczące o głębokiej tradycji chrześcijańskiej regionu. O przeszłości lokalnej społeczności świadczą najstarsze zabytki takie, jak kurhany, grodziska, osady oraz związane z osadnictwem, te bardziej okazałe jak zamki, pałace, dwory, ale i te związane z zabudową mieszczańską i wiejską (kamienice, domy, układy urbanistyczne). Na terenie Powiatu zachowały się zabytki związane z lecznictwem uzdrowiskowym oraz z techniką i produkcją (młyny, spichlerze). Na terenach Gmin Nowy Korczyn, Busko – Zdrój i Stopnica zachowały się zabytki kultury judaistycznej.

1. Wśród zabytków **architektury sakralnej**, za szczególnie cenne uznać należy:

1) **Zespół kościoła kolegiackiego pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Wiślicy wpisany do rejestru zabytków pod nr A.85/I-3; data wpisu: 15.05.2008**, w skład którego wchodzi:

a) **Bazylika** – ufundowana w 1350 r. przez Kazimierza Wielkiego, była wykańczana w latach 1370 - 1380, odnawiana w II połowie XVII w., w XVIII w. i w 1824 r., została poważnie zniszczona w czasie działań wojennych w 1915 r., odbudowana w latach 1919 - 1926, częściowo uszkodzona w 1945 r., została odremontowana. Świątynia została wzniesiona z kamienia ciosowego w stylu gotyckim. Posiada dwunawowy korpus, prostokątny, czteroprzęsłowy, węższe prezbiterium czteroprzęsłowe, zamknięte wielobocznie. W głównym ołtarzu znajduje się słynąca łaskami wczesnogotycka kamienna rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem, tzw. *Madonna Łokietkowa*. W prezbiterium zachowały się pozostałości polichromii rusko – bizantyjskiej z końca XV w. W czasie prac konserwatorskich i wykopaliskowych w latach 1958 - 1963 odkryto relikty kościoła romańskiego z XII w. z rytowaną posadzką krypty oraz relikty kościoła romańskiego z I poł. XIII w. z partiami posadzki z glazurowych płytek ceramicznych. Świątynia została wyniesiona do rangi bazyliki mniejszej w 2005 r.,

b) **Dzwonnica** została zbudowana w latach 1460 - 1470 z fundacji Jana Długosza. Powstała na rzucie kwadratu i posiada cztery kondygnacje. Do połowy zbudowana jest z ciosu wapiennego, natomiast od połowy w górę z cegły układanej we wzory. W 1858 r. pożar zniszczył dzwonnice. Odbudowano ją w 1872 r., ale w 1914 r. została zbombardowana przez artylerię austriacką. Ceglany mur dzwonnicy uzupełniono rombowym wzorem z zendrówki z maswerkami i herbami: Korony, Litwy, J. Długosza, Z. Oleśnickiego, *Nałęcz*, *Poraj*, *Rawicz*, *Grzymała*, *Ogończyk* i *Pilawa*. W oknach wieży są ostre łuki. Portal od południa ozdobiony jest schodkowym obramieniem. Trzy dzwony, znajdujące się w dzwonnicy, ufundowane zostały po wojnie i noszą imiona: Jan, Maria i Paweł,

c) **Dom Długosza** jest piętrową ceglana budowlą wybudowaną w 1460 r. przez Jana Długosza dla wikariuszy i kanoników. Pod całym budynkiem znajdują się sklepione piwnice. W sieni, korytarzu i pokojach zachowały się belkowane stropy z resztkami polichromii. Schody prowadzą na piętro i do 6 gotyckich piwnic. Na piętrze mieści się sala - refektarz, dawna jadalnia księży. W północno – zachodnim pomieszczeniu odkryto unikatową polichromię z końca XV w. - gotyckie przedstawienie Zmartwychwstałego Chrystusa oraz kobiety z krzyżem (przypuszczalnie św. Heleny). W środku znajduje się postać klęczącego mężczyzny (prawdopodobnie Jana Długosza) otoczonego aureolą z gotyckim napisem „*Boże zmiłuj się nad nami*”. Ceglane szczyty Domu mają ostrołukowe wnęki, w których umieszczono kamienne tarcze z herbem *Wieniawa* (głowa byka z kolczykiem w nozdrzach). Charakterystyczne dla Domu Długosza w Wiślicy, w Krakowie oraz Sandomierzu są dwudzielne okna,

2) Zespół klasztorny franciszkanów w Nowym Korczynie wpisany do rejestru zabytków pod nr A.50/1-2/107 data wpisu: 19.02.1966, obejmujący:

a) **Kościół Św. Stanisława w Nowym Korczynie** – świątynia w stylu gotyckim wchodząca w skład zespołu pofranciszkańskiego. Kościół został ufundowany w 1257 r. przez Bolesława Wstydliviego i jego żonę Św. Kingę. W XIV w. kościół rozbudował Kazimierz Wielki. Barokowe wyposażenie świątyni pochodzi z XVII i XVIII w. W XVIII w. do kościoła dobudowano dzwonnice połączoną niewielkim przejściem z fasadą zachodnią. Na fasadzie świątyni znajduje się barokowy szczyt dobudowany w XIX w. Wewnątrz znajduje się barokowa polichromia z 1761 r. Prezbiterium kościoła posiada sklepienie krzyżowo - żebrowe z XIV w. Nawa natomiast ma sklepienie kolebkowe z lunetami z XVII w. Ściany prezbiterium pokrywają malowidła przedstawiające sceny z życia Św. Stanisława. Na ołtarzu głównym umieszczony jest obraz *Wskrzeszenie Piotrowina*. W kościele znajduje się także sześć późnobarokowych ołtarzy bocznych.

b) **Klasztor** - obecnie plebania – skrzydło przylegające do prezbiterium kościoła,

3) **Kościół Św. Marcina z Tours w Pacanowie** wpisany do rejestru zabytków pod numerem A.62 (daty wpisu: 8.02.1958; 23.06.1967) – konsekrowany na pocz. XII w. przez biskupa krakowskiego Maura. Odnowienia aktu erekcyjnego dokonał w 1219 r. biskup krakowski Iwo Odrowąż. W 1600 r. do nawy głównej kościoła dobudowano wieżę – dzwonnice, której mury zachowały się do dziś. W związku z przeniesieniem figury Jezusa Konającego z kaplicy przyszpitalnej do kościoła, Pacanów od 1615 r. stał się miejscem kultu Pana Jezusa Konającego. W 1633 r. rozpoczęto budowę renesansowej kaplicy Cudownego Jezusa Konającego, w której umieszczono krzyż z półtorametrową figurą Chrystusa wyrzeźbioną prawdopodobnie we wczesnym średniowieczu. W zrębie dzisiejszego kościoła zachowane są fragmenty murów kościoła wczesnogotyckiego,

4) Zespół kościoła parafialnego pw. Św. Bartłomieja w Chotlu Czerwonym wpisany do rejestru zabytków pod nr A.80/1-2; data wpisu: 15.05.2008, w skład którego wchodzi:

a) **Kościół gotycki pw. Św. Bartłomieja w Chotlu Czerwonym** - parafia powstała prawdopodobnie w I poł. XII w. Pierwszy zapis źródłowy o kościele i parafii pochodzi z 1244 r. Pierwotny kościół wybudowany w 1313 r. był drewniany. Według dokumentu z 1325 r. plebanem w Chotlu był Boguchwał. Według Jana Długosza parafia w Chotlu należała do najstarszych w okolicy. Była ona początkowo bardzo rozległa, jej ziemie sięgały aż po okolice Chmielnika. Obecna świątynia została ufundowana przez Jana Długosza i wzniesiona w latach 1440 - 1450 w stylu gotyckim. Kościół był odnawiany w 1645 r., a w połowie XIX w. przebudowany. Jest to świątynia jednonawowa, której nawa ma plan zbliżony do kwadratu. Wewnątrz kościoła znajdują się cenne gotyckie rzeźby (m.in. krucyfiks z ok. 1400 r.). Na gotyckiej tablicy erekcyjnej z 1450 r. umieszczono płaskorzeźbę przedstawiającą Matkę Boską z Dzieciątkiem, a także Św. Stefana i Św. Hieronima. Do nawy kościoła przylegają dwie kruchty, gotycka od południa, ze znajdującym się na jej zewnętrznej ścianie zegarem słonecznym i piętrowa, neogotycka od zachodu, dobudowana w 1850 r. Nawa i prezbiterium posiadają sklepienie sieciowe. Na sklepieniu nawy umieszczono herby *Wieniawa* (Jana Długosza) i *Dębno* (kardynała Zbigniewa Oleśnickiego), a na sklepieniu prezbiterium wizerunek Orła Polskiego. Za ołtarzem głównym kościoła znajduje się gotyckie sakramentarium z baldachimem zwieńczonym pinaklami. Na jednej ze ścian kościoła wyrzeźbione są obrysy stóp o nieznanym znaczeniu. Świątynia znajduje się na gipsowym wzgórzu,

b) **Teren przykościelny** ogrodzony niewielkim kamiennym murem,

5) **Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Szańcu wpisany do rejestru zabytków** pod numerem **A.37 (data wpisu: 2.04.2008)** istniał już prawdopodobnie na początku XIV w., źródła bowiem wspominają o tutejszych duchownych. Także w 1470 r. Jan Długosz w *Liber beneficiorum* pisze o kamiennym kościele znajdującym się w Szańcu. Obecny kościół ufundował w końcu XV w. biskup kujawski i kanclerz koronny Krzesław z Kurozwęk. Budowa rozpoczęta została ok. 1480 r., świątynię konsekrowano w 1499 r. W XVI w. dobudowano do świątyni zakrystię. W czasie potopu szwedzkiego kościół był zniszczony, o czym świadczy tablica zawierająca informację o ponownej konsekracji w 1662 r. W 1863 r. powstała kruchta północna, a w 1914 r. zachodnia. Świątynia składa się z korpusu nawowego, prezbiterium oraz kilku przybudówek. Jest opięta przyporami, na elewacjach znajdują się gotyckie gzymsy. Szczyt fasady zachodniej wypełniają blendy. Od południa do nawy prowadzi gotycki portal. Na jednej ze szkarp znajduje się zegar słoneczny z datą 1599. Dwunawowy korpus tworzy halę trójprzęsłową, wspartą na dwóch ośmiobocznych filarach. W zwornikach oraz w arkadzie tęczy znajduje się herb *Poraj i Łabędź*. Nad chórem muzycznym umiejscowiony jest okulus podzielony na czworo kamiennym krzyżem. W bocznym ołtarzu znajduje się obraz Franciszka Smuglewicza przedstawiający Św. Stanisława. Od północy do korpusu przylega kaplica dwuprzęsłowa. Prezbiterium jest węższe od korpusu nawowego, jednoprzęsłowe, zamknięte wielobocznie. Od północy do prezbiterium przylegają zakrystia i skarbczyk. Cała świątynia (z wyjątkiem zakrystii) posiada sklepienia krzyżowo – żebrowe,

6) **Zespół kościoła parafialnego pw. Św. Marii Magdaleny w Dobrowodzie wpisany do rejestru pod numerem A.31/1-2 z dnia 2.04.2008, w skład którego wchodzi:**

a) **Kościół parafialny pw. Św. Marii Magdaleny w Dobrowodzie** ufundowany przez biskupa krakowskiego Floriana z Mokrska został wybudowany w II połowie XIV w. W XV w. został rozbudowany, a w latach 1524 - 1525 przebudowany, dzięki czemu świątynia nabrała cech późnogotyckich. Świątynia ta jest jednonawowa, z węższym i niższym prezbiterium, do którego od strony północnej przylega zakrystia. Do nawy od północy przylega kaplica z XVI w. pod wezwaniem Matki Boskiej. Do fasady zachodniej kościoła dobudowana jest okrągła wieżyczka ze stożkowym dachem. Charakterystycznym elementem architektonicznym świątyni jest portal o gotycko – renesansowym kształcie, w którym znajduje się herb *Łódzia*. Neogotycka kruchta kościoła została dobudowana na początku XX w. W pobliżu kruchty zachowały się fragmenty gotyckiej inskrypcji z XVI w. Na sieciowym sklepieniu nawy umieszczono herby szlacheckie *Łódzia, Doliwa, Jastrzębiec, Dębno* oraz *Ślepowron*. Sklepienie prezbiterium jest krzyżowo - żebrowe. Na parapecie chóru znajdują się kartusze z herbami *Łódzia, Poraj i Warnia*. Z prezbiterium do zakrystii prowadzi wczesnorenesansowy portal z XVI w. Obraz na ołtarzu głównym przedstawia *Ukrzyżowanie*. Pod amboną znajduje się marmurowa renesansowa płyta nagrobna Jana Boboli z 1605 r. W filar oddzielający nawę od kaplicy Matki Boskiej wbudowane jest renesansowe epitafium Boboli z jego popiersiem,

b) **Dzwonnica** drewniana z XVIII w. znajdująca się obok kościoła przy murze od strony południowej na kamiennej podmurówce,

7) **Kościół parafialny pw. Św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Piasku Wielkim (nr rejestru: A.55/350 i 131, daty wpisu 22.12.1956 22.06.1967)** wybudowany ok. 1340 r. dzięki fundacji kasztelana krakowskiego Spicymiera i przebudowany w XIX w. W latach 1558 - 1590 pełnił funkcję zboru najpierw kalwińskiego, a później ariańskiego. Oddany kościołowi katolickiemu został ponownie konsekrowany w 1595 r. W latach 1898 - 1902 kościół, który w XIX w. popadł w ruinę, odnowiono i przebudowano w stylu neogotyckim. Świątynia składa się z jednej nawy oraz węższego i niższego od niej, wielobocznie zamkniętego prezbiterium, z którego do zakrystii prowadzi gotycko - renesansowy kamienny portal z herbami *Jastrzębiec* i *Warnia* - dziedzica Piasku, Mikołaja Gnoińskiego oraz datą „1521”. Ołtarz główny, pochodzący z I poł. XIX w. został przeniesiony z kieleckiej świątyni Św. Wojciecha,

8) **Zespół kościoła parafialnego pw. Św. Mikołaja w Starym Korczynie (nr rejestru: A.57/1-2), w skład którego wchodzi kościół i dzwonnica (nr rejestru 119 i 164 i daty wpisu: 21.01.1933, 11.02.1967):**

a) **Kościół pw. Św. Mikołaja w Starym Korczynie** ufundował król Kazimierz Wielki, a jego budowę ukończono w XV w. Został przebudowany w XIX w. następnie uszkodzony w czasie I wojny światowej i potem odrestaurowany. Świątynia składa się z dwóch części: starszej gotyckiej, w skład której wchodzi prezbiterium z XIV w., wschodnia część nawy, zakrystia i kruchta z XV w. oraz z części neogotyckiej z II połowy XIX w. Na południowej ścianie kościoła, pomiędzy nawą a prezbiterium znajduje się czworoboczna

wieżyczka z XIV w., z otworami strzelniczymi i śladami po dawnym zegarze słonecznym. Jednym z najcenniejszych elementów wyposażenia kościoła jest późnogotycki krucyfiks z ok. 1500 r. Na zewnętrznej ścianie zakrystii wmurowana jest płyta z nazwiskiem Jakuba z Ujścia, kanonika krakowskiego i profesora Akademii Krakowskiej. Wewnątrz kościoła znajduje się marmurowe epitafium profesora tej Akademii Jana Józefa Rygalskiego. Ich obecność związana jest z prawem do obsady tutejszego probostwa przez senat uczelni. W kruchcie za zakrystią znajduje się renesansowe epitafium Antoniego Skorczyckiego z jego popiersiem. W dolną część ołtarza wmurowana jest płyta nagrobna Elżbiety ze Zborowskich Dudyczowej,

b) Dzwonnica zbudowana z cegieł znajdująca się w pobliżu świątyni,

9) **Kościół Parafialny pw. Apostołów Św. Piotra i Św. Pawła w Stopnicy** (nr rejestru: A.72 data wpisu - 12.05.2008) – gotycki kościół farny ufundował Kazimierz Wielki w 1362 r., jako kościół pokutny za zabójstwo Marcina Baryczki. Świątynia została niemal całkowicie zniszczona (w 80%) podczas walk w 1944 r. Zrekonstruowano ją w latach powojennych. Jest to budowla dwunawowa. Posiada węższe i niższe od nawy, wielobocznie zamknięte prezbiterium. Zakrystia przylega do prezbiterium od strony północnej. Od strony zachodniej do kościoła przylega gotycka kruchta. Na przełomie XV i XVI w. do świątyni dobudowano późnogotycką kaplicę Św. Anny. Z 1645 r. pochodzi wczesnobarokowa kaplica pod wezwaniem Matki Boskiej Różańcowej nazywana *Hinkową* od nazwiska fundatora Adama Hinka. Sklepienie prezbiterium jest krzyżowo - żebrowe. Wsparta na dwóch masywnych filarach nawa ma sklepienie o schemacie trójdzielnym. Na zworniku przęsła prezbiterium znajduje się rzeźba portretowa króla Kazimierza Wielkiego. Na zwornikach nawy umieszczone są herby ziem: krakowskiej, kaliskiej, sieradzkiej i dobrzyńskiej oraz ornamentyka roślinna i zwierzęca. W prezbiterium znajduje się gotyckie antepedium. Na zwornikach w kaplicy Św. Anny umieszczone są płaskorzeźbione herby, a wśród nich herb Stopnicy,

10) **Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Strożyskach** (nr rejestru: A.59/405 i 136, 13.01.1957; 22.06.1967) – został ufundowany w 1378 r., przez dziedzica wsi Michała ze Strożysk. Kościół był rozbudowany w latach 1895 - 1896 w stylu neogotyckim. Został zniszczony w czasie działań wojennych w latach 1944 – 1945. Po wojnie został odrestaurowany. W nawie z XIV w. znajdują się pionowe zegary słoneczne z XVI w. (jedne z najstarszych w Polsce). Prezbiterium i kaplice Matki Boskiej i Pana Jezusa dobudowane zostały w XIX w. Do nawy, od strony zachodniej przylega wieża, która pełniła funkcje obronne, o czym świadczą zachowane otwory strzelnicze. Wewnątrz wieży znajduje się tablica erekcyjna z XIV w. Nawa kościoła rozdzielona jest na dwie części masywnym filarem, posiada sklepienie krzyżowo - żebrowe. Do wnętrza świątyni wiodą ostrołukowe portale, nad północnym widnieje herb *Półkozic*,

11) **Zespół Kościoła parafialnego pw. Św. Jana Chrzciciela w Gnojnie** (nr rejestru A.44/1-2 i data wpisu 02.04.2008), w skład którego wchodzi:

a) **Kościół parafialny p.w. Jana Chrzciciela w Gnojnie** - pierwszy kościół zniszczyli Tatarzy po bitwie z rycerstwem małopolskim w dniu 18 marca 1241 r. pod Chmielnikiem. Murowaną świątynię wzniesiono z kamiennych ciosów w 1470 r. Później była wielokrotnie przebudowywana. Obecnie jest to kościół barokowy z dwoma późnobarokowymi kaplicami - *Matki Boskiej Pocieszenia* i *Matki Boskiej Różańcowej*. Ołtarz główny zdobi sześć korynckich kolumn. Między nimi znajdują się rzeźby świętych, a pośrodku rzeźba Chrystusa na krzyżu na tle Jerozolimy. Na południowej ścianie prezbiterium znajduje się obraz Św. Franciszka z czaszką z XVIII w., prawdopodobnie autorstwa Szymona Czechowicza malarza, którego dzieła znajdują się w kościołach Krakowa, Warszawy i Wilna. Główną nawę od kaplic oddzielają wysokie arkady z falistymi gzymsami. W północnej kaplicy znajduje się duży obraz Chrystusa Ukrzyżowanego z II połowy XVII w. Na ścianie południowej znajdują się liczne tablice epitafijne księży i dziedziców Gnojna. Obok kościoła stoi barokowa figura Św. Jana Nepomucena,

b) Murowana gotycka **kostnica** pochodząca z I połowy XIV w. znajdująca się w sąsiedztwie kościoła,

12) **Kościół filialny pw. Św. Wawrzyńca w Goryslawicach** (nr rejestru A. 81 i data wpisu 15.05.2008) w obecnym kształcie został wzniesiony w 1535 r. przez miejscowego proboszcza Józefa Dałowicza na miejscu starszego, drewnianego wybudowanego w 1430 r. Pierwsza wzmianka o parafii w Goryslawicach pochodzi z 1326 r. W 1676 r. staraniem rodziny Żelazowskich do głównej nawy dostawiono kwadratową kaplicę nakrytą kopułą z tzw. latarnią wieńczącą jej wierzchołek. Dekretem z dnia 5 kwietnia 1810 r. biskup kielecki Wojciech Górski zlikwidował parafię Św. Wawrzyńca, a obowiązki duszpasterskie w tym kościele zlecił kolegiacie

wiślickiej. Kościół był uszkodzony w czasie I wojny światowej i później odrestaurowany. Do kościoła przylega nieużytkowany cmentarz z kilkoma zachowanymi grobami. Obecny Kościół wsparty jest z zewnątrz szkarpami. Prezbiterium ma sklepienie sieciowo - żebrowe z herbami na zwornikach. W świątyni zachowały się fragmenty gotyckiej polichromii. Portal prowadzący do zakrystii łączy w sobie formy gotyckie z renesansowymi (wpływ drzwi wawelskich). We wczesnobarokowym ołtarzu głównym (poł. XVII w.) znajduje się obraz Św. Szczepana i Św. Wawrzyńca z widoczną postacią fundatora – Jakuba Gromeckiego kanonika wiślickiego. W kościele znajdują się liczne epitafia,

13) Zespół kościoła parafialnego pw. Św. Trójcy w Nowym Korczynie (nr rejestru 301 z dnia 4.12.1956; 106 z dnia 19.02.1966), w skład którego wchodzi:

a) **Kościół Św. Trójcy w Nowym Korczynie** – gotycko - renesansowy kościół został wzniesiony w XVI w., a przebudowany w 1608 r. Jest to budowla jednonawowa. Na piętrze zakrystii dobudowanej do prezbiterium od strony północnej, mieścił się kiedyś skarbiec. Do prezbiterium kościoła przylegają dwa arkadowe ogrójce. We wschodnim znajduje się barokowa rzeźba Chrystusa. Kaplice boczne wzniesione w XVII w., przykryte są kopułami zwieńczonymi latarnią. Na fasadzie zachodniej świątyni wybudowanej w 1630 r. w stylu manierystycznym, znajdują się rzeźby Matki Boskiej z Dzieciątkiem, Św. Elżbiety, Św. Mikołaja oraz Św. Wawrzyńca, a także płaskorzeźby z herbami Nowego Korczyna, Krakowa, herbem *Korab* i *Syrokomla*. Do wnętrza świątyni prowadzi manierystyczny portal z 1634 r. zwieńczony orłem polskim z herbem Wazów – *Snopkiem*. Sklepienia nawy i prezbiterium ozdobione są dekoracją stiukową. Barokowy ołtarz główny pochodzi z 1692 r. W kaplicy Św. Jana Kantego zachowane są fragmenty późnogotyckiego tryptyku przedstawiającego *Oplakiwanie Chrystusa*. Świątynia posiada wyposażenie barokowe. Kościół często był miejscem obrad sejmiku generalnego małopolskiego. W pobliżu świątyni znajduje się XVIII – wieczna figura Św. Floriana.

b) **dzwonnica** neogotycka z 1889 r. znajdująca się przed kościołem od strony Rynku,

c) **cmentarz przykościelny w granicach ogrodu,**

14) Zespół kościoła parafialnego pw. Św. Jakuba St. Apostoła w Szczaworyżu numer rejestru: A 40/1-2 i data wpisu 02.04.2008, w skład którego wchodzi:

a) **Kościół parafialny pw. Św. Jakuba Apostoła Starszego w Szczaworyżu** to późnorenesansowa świątynia wzniesiona w 1630 r. na miejscu starszego kościoła z XV w. Z pierwotnej świątyni zachowało się gotyckie prezbiterium. Kaplice są późnobarokowe, dobudowane w XVIII w. Jest to niezwykła budowla posiadająca nieregularne prezbiterium, krótką nawę z dodanymi po obu jej stronach kaplicami oraz wyniosłą wieżę poprzedzoną nowszą kruchtą. Całość zbudowana jest na planie krzyża greckiego. Osobliwością tego kościoła jest fakt przykrycia prezbiterium świątyni kopułą zakończoną manierystyczną latarnią, wzniesioną około 1630 r. Na rokokowym ołtarzu głównym znajduje się uznany za cudowny obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem pochodzący z XVI w. W kruchcie kościoła znajduje się barokowe epitafia m. in. Jakuba i Barbary Kosteckich z 1634 r. Ambona i chór muzyczny są rokokowe. Na parapecie chóru umieszczono kartusz z herbami *Ogończyk* i *Śreniawa*. Na północnej ścianie prezbiterium zachowane są fragmenty polichromii z XVI w. Naprzeciw wejścia do kościoła wznosi się budynek dawnej plebanii z 1660 r. Na jego piętrze, nadbudowanym w 1904 r., znajduje się kaplica Najświętszej Marii Panny Niepokalanego Poczęcia,

b) Stara plebania z 1630 r. pełniąca obecnie funkcję kaplicy przedpogrzebowej nadbudowana piętrem w 1904 r. Pierwotnie w przyziemiu mieściła się kostnica, w górnej kondygnacji – kaplica Niepokalanego Poczęcia NMP. Obecnie kaplica służy jako ołtarz polowy wykorzystywany podczas uroczystości liturgicznych. Wzniesiona na rzucie kwadratu, dwukondygnacyjna, nakryta namiotowym dachem z cebulastą sterczyną z krzyżem w zwieńczeniu. Przyziemie murowane z kamienia, obramienie prostokątnych drzwi - kamienne, zwieńczone odcinkiem gzymsu. Ściany górnej kondygnacji tynkowane, w narożach ujęte lizenami, dwie frontowe - przeprute obszernymi, półokrągłymi oknami. W zwieńczeniu ścian wyładowany, wielokrotnie profilowany gzyms. Do naroża kaplicy przylega parterowy, prostokątny budynek nakryty trójsпадowym dachem z niewielką latarnią na połączeniu połaci. Ściany tynkowane, północna przepruta parą arkadowych okienek. Od frontu obszerny, prostokątny otwór drzwi.

15) **Zespół klasztorny Norbertanów w Busku – Zdroju wpisany pod numerem A.17/1-3 data wpisu - 27.03.2008** obejmujący:

a) **Kościół Parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Busku – Zdroju** będący najstarszą budowlą na buskiej starówce. Pierwotny kościół z XII w. był drewniany, następnie wzniesiono w 1470 r. kościół gotycki, który spłonął w 1590 r. Obecny został wybudowany w latach 1592 - 1621 r. w stylu barokowo - klasycyzm z pozostałościami gotyckimi w dolnych partiach murów dawnej nawy, szkarpach i elewacji zachodniej. Nawa i prezbiterium są trójprzęsłowe, nawa jest zamknięta trójbocznie z owalną kruchtą. Od strony południowej kościoła znajduje się kaplica Św. Anny z początku XVII w., obecnie Matki Boskiej Częstochowskiej zbudowana na rzucie kwadratu z kopułą zwieńczoną latarnią. W kaplicy jest epitafium starościny sandomierskiej Anny z Korycińskich Kowalkowskiej oraz manierystyczna tablica fundacyjna, wymieniająca jako jej fundatora Zygmunta Urbańskiego. W ołtarzu głównym świątyni, pochodzącym z 1804 r., znajduje się obraz Matki Boskiej prawdopodobnie autorstwa Franciszka Smuglewicza,

b) **teren kościelny w granicach ogrodu,**

c) **budynek klasztorny** został zbudowany w I poł. XVIII w. przez architekta Kacpra Bażankę dzięki fundacji biskupa krakowskiego Felicjana Szaniawskiego oraz kanonika krakowskiego Dominika Lochmana na rzucie litery L. Skrzydło wschodnie, leżące wzdłuż ul. Staszica w połowie należy do parafii i stanowi tzw. starą część plebani. Skrzydło północne leży wzdłuż ul. Sądowej. Na pocz. XIX w. budynek klasztorny został zaadaptowany przez Feliksa Rzewuskiego na pensjonat dla kuracjuszy,

16) **Zespół klasztorny oo. Sercanów (dawniej oo. Reformatów) w Kątach Starych** – ufundowany przez Krzysztofa i Zofię Ossolińskich, wybudowany w 1639 r. Ojcowie reformaci zostali wprowadzeni do klasztoru w 1648 r. W 1672 r. w jego murach pochowano matkę Jana Chryzostoma Paskę. Prawdopodobnie sam Pasek spoczął tu w 1701 r. Kościół klasztorny został zniszczony przez Niemców w dniu 7 listopada 1944 r. Po latach go odbudowano. Nie odbudowano dawnego kościoła pod wezwaniem Św. Marii Magdaleny i Franciszka. Zachowały się z niego fragmenty murów przejścia z nawy do kaplicy Św. Anny, pozostałości piwnic i resztki fasady. Obecnie ruiny te służą jako dzwonnica. Obecny kościół powstał po przebudowaniu jednego ze skrzydeł klasztornych. Do wnętrza zespołu prowadzi barokowa brama. Na murze dziedzińca umieszczono epitafia ze zniszczonego kościoła. W 1979 r. klasztor został przekazany księżom Sercanom,

17) **Kościół parafialny pw. Św. Teresy z Avila w Jurkowie** (nr w rejestrze A.82 z dnia 15.05.2008) - pierwszą wzmiankę o kościele i parafii zanotował Jan Długosz ok. 1470 r. Pierwotny kościół był drewniany, w II połowie XVI w. został zniszczony przez innowierców. W 1629 r. nowy kościół drewniany zbudował Hermolaus Ligęza, podskarbi królewski. Po pożarze w 1719 r. nowy kościół drewniany zbudowała Helena Morsztynowa z Potockich. Obecny kościół został wzniesiony w 1875 r. przez Stanisława i Marię Jastrzębskich z funduszu zapisanego na ten cel w testamencie przez Amelię Dembińską. Kościół jest murowany neogotycki - konsekrował go w dniu 10 czerwca 1894 r. bp Tomasz Kuliński,

18) **Kościół parafialny pw. Św. Stanisława Bpa w Balicach** (nr w rejestrze: A.43 z dnia 02.04.2008) powstał w pałacu zbudowanym w XIX w. W zachodniej części pałacu, przebudowanego w 1923 r. usytuowano prezbiterium (wzbogacone o półkolistą absydę), w części środkowej, w miejsce dawnej sali balowej umieszczono nawę nakrytą płaskim stropem, a w części wschodniej wstawiono wysoką i smukłą, kwadratową u podstawy wieżę. Przy prezbiterium w ryzalitach skrajnych - od północy wykonano przedsionek, a od południa zakrystię, na miejscu dawnej kaplicy. W skrajnych ryzalitach od wschodu, przy wieży, znalazły się: od południa kruchta, od północy klatka schodowa, prowadząca na chór muzyczny. W półkolistym ryzalicie środkowym urządzono kaplicę, nakrywając ją nową kopułą. W latach 1931 i 1933 kościół spalił się – odbudowano go w 1935 r. Wyposażenie wnętrza kościoła nie zawiera starszych elementów. Współczesne są polichromie: na suficie nawy *Zaśnięcie*, *Wniebowzięcie* oraz zawołania litanijne do Matki Boskiej. Ściany zdobi biblijna scena *Powrotu syna marnotrawnego* oraz: *Miłosierny Samarytanin*, *Uzdrowienie ślepego*, *Chrystus i Jawnogrzesznica*, *Zwiastowanie*, *Michał Archanioł*. W ołtarzu głównym znajduje się obraz Św. Stanisława biskupa i kopia obrazu Częstochowskiej Madonny.

2. Do najcenniejszych zabytków **architektury drewnianej** należą drewniane kościoły:

1) **Kościół parafialny pw. Św. Idziego Opata w Zborówku (nr w rejestrze A.65 z dnia 15.01.1957; 21.02.1966)** jeden z najstarszych pewnie datowanych w Polsce kościołów. Wzniesiony w 1459 r. w miejscu poprzedniego z 1085 r. ufundowanego przez Władysława Hermana. Posiada konstrukcję zrębową, był konsekrowany w 1654 r. po przeprowadzonej odbudowie. W latach 1906 - 1908 dobudowano zachodnią murowaną część nawy. Drewniane prezbiterium to dawny gotycki kościół, do którego w 1909 r. dobudowano murowany korpus nawowy. Wyposażenie wnętrza zawiera niezwykle cenne elementy m. in. późnogotyckie tryptyki, belkę tęczową, zdobioną motywem skręconego sznura z napisem fundacyjnym z 1459 r. podtrzymująca grupę *Ukrzyżowania* (krucyfiks z II poł. XV w. i późnogotyckie postacie Matki Boskiej Bolesnej i Św. Jana Ewangelisty), późnobarokową amboną. Świątynia ta, poza niezwykle cenną substancją architektoniczną poszczycić się może wspianiałym wyposażeniem,

2) **Zespół Kościoła cmentarnego pw. Św. Leonarda w Busku – Zdroju (nr w rejestrze: A.16/1-3 z dnia 27.03.2008) w skład którego wchodzi:**

a) **Kościół cmentarny** wzniesiony w 1699 r., posiada konstrukcję zrębową, szalowanie i gontowy dach dwuspadowy, wspólny dla nawy i prezbiterium. Na dachu wznosi się wieżyczka z sygnaturką. Nawa jest prostokątna, a prezbiterium jest węższe, zamknięte, wieloboczne. Stropy są płaskie, drewniane w nawie z uskokami. Na stropie prezbiterium znajdują się zatarte późnobarokowe malowidła. We wnętrzu świątyni znajduje się belka tęczowa z zachowaną fragmentarycznie polichromią oraz grupą *Ukrzyżowania*. Ołtarz główny świątyni nosi cechy sztuki późnobarokowej.

b) **Teren starego cmentarza** przy kościele, dziś już niegrzebalny. Cmentarz założony na planie zbliżonym do prostokąta wydłużonego na osi wsch. - zach., z zaoblonym narożem płn. – wsch. Na cmentarzu zachowało się kilka różnych typów nagrobków z lat 1819 - 1892, w formie krzyży (kamiennych i żeliwnych), pełnowymiarowych figur (Chrystus Nazareński, Matka Boska), kolumny oplecionej wicią roślinną, tablic epitafijnych z inskrypcjami. Większość pochówków znajdowała się w pld. i pld. - zach. części cmentarza, w sąsiedztwie kościółka (nagromadzenie nagrobków figuralnych, płyt nagrobnych, mogił oraz innych elementów grobów). Nagrobki figuralne orientowane, usytuowane przeważnie w kierunku zachodnim - przodem do alejki łączącej kościół z ulicą. Leżące na ziemi tablice inskrypcyjne orientowane są w kierunku wschodnim. Wśród kilkunastu nagrobków wyróżnia się eklektyczny, wieloczołowy pomnik nagrobny składający się z cippusu, kanelowanej, czworobocznej kolumny z kartuszem herbowym i wieńczącej sterczyny w kształcie obelisku. Obok kościoła znajduje się kwatery z grobem Rzewuskich z oryginalną tablicą umieszczoną na klasycystycznej steli,

c) **Ogrodzienie** – kamienny mur pochodzi z XVII z bramą od północno – zachodniej strony.

3) **Kościół pw. Św. Stanisława biskupa w Chotelku (dawniej Chotelek Zielony) (nr w rejestrze A. 30 z dnia 02.04.2008) z 1527 r.** - jedyny na Kielecczyźnie obiekt XVI-wiecznego drewnianego budownictwa sakralnego. Został wzniesiony na planie prostokąta, bez wyodrębnionej zakrystii i prezbiterium, z zaznaczoną od wschodu trójboczną absydą. W środkowej części kalenicy mieści się ażurowa, kryta miedzianą blachą wieżyczka z sygnaturką. Kruchta przylegająca od południa, dobudowana została w późniejszym okresie, już po wybudowaniu samego kościoła. Wewnątrz kościoła zachowały się niektóre elementy z jego pierwotnego wystroju. W środku znajduje się kamienna gotycka kropielnica i późnorenesansowa ambona. Na szczególną uwagę zasługuje strop belkowy z zachowaną renesansową polichromią z XVI w. w kształcie kasetonów z rozetami. Badania sugerują, iż może on pochodzić z innej, starszej świątyni. Na ścianach znajdują się niewyraźne ślady dawnych malarskich dekoracji i słabo widoczne krzyże konsekuracyjne. Ołtarz jest z II połowy XVII w. Na zasuwie ołtarza jest obraz przedstawiający Ukrzyżowanie z Matką Boską, Św. Janem i klęczącą fundatorką kościoła, w stroju zakonnym, z herbem *Siekierz* i datą 1624 r. Kiedyś w kościółku można było też oglądać najcenniejszy element jego starego wyposażenia - zachowany w dwóch elementach późnogotycki, drewniany tryptyk *Męki Pańskiej* z początku XVI w. Zachowana jego część centralna przedstawia Matkę Boską z Dzieciątkiem i Św. Stanisława - brakuje niestety jednej z desek - a wraz z nią namalowanej nań postaci. Lewe, zachowane skrzydło tryptyku, na awersie przedstawia *Zmartwychwstanie i Wniebowstąpienie*, na rewersie - *Ukrzyżowanie i Oplakiwanie*. Po przykościelnym cmentarzu pozostała jedyna pamiątka – eksponowana w kruchcie płyta nagrobna Anny z Gostyńskich Gniewoszowej z 1630 r.

3. Do obiektów **architektury rezydencjonalno - obronnej** (zamki, pałace, dwory) należą:

1) **Zespół pałacowy w Zborowie (nr w rejestrze A.70/1-6; data wpisu 08.05.2008), w skład którego wchodzi:**

- a) **pałac** (XVI/XIX w.) został gruntownie przebudowany w 1803 r. w stylu klasycystycznym. Pozostałości pierwotnego dworu zachowały się w przyziemiu i częściowo na parterze,
- b) **spichlerz z XVIII w.,**
- c) **gorzelnia z XVIII w.,**
- d) mur ze strzelnicami,
- e) brama na dziedziniec gospodarczy,
- f) park z XIX w.

2) **Zespół dworsko - parkowy w Gnojnie (nr w rejestrze: A.45/1-2 z dnia 2.04.2008), w skład którego wchodzi:**

- a) **dwór** (XVI-XIX w.) - renesansowy dwór murowany obronny (do niedawna siedziba Domu Pomocy Społecznej). Dwór wzniesiono w czworobok wokół małego, prostokątnego dziedzińca z jednym traktem pomieszczeń w każdym skrzydle. W I połowie XVII w. dobudowany został następny trakt pomieszczeń od wschodu, natomiast w XVII w. rozbudowano pałac w kierunku południowym o zespół pomieszczeń mieszkalnych. Dopiero w I połowie XIX w. nadano mu obecny wygląd przez wykonanie klasycystycznej południowej fasady. Pałac otoczony jest murem kamiennym z XVI w.
- b) park – pochodzący z XIX w. znajdujący się wokół dworu, założony został na reliktach pierwotnego ogrodu z XVI/XVII w.,

3) **Dwór w Szańcu** (nr w rejestrze: A.39 z dnia 02.04.2008) ufundowany w latach 1580 - 1609 przez rodzinę Padniewskich. Jest zbudowany w stylu renesansowym z wykorzystaniem elementów wcześniejszej budowli gotyckiej. W chwili obecnej jest własnością prywatną,

4) **Zespół dworski w Widuchowie** (nr w rejestrze: A.42/1-2 z dnia 02.04.2008), w skład którego wchodzi:

- a) **dwór** późnorenesansowy zbudowany w 1620 r. przez ówczesnego właściciela majątku Mikołaja Krupko. W XVIII w. dwór wraz z majątkiem nabył biskup krakowski Konstanty Szaniawski, który w 1725 r. przeznaczył go na uposażenie seminarium kieleckiego. Po powstaniu styczniowym władze carskie skonfiskowały majątek. Dobra wraz z pałacem nabył gruziński książę Dawid Wachwawidze. W 1937 r. stał się własnością oficera Wojska Polskiego. Dwór zbudowany na planie kwadratu. Jest to budowla jednopiętrowa, posiadająca niezwykle harmonijną elewację frontową, której głównym elementem jest pięcioarkadowe podcienie oparte na jońskich kolumnach. Nad wejściem umieszczona jest tablica fundacyjna z datą powstania budowli 1620 r.,
- b) **ogród krajobrazowy,**

5) **Zespół dworski w Radzanowie** (nr w rejestrze A.34/1-2 z dnia 02.04.2008), w skład którego wchodzi:

- a) dwór z końca XVIII w. z łamanym polskim dachem gontowym, wejście od podwórza tworzy ryzalit z attyką (herby Prus, Słońce).
- b) park rozciągający się wokół dworu z lipowymi alejami,

6) **Zamek w Stopnicy** (nr w rejestrze A.76 z dnia 12.05.2008) wzniesiony ok. 1350 r., zniszczony w czasie potopu szwedzkiego, został w 1661 r. odbudowany w stylu włoskim przez Jana Klemensa Branickiego starostę stopnickiego i marszałka koronnego. Ponownie odnowiony i przebudowany na pałac w 1783 r. Zamek był wielokrotnie przebudowywany. Obecnie, po odrestaurowaniu, mieści się w nim stopnickie centrum kultury,

7) **zespół pałacowy w Słupi** obecnie Dom Pomocy Społecznej Albertynek obejmuje: pałac murowany z 1925 r., park z XIX w., przekomponowany na początku XX w.,

8) **zespół dworski w Kwasowie z XIX w.** (własność prywatna) obejmuje obiekty murowane: dwór, rządówkę, czworak (przebudowany ok. 1975 r.), 2 obory, spichlerz, budynek gospodarczy, kuźnię oraz pozostałości parku,

9) **pozostałości zespołu dworskiego w Wójczy z XIX w.** (własność prywatna) obejmuje murowane: oborę, stajnię, spichlerz, budynek gospodarczy oraz pozostałości parku, a także oficynę stanowiącą własność Gminy Pacanów,

10) **zespół dworski w Zborówku z XIX w.** (dawne nazwy Banszowa, Beszowa lub Zborów). O Zborówku wspominał Jan Długosz w *Rocznikach* pod rokiem 1085. Za czasów Długosza wieś należała do biskupów krakowskich. W spisie poborowym z 1579 r. również figuruje jako własność biskupia. Przed II wojną światową właścicielami części wsi była rodzina Pileckich, którzy zbudowali na północ od kościoła piętrowy dwór. Dwór nie przypomina tradycyjnych polskich dworów z gankiem, zazwyczaj parterowych - jest budowlą jednopiętrową, do dziś zamieszkałą, należącą do prywatnego właściciela,

11) **pozostałości dworu oraz zabudowań gospodarczych w Czarkowach z XVIII/XIX w.** wraz z parkiem podworskim. Na przestrzeni wieków wieś Czarkowy była własnością kolejno rodów Czartoryskich, Radziwiłłów, Moskorzewskich herbu Pilawa i Pusłowskich herbu Szeliga. We wrześniu 1914 r. wojska rosyjskie spaliły w Czarkowach pałac Pusłowskich wraz z olbrzymią kolekcją dzieł sztuki (m.in. domniemany rysunek głowy Chopina autorstwa Delacroix). Zniszczenie pałacu było odwetem za użyczenie gościny legionistom przez ówczesnego właściciela Xawerego Pusłowskiego, którego aresztowano i uwięziono w Iwanogrodzie (Dęblin), następnie zaś w warszawskim Arsenale,

12) **Park podworski w Nieciesławicach** (nr w rejestrze A.78 z dnia 12.05.2008) nazwa wsi Nieciesławice pochodzi od imienia Naczesław. Prawdopodobnie początkowo wieś nosiła nazwę Naczesławice. W kronikach pojawiła się po raz pierwszy w 1423 r. Jeszcze na początku XX wieku znajdował się tam dwór, w którym dzieciństwo i młodość spędził Hugo Kołłątaj. Obecnie – po posiadłościach Kołłątajów – został tylko ślad w postaci pozostałości parku dworskiego,

13) **dwór z 1930 r.** w Tuczępach - w połowie XV w. były własnością Abrahama Chrzastowskiego herbu Strzegomia. Następnie według rejestru poborowego z 1579 r. właścicielem był Stanisław Dimitrowski. Jednym z kolejnych właścicieli Tucząt był Jan Złodźki (XVII w.), następnie (w XVIII w.) Tuczępy należały do rodziny Zamoyskich, a od 1790 r. do Kórnickich. W XIX w Tuczępy należały do rodziny Głuskich herbu Ciołek. Niestety do obecnych czasów nie zachowały się żadne ślady architektoniczne poza kościołem oraz dworem, który jest stosunkową nową budowlą, ponieważ pochodzi z pierwszej połowy XIX wieku. Budynek powstał około 1930 roku.² Obecnie w dworku tym mieści się Urząd Gminy Tuczępy. Jest to murowana willa z portykiem wspartym na dwóch filarach i czterech kolumnach.

4. **Zabytki okresu reformacji - Dawny zbór ariański w Pęczelicach** (nr w rejestrze A.33 z dnia 02.04.2008) zbudowany w latach 1570 - 84, przebudowany w XX w., zawiera ślady sklepień kolebkowych, fragment późnorenesansowego obramowania okiennego oraz figury: Chrystusa Frasobliwego z XIX w., Św. Floriana z płaskorzeźbami świętych z 1910 r.,

5. Obiekty o charakterze **uzdrowiskowym**:

1) Zespół szpitalny - 4 pawilony obecnie sanatorium Mikołaj w Busku – Zdroju, ul. 1 Maja 3 (nr w rejestrze A.19/1-4 z dnia 27.03.2008) obejmuje pawilony: północny, wschodni, południowy i zachodni. Wybudowany w 1837 r. w/g projektu inż. Jakuba Gaya jako szpital. Budynek powstał dzięki darowi cara Mikołaja I (15 tysięcy złotych polskich) oraz składek od okolicznych mieszkańców i gości kąpielowych. Szpitalowi nadano imię Św. Mikołaja. Budynek posiadał cechy klasyczne, dziś już zatarte w wyniku przebudów,

2) **Zespół uzdrowiskowy w Busku – Zdroju** (nr w rejestrze A.20/1-2 z dnia 22.04.2008) **zespół budynków zakładu zdrojowego w Busku – Zdroju** obejmujący:

a) **Łazienki - sanatorium „Marconi”** późnoklasycystyczny gmach z 1836 r. projektu włoskiego architekta Henryka Marconiego. Wzorowany na starorzyskich obiektach użyteczności publicznej wybudowany na planie litery T, złożony z wysokiego korpusu głównego i dwóch parterowych skrzydeł bocznych, tworzących wraz z ryzalitowo wysuniętym czołem korpusu elewację czołową od północy. Przy narożnikach skrzydeł

² Zabytki architektury i budownictwa w Polsce – województwo kieleckie (Warszawa 1995 rok, str. 297)

bocznych kolumnadowych, wybudowano dwie oficyny piętrowe, początkowo służące jako pawilony mieszkalne. Ryzolit frontowy ma otwarty portyk arkadowy, wsparty na kolumnach w stylu korynckim. W pierwszej sali, pijalni wód mineralnych, znajdują się kolumny z głowicami korynckimi tworząc swoiste bramy w czterech kierunkach z dekoracyjną galeryjką. Przy wejściu do sali koncertowej stoją posągi gipsowe Orfeusza i Eurydyki. W sali koncertowej, po obu stronach ścian pomiędzy lustrami, na kolumnach umieszczone są popiersia bogów rzymskich, lekarzy i filozofów greckich. Na głowicach kolumn dawny symbol uzdrowiska – delfiny,

b) park zdrojowy zaprojektowany w 1836 r. przez Ignacego Hanusza, krajobrazowy o cechach romantyczno - klasycystycznych. Rozciągający się na północ od łaźni, wzdłuż alei wiodącej do miasta ze śladami kolistej założenia na wzgórzu w części północno - wschodniej. Przed Łazienkami jest część parku o układzie geometrycznym,

3) **zespół uzdrowiska w Solcu - Zdroju** obejmuje obiekty murowane z lat 1923 – 1925, projektowane przez Romualda Daniewskiego. Do kompleksu należą Zakład Przyrodoleczniczy z lat 1922 – 1926 (arch. Jan Heurich mł. i Romuald Daniewski), Pawilon parkowy z ok. 1910 r. (arch. Jan Heurich mł.) oraz park zdrojowy z przełomu XIX – XX w.,

4) **sanatorium Jasna w Solcu - Zdroju** – obiekt murowany z ok. 1910 r., powstał według projektu architekta J. Heuricha. Do połowy XX wieku funkcjonował pod nazwą „Pensjonat” i pełnił rolę hotelu dla kuracjuszy. Obecnie jest to jeden z obiektów hotelowych Uzdrowiska Solec Zdrój,

5) **sanatorium Świt w Solcu - Zdroju** – zbudowany w obecnym kształcie w 1918 r. Obiekt mieścił obszerną salę teatralną i balową, salę restauracyjną i dancingową z zapleczem kuchennym, czytelną, bilard i 24 pokoje dla kuracjuszy. W czasie II wojny światowej w budynku kwaterowali Niemcy. Po wojnie „Hotel” zamieniono na magazyn materiałów sypkich. Po przejęciu Uzdrowiska przez Zarząd Uzdrowiska Busko-Zdrój w II połowie XX w. nastąpiła przebudowa budynku w kierunku zwiększenia części hotelowej, gabinetów lekarskich, pomieszczeń administracyjnych.

6) **zespół willi Prus w Solcu - Zdroju** – obiekt murowany z ok. 1920 r. oraz budynek gospodarczy murowany z ok. 1920 r. Dom został wybudowany według projektu architekta J. Heuricha. Nazwa budowli nawiązuje do herbu rodowego rodziny Daniewskich – „Prus II”. Pierwotnie willa pełniła rolę rezydencji rodziny inż. Romualda Daniewskiego. Na piętrze znajdowały się pokoje dla ważnych gości. W 1944 roku obiekt został przejęty przez Niemców, którzy wykorzystali willę, jako siedzibę dowództwa odcinka frontu,

7) **willa Irena w Solcu - Zdroju** obiekt murowany z ok. 1919 r. z ogrodzeniem i murowanym budynkiem gospodarczym (stróżówką). Nazwa budynku pochodzi od imienia żony Włodzimierza Daniewskiego - lekarza zakładowego, współwłaściciela i dyrektora Uzdrowiska Solec-Zdrój. Architektoniczny wystrój budynku przetrwał wojenne kataklizmy bez większego uszczerbku. Przebudowa dotknęła jedynie wnętrze, które uległo znacznej dewastacji, gdy budynek służył przez szereg lat przyrodolecznictwu. Wraz z „Ireną” przetrwała piękna, sięgająca ponad dach budynku magnolia, która stała się obecnie najbardziej znanym symbolem Solca-Zdroju,

8) **Willi Bristol przy ul. 1 Maja 1 w Busku – Zdroju** (nr w rejestrze A.23 z dnia 27.03.2008) wybudowana w końcu XIX w., od początku XX w. była wykorzystywana jako hotel. Jest to narożny budynek z charakterystyczną kopułą zakończoną iglicą,

9) **Willi Bagatela Mała przy ul. 1 Maja 15 w Busku – Zdroju** (wpisany pod nr A.24 z dnia 27.03.2008) to mały parterowy drewniany domek zbudowany w II poł. XIX w., którego właścicielem był Józef Tomasiewicz, dawny radny i jeden z założycieli buskiej Ochotniczej Straży Pożarnej. Do dziś zachowały się ażurowe kratownice i inne ozdoby willi. Obecnie jest to jedyna, drewniana willa na starówce zdrojowej,

10) **Willi Oblęgorek przy ul. 1 Maja 19 w Busku – Zdroju** (nr w rejestrze A.25 z dnia 27.03.2008) jest to duży dwupiętrowy obiekt, który od frontu posiada loggie podzielone tokańską kolumną i dwoma filarami. Po bokach elewacji frontowej są ryzality zakończone trójkątnymi naczółkami z tympanonami, a ich wewnętrzne gzymsy są bogato zdobione kroksztynami akantowymi. Na szczytach ryzalitów znajdują się pinakle, czyli

kamienne sterczyny z kwiatonem. Na lewym pinaklu jest wyryty napis *Budowali Feliks i Maria Honowscy*, natomiast na prawym jest wyryta data 1903 r. Nad loggiami znajduje się wieżyczka z dużym półkolistym oknem skierowanym na park zdrojowy. Wieżyczka jest sklepiona kwadratowym balkonem z balustradą żeliwną z motywami secesyjnymi. Takie same balustrady posiadają cztery balkony oraz loggie. Z południowej strony budynku jest klatka schodowa stwarzająca wrażenie, jakby była pionową przybudówką do budynku głównego,

11) **Willa Zielona, ul. 1 Maja 39 w Busku – Zdroju** (nr w rejestrze A.26 z dnia 27.03.2008) przy rozwidleniu ul. 1 Maja i ul. Rzewuskiego stał drewniany dom z końca XIX w., który przetrwał do 1989 r. i nosił nazwę willa *Zielona*. Stan techniczny tego obiektu był bardzo zły i zgodnie z decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków został w 1989 r. rozebrany. Obiekt ten został ponownie odbudowany. Powstał budynek murowany, ale zachowano dawny styl, a część elewacji zewnętrznej została ozdobiona drewnem i pomalowana na kolor zielony. Obecny budynek przypomina wiernie willę *Zieloną* z lat jej świetności,

12) **Willa Derśław, ul. Mickiewicza 18 w Busku – Zdroju** (nr w rejestrze A.27 z dnia 27.03.2008) zbudowana w latach 1911 - 1915 przez lekarza uzdrowiskowego, Rosjanina Wasyla Jakobsa. W 1915 r. w willi miał swoją kwaterę gen. Stanisław Szeptycki. Willa przypomina niewielki zameczek, otoczony suchą fosą, do którego możliwe jest dojście po dość wysokim kamiennym moście. Nad wejściem, na balkonie stoi postać rycerza z halabardą, który według pomysłodawcy, kolejnego właściciela pensjonatu, Leona Sulmierskiego miał przedstawiać rycerza Dzierżka (Derśława).

6. Zabytki kultury judaistycznej:

1) **Synagoga w Nowym Korczynie** (nr w rejestrze: A.49/782 i 129; daty wpisu: 8.02.1958 22.06.1967) została zbudowana w stylu klasycystycznym w końcu XVIII w. Jako materiał budowlany posłużyły cegły i kamienie po rozebranych zamku królewskim w Nowym Korczynie. W 1895 r. została częściowo przebudowana. Wówczas dobudowano przedsionek z kolumnadą oraz wzniesiono pozorne sklepienie pokryte malowidłami o motywach zwierzęcych i hebrajskimi inskrypcjami w głównej sali modlitewnej i babinie. W czasie II wojny światowej synagoga została doszczętnie zdewastowana. Synagogę wzniesiono na planie prostokąta. Wewnątrz, we wschodniej części znajduje się obszerna, prostokątna główna sala modlitewna, do której prowadzi dwudzielny przedsionek. Nad nim na piętrze znajduje się otwarty na salę główną babiniec. Posiada frontowy klasycyzujący ośmiokolumnowy portyk na wysokim cokole, kryjący dwa symetryczne biegi schodów, które prowadzą na babiniec. Fasadę pierwotnie zdobiły symbole 12 plemion Izraela i znaki zodiaku. Do sali dla kobiet prowadzą trzy łukowato zakończone drzwi, oddzielone od siebie dwoma pilastrami. Wieńczą je tympanony, w środku których znajduje się kwiat. Główna sala modlitewna przykryta jest drewnianym sklepieniem zwierciadlanym z resztkami polichromii z końca XIX w. Na ścianie wschodniej zachowała się klasycystyczna oprawa Aron hakodesz. Jego wnękę ujmują dwie doryckie kolumny oraz wieńczą tablice Dekalogu oraz korona podtrzymywana przez parę lwów. Nad arką znajduje się obecnie murowany okulus. Na ścianach zachowały się pozostałości kolorowej polichromii. Na elewacjach znajdują się półokrągłe okna, które dawniej oświetlały obszerne wnętrze sali głównej,

2) **Synagoga przy ul. Partyzantów 6 w Busku – Zdroju** (nr w rejestrze A.18 z dnia 27.03.2008) została wybudowana w 1927 r. Jest to budowla murowana, piętrowa zbudowana na planie prostokąta, elewacja frontowa wejściowa od ul. Partyzantów jest wyłożona białym wapieniem pińczowskim i posiada ciekawe dekoracyjne i architektoniczne elementy. Wnętrze synagogi stanowiły kwadratowa hala, na 9 filarach umieszczona była galeria. Na emporę (babiniec) prowadziły szerokie schody z oddzielnym wejściem w południowej części budynku. Obok empory znajdowały się także pomieszczenia dla rabina. We wschodniej części hali głównej, nie nakrytej galeriami była wysoka sala główna. Na jej wschodniej ścianie, oświetlonej pięcioma oknami, był ołtarz na rodąły. Podczas II wojny światowej budynek synagogi hitlerowcy zamienili na magazyn. W 2014 roku Synagoga została częściowo wyremontowana, zostały zabezpieczone mury, nad którymi powstał dach zabezpieczający Synagogę przed postępującym niszczeniem,

3) **cmentarz żydowski w Stopnicy** - kirkut społeczności żydowskiej niegdyś zamieszkującej Stopnicę. Powstał w XVII wieku. Został zniszczony podczas II wojny światowej. Po wojnie na jego terenie zbudowano magazyny spółdzielni gminnej. Nie zachowały się żadne nagrobki. Cmentarz znajduje się przy ul. Kościuszki,

7. Obiekty hydrotechniczne i techniczne:

- 1) **młyn wodny** drewniany w Skotnikach Małych z 1929 r. (nr w rejestrze A.35 z dnia 02.04.2008),
- 2) **młyn wodny** w Skotnikach Małych (nr w rejestrze A. 36 z dnia 02.04.2008),
- 3) **młyn wodny w Stopnicy** z 1911 r.,
- 4) **młyn motorowy w Słupi**, murowany z początku XX w.,
- 5) **zespół cegielni w Słupi** obejmujący: budynek produkcyjny drewniano – murowany z ok. 1910 r.
- 6) **murowany spichlerz z końca XIX w.** w zespole dworskim w Kwasowie,
- 7) **murowany spichlerz z końca XIX w.** w zespole dworskim w Wójczy,
- 8) **spichlerz dworski w Słupi** (nr w rejestrze A.64; daty wpisu: 8.02.1958, 11.02.1967).

8. Zabytkowe układy urbanistyczne:

- 1) Układ urbanistyczny miasta Buska – Zdroju (nr w rejestrze A.14 z dnia 27.03.2008) (1287 r.)³ - układ ten kształtował się na przestrzeni kilku wieków: od XIII do XIX w. Układ urbanistyczny wraz z budynkami zabytkowymi miasta ukształtował się w procesach kolonizacyjnych na prawie magdeburskim. Centrum układu stanowi kwadratowy rynek, otoczony rzemieślniczą zabudową, zaś w panoramie miasta dominuje bryła kościoła i ponorbertańskiego klasztoru. Około kilometrowa aleja spacerowa łącząca park zdrojowy z miastem, posiada cechy klasycystycznych rozwiązań urbanistyczno - architektonicznych. Przy tej właśnie alei w drugiej połowie XIX w. zaczęto lokalizować nowe obiekty uzdrowiskowe - pensjonaty. Następnie wybudowano zespół pensjonatów, wzdłuż specjalnie wytyczonej ulicy graniczącej ze wschodnią częścią parku zdrojowego (obecnie ul. 1 Maja). Powstałe w tym zespole pensjonaty, przeważnie drewniane, reprezentowały swoiste rozwinięcie szwajcarskiego pierwowzoru. Najstarszą zachowaną do 1992 r. budowlą tego typu była willa „Wiślica”- wielopokojowy obiekt obecnie nieistniejący. Według wykazu opublikowanego na stronie BIP Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach pn. Obiekty nieruchome woj. Świętokrzyskiego wpisane do rejestru zabytków (stan z dnia 30.10.2016 r.) układ urbanistyczny miasta Buska – Zdroju jest wpisany do rejestru pod nr A.14 z 27.03.2008, natomiast zabudowa ul. 1 Maja (od nr 1 do nr 39) funkcjonuje w rejestrze w pozycji A.15 z 27.03.2008,
- 2) Założenie urbanistyczne Nowego Korczyna (1257 r.) układ ten kształtował się na przestrzeni kilku wieków: od XIII do XIX w.⁴ Nowokorczyński układ urbanistyczny (tzw. szachownica) ma regularną zabudowę, gdzie centralną część stanowi prostokątny plac rynkowy, z którego wybiegają prostopadłe ulice, przy których zlokalizowane są zabytkowe budowle. Według wykazu opublikowanego na stronie BIP Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach pn. Obiekty nieruchome woj. Świętokrzyskiego wpisane do rejestru zabytków (stan z dnia 30.10.2016 r.) założenie urbanistyczne Nowego Korczyna jest wpisane do rejestru pod nr A.471/842 z 14.02.1959,
- 3) układ urbanistyczny Stopnicy (1362 r.) - układ ten kształtował się na przestrzeni kilku wieków: od XIV do XIX w.⁵ Układ urbanistyczny Stopnicy również oparty jest na regularnej zabudowie z centralnie usytuowanym rynkiem, prostopadłymi ulicami i zabytkową zabudową,
- 4) Wiślica – miasto (XIII w.) - układ ten kształtował się na przestrzeni kilku wieków: od XI do XVI w.⁶ Ośrodek zabytkowego układu urbanistycznego Wiślicy stanowi prostokątny rynek z okresu lokacji miasta. Stoją przy nim domy z XIX i XX w., częściowo postawione na starszych sklepionych piwnicach. Najstarsza kamienica pochodzi z XVII w. Według wykazu opublikowanego na stronie BIP Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach pn. Obiekty nieruchome woj. Świętokrzyskiego wpisane do rejestru zabytków (stan z dnia 30.10.2016 r.) całe dawne miasto Wiślica jest wpisane do rejestru pod nr A.84,
- 5) układ urbanistyczny Pacanowa (XII – XIII w.) - układ ten kształtował się od XII w., m.in. w okresie kiedy Pacanów posiadał praw miejskie (1265 – 1869), jest on charakterystyczny dla małomiasteczkowej, regularnej zabudowy z centralnie usytuowanym rynkiem i prostopadłymi ulicami. Zgodnie z „Wykazem obiektów zabytkowych wyznaczonych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do ujęcia w Gminnej Ewidencji Zabytków” układ jest objęty opieką konserwatorską. Wśród ważniejszych obiektów zabytkowych charakterystycznych dla zabudowy Pacanowa jest kościół parafialny św. Marcina z Tours, wybudowany w II poł. XIII w.,

³ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce – województwo kieleckie (Warszawa 1995 rok, str. 30)

⁴ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce – województwo kieleckie (Warszawa 1995 rok, str. 197)

⁵ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce – województwo kieleckie (Warszawa 1995 rok, str. 286)

⁶ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce – województwo kieleckie (Warszawa 1995 rok, str. 308)

9. Zabytkowe cmentarze:

- 1) cmentarz parafialny w Świniarach (nr w rejestrze A. 69 z dnia 08.05.2008) obejmujący zespół zabytkowych nagrobków z XIX – XX w. oraz murowaną kaplicę z 1884 r.,
- 2) cmentarz parafialny z I połowy XIX w. w Stopnicy (nr w rejestrze A.75 z dnia 12.05.2008),
- 3) brama i kaplica na starym cmentarzu rzymskokatolickim w Stopnicy,
- 4) cmentarz parafialny w Kargowie (nr w rejestrze A.77 z dnia 12.05.2008),
- 5) cmentarz parafialny w Solcu – Zdroju (nr w rejestrze A.67 z dnia 08.05.2008) z I połowy XIX w. obejmujący zespół zabytkowych nagrobków i drzewostan,
- 6) kaplica cmentarna na cmentarzu parafialnym w Szańcu (nr w rejestrze A.38 z dnia 2.04.2008),
- 7) cmentarz wojenny w Czarkowach (nr w rejestrze A.46 z dnia 5.11.1990),
- 8) cmentarz parafialny w Ostrowcach (nr w rejestrze A.54 /1155 z dnia 27.08. 1992),
- 9) cmentarz wojenny w Uciskowie (nr w rejestrze A.60 /1074 z dnia 5.11.1990),
- 10) cmentarz parafialny w Starym Korczynie (nr w rejestrze A.58 /1166 z dnia 23.12.1992),
- 11) cmentarz parafialny w Piasku Wielkim (nr w rejestrze A.56 / 1153 z dnia 9.08.1992),
- 12) cmentarz parafialny w Nowym Korczynie (nr w rejestrze A.52 /1151 z dnia 1.07.1992),
- 13) cmentarz stary, tzw. ruski w Nowym Korczynie (nr w rejestrze A.51 /1152 z dnia 1.07.1992),
- 14) cmentarz parafialny w Pacanowie (nr w rejestrze A.63 z dnia 23.06.1992),
- 15) cmentarz parafialny w Zborówku (nr w rejestrze A.66 z dnia 5.08.1992).

10. Grodziska, osady:

- 1) *Wiślica - relikty kościoła św. Mikołaja, teren placu Solnego i okolicy (całość osady wczesnośredniowiecznej) nr w rejestrze 113 z dnia 22.12.1986* położone jest pośród łąk, ok. 600 m na południowy wschód od centrum i zarysem przypomina owalny trójkąt. Prace archeologiczne prowadzone tu w latach 1949 - 1960 wykazały istnienie pierwszego grodu już w XI w. Był to mały gródek, otoczony wałem o konstrukcji rusztowej o wys. 4 m. Jego zadaniem było strzec osady i kontrolować szlak handlowo - komunikacyjny. Gród padł ofiarą pożaru. Kolejny gród powstał tu na przełomie XII i XIII w. i obejmował swym zasięgiem całą wyspę. Otoczony był kamiennym murem o dł. 440 m. Prace badawcze odsłoniły tu plan zabudowy domów i ulic, zbiornik wodny i studnię wykutą w skale. Gród ten podczas najazdu tatarskiego w 1241 r. został opuszczony i spalony. W zachodniej części grodziska znajduje się wypiętrzona na wysokość 5 m gipsowa skała uznana prawnie za chroniony pomnik przyrody nieożywionej,
- 2) *grodzisko wczesnośredniowieczne w Skotnikach Małych* z VIII – XI w. odkryte w latach 1962 – 1963. Są to potrójne wały otaczające dawny gród, prawdopodobnie był to tzw. gród refugialny, czyli wykorzystywany w warunkach zagrożenia (nr w rejestrze C 8 z dnia 25. 09. 1986 r.),
- 3) grodzisko w Mikułowicach – (nr w rejestrze C 7 z dnia 15. 10. 1986 r.)
- 4) osada z młodszej epoki kamienia w Palonkach (nr w rejestrze 581 z dnia 07. 03. 1972 r.),
- 5) osada prahistoryczna w Palonkach (nr w rejestrze 579 z dnia 07. 03. 1972 r.),
- 6) osada prahistoryczna w Balicach (nr w rejestrze 592 z dnia 07.03.1972),
- 7) osada wczesnośredniowieczna w Gnojnie (nr w rejestrze 60 z dnia 20.08.1986),
- 8) osada mezolityczna i ze schyłkowego paleolitu – Gorzakiew (nr w rejestrze 590 z dnia 07.03.1972),
- 9) osada ze środkowej epoki kamienia - Jarząbki (nr w rejestrze 586 z dnia 07.03.1972),
- 10) osada prahistoryczna - Jarząbki (nr w rejestrze 587 z dnia 07.03.1972).

11. **Rezerwat archeologiczno – architektoniczny REGIA w Wiślicy** (nr w rejestrze 529 (obecnie nr C.4) z dnia 19.12.1986) z relikdami romańskiej zabudowy palatinalno – sakralnej oraz na obrzeżu gotyckimi murami miejskimi. W najwyższej partii Wiślicy (zwanej Regią) odkryto ślady najstarszego osadnictwa z II połowy IX w. Odsłonięto tu resztki grodu z fragmentami palisady i fosy. Gród miał kształt nieregularnego owalu. Za czasów panowania Kazimierza Sprawiedliwego, który po śmierci Henryka Sandomierskiego otrzymał Księstwo Wiślickie istniejące w latach 1166 – 1173 powstał tu zespół rezydencjonalny palatium z kolumnadą oraz rotundy z konchami (wnęki w grubości murów). W tym czasie książę odbudował Wiślicę i uczynił ją centrum życia artystycznego na skalę ogólnopolską. Żona księcia Helena, nadała rezydencji książęcej rangę wybitnego ośrodka kultury romańskiej.

12. Obiekty użytkowe:

1) *dom, ul. Bohaterów Warszawy 4 w Busku – Zdroju* (nr w rejestrze A.21 z dnia 27.03.2008) - z I połowy XIX w. murowany, z facjatą nad wejściem w środku głównej elewacji, rozdzielonej rustykowanymi pilastrami,

2) *dom, ul. Bohaterów Warszawy 6 w Busku – Zdroju* (nr w rejestrze A.22 z dnia 27.03.2008) - z I połowy XIX w. murowany, elewacja i wnętrze są przebudowane. Dom nazywany jest Dworkiem Rzewuskiego bowiem został wybudowany przez tę rodzinę,

3) *dom, pl. Zwycięstwa 10 w Busku – Zdroju* (nr w rejestrze A.28 z dnia 27.03.2008) piętrowy narożny z wieżyczką, budynek po byłej poczcie z początków XX w.,

4) *dom, pl. Zwycięstwa 27 w Busku – Zdroju* (nr w rejestrze A.29 z dnia 27.03.2008) murowany z I połowy XIX w. Wejście we wnęce flankowej z dwiema kolumnami toskańskimi i dwoma pilastrami. Na narożach płaskie wnęki z toskańskimi pilastrami. Do 1980 r. w tym budynku mieściła się apteka. W 1992 r. budynek ten został wiernie zrekonstruowany,

5) *zabudowa, ul. 1 Maja w Busku – Zdroju* (na w rejestrze A.15 z dnia 27.03.2008) - zabytkowe wille zdrojowe z XIX w.,

6) *dom, ul. Rynek 25 w Nowym Korczynie* – zwany *Domem Długosza* (nr w rejestrze A.53 /130 z dnia 6.08.1971) - budynek z zachowanymi w przyziemiu i piwnicy sklepieniami kolebkowymi. Mieszkał tu i pobierał nauki Jan Długosz. Kamienica - dawna Akademia z XVI w. - była siedzibą szkoły, a w XVII w. kolonii akademickiej Uniwersytetu Jagiellońskiego,

7) *domy murowane z początku XX w. w Pacanowie:* 1; 2; 5; 40; 7/9; ul. Oleśnicką 15,

8) *domy drewniane z początku XX w. w Pacanowie:* nr 14, 152, 147; ul. Mleczna nr 29.

13. Budynek stacyjny Jędrzejowskiej Kolei Dojazdowej w Koniecmostach (nr w rejestrze A.83 z dnia 15.05.2008) Jędrzejowska Kolej Dojazdowa zwana *Ciuchcią Express Ponidzie* - powstała w czasie I wojny światowej, jej część jest zlokalizowana na terenie Powiatu Buskiego; jest to budynek stacyjny Jędrzejowskiej Kolei Dojazdowej w Koniecmostach zbudowany po 1918 r.,

14. Kurhany, kopce:

1) *Kurhan - kopiec pradziejowy* (nr w rejestrze 21 z dnia 16.09. 1986) – zabytek archeologiczny w Kikowie,

2) *kopiec pradziejowy w Żernikach Górnych* - (nr w rejestrze 816 (obecnie nr C.7) z dnia 01. 09. 1986 r.) - mogiła z okresu kultury trzcinieckiej sprzed 3,5 tys. lat (neolit /epoka brązu – 1450 - 1200 lat p.n.e.). Kurhan ma 3,6 m wysokości, 35 m średnicy u podstawy,

3) *kopiec pradziejowy w Czarkowach* (nr w rejestrze 32 (obecnie nr C.8) z dnia 29.09.1986),

4) *kopiec wczesnośredniowieczny w Szańcu* (nr w rejestrze 814 z dnia 05. 02. 1973 r.).

7.2. STAN UTRZYMANIA ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH

Na terenie Powiatu Buskiego w najlepszym stanie zachowania znajdują się zabytki **architektury sakralnej**, głównie poprzez stały i jednolity sposób użytkowania, a także dzięki właściwej ochronie konserwatorskiej i funduszom płynącym ze strony wiernych, państwa i samorządów. W dobrym stanie są zachowane też zazwyczaj obiekty **użyteczności publicznej** np. dwór w Gnojnie i pałac w Zborowie będący siedzibą Domu Pomocy Społecznej, synagoga w Busku – Zdroju, a także obiekty uzdrowiskowe. W znacznie gorszym stanie znajdują się zabytkowe budynki takie, jak np. synagoga w Nowym Korczynie, zespoły dworsko - parkowe, które wykorzystywano przez długi czas niezgodnie z ich pierwotną funkcją np. dwór w Szańcu. Zły stan techniczny wykazują też zabytki o przeznaczeniu przemysłowym (np. młyny wodne), które niezagospodarowane ulegają postępującej autodestrukcji.

Największym zagrożeniem dla zachowania zabytków jest nikły stan świadomości społecznej oraz brak środków finansowych na renowację zabytków.

7.3. ZASOBY DZIEDZICTWA KULTURY W POWIECE BUSKIM – ZABYTKI RUCHOME

Muzea to instytucje kultury gromadzące, rejestrujące, konserwujące, przechowujące i udostępniające publiczności w formie wystaw ruchome dobra i wytwory kultury w zakresie sztuki, wiedzy i przyrody. Prowadzą też działalność naukową, oświatową i popularyzatorską. Instytucją muzealną prowadzoną w Gminie Busko – Zdrój jest Muzeum Ziemi Buskiej w Busku - Zdroju. W Gminie Wiślica funkcjonuje natomiast Muzeum Regionalne w Domu Długosza. Największa ilość zabytków ruchomych zlokalizowanych jest w zabytkowych obiektach sakralnych.

7.4. ZASOBY ARCHEOLOGICZNE

Stanowiska archeologiczne lokalizowane są przede wszystkim na podstawie informacji dostarczanych przez planowe badania terenowe, realizowane w ramach programu *Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP)*. Prace te polegają na systematycznej prospekcji terenowej, połączonej z weryfikacją powierzchniową stanowisk i obiektów znanych już wcześniej. Ich rezultaty pozwalają na rozpoznanie intensywności osadnictwa w różnych rejonach, w kolejnych epokach i okresach pradziejów, średniowiecza i nowożytności, są też wykorzystywane w bieżących działaniach konserwatorskich.

Wyróżnia się dwa typy zabytków archeologicznych: ruchome i nieruchome. Zabytki ruchome to przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości, wytwory pracy ludzkiej, takie jak naczynia, narzędzia, ozdoby, broń, itp. Znacznie ważniejsze z perspektywy nauki i ochrony dziedzictwa są jednak nieruchome zabytki archeologiczne, nazywane też stanowiskami archeologicznymi. Są to obszary, w obrębie których występują źródła archeologiczne wraz z otaczającym je kontekstem, czyli bezpośrednim otoczeniem, układem warstw glebowych oraz zespołem danych, określających ich położenie. Mogą to być grodziska, cmentarzyska, pozostałości dawnych osad, nawarstwienia miast, nawarstwienia związane z funkcjonowaniem zamków, wsi historycznych, itd.

Jedną z form ochrony zabytków stanowi wpis do rejestru zabytków. Wpisu do rejestru dokonuje wojewódzki konserwator zabytków. Zabytki archeologiczne wpisywane są do księgi „C” rejestru na zasadach określonych w *rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego*. Na terenie Powiatu Buskiego zlokalizowano 27 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków prowadzonego przez Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach. Są wśród nich *relikty kościołów, grodziska, kurhany, struktury archeologiczne, nawarstwienia kulturowe*. Szczegółowe wykaz w/w zabytków stanowi tabela nr. 12.4.

Wśród stanowisk archeologicznych znajdują się obiekty unikatowe w skali regionu umiejscowione na terenie Powiatu Buskiego: grodziska (w Wiślicy, Skotnikach Małych i Mikułowicach), kurhany (w Żernikach Górnych i w Kikowie), pozostałości związane z układami urbanistycznymi historycznych osad i miast, np. Busko-Zdrój, Wiślica, Stopnica, Nowy – Korczyn oraz stanowisko archeologiczne w Książnicach, gmina Pacanów, obejmującym kompleks osadniczo - sepulkralny z epoki neolitu i wczesnej epoki brązu.

7.5. MIEJSCA PAMIĘCI

Na terenie Powiatu Buskiego miały miejsca ważne wydarzenia historyczne, które zostały upamiętnione pomnikami, kopcami czy mogiłami. Są one poświęcone głównie powstańcom z 1863 r., żołnierzom Wojska Polskiego i Armii Krajowej, ofiarom terroru oraz osobom zasłużonym dla Ziemi Powiatu Buskiego.

7.6. PRZYRODNICZE WALORY KULTUROWE

Ochronę wartości kulturowych uwzględnia ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. *o ochronie przyrody*. Na terenie Powiatu Buskiego występują formy ochrony przyrody, uwzględniające ochronę wartości kulturowych, są to: rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne i użytki ekologiczne.

Obiektem uznanym za rezerwat przyrody są tereny obejmujące zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, zwierząt i grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi,

naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi. Na terenie Powiatu Buskiego występuje 5 rezerwatów przyrody: słonoroślowy Owczary oraz stepowe: *Góry Wschodnie, Przęślin, Skorocice i Skotniki Górne*.

Parki krajobrazowe to obszary o ściśle określonych granicach, o powierzchni od kilku do kilkudziesięciu tysięcy hektarów. W ich granicach znajdują się tereny o cennym i mało przekształconym krajobrazie oraz o dużej wartości przyrodniczej, dorównującej w niektórych wypadkach walorom parków narodowych. Parki krajobrazowe chronią wiele cennych ekosystemów oraz ostoje i stanowiska rzadkich gatunków roślin i zwierząt. Obok obszarów o krajobrazie zbliżonym do naturalnego parki obejmują również krajobrazy kulturowe ukształtowane przez kilkunastowieczną tradycję. Do cennych walorów kulturowych parków krajobrazowych należą zabytki architektury i budownictwa wiejskiego, tradycyjne układy osadnicze i typy zabudowy oraz regionalne formy użytkowania ziemi i innej działalności gospodarczej. Na terenie Powiatu Buskiego zlokalizowane są dwa parki krajobrazowe: Szaniecki i Nadnidziański.

Obszar chronionego krajobrazu obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnią funkcję korytarzy ekologicznych. Na terenie Powiatu Buskiego zlokalizowane są cztery obszary chronionego krajobrazu: Chmielnicko - Szydłowski, Nadnidziański, Solecko – Pacanowski oraz Szaniecki.

Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody ożywionej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyśka, skałki, jary, głazy narzutowe oraz jaskinie. Do **pomników przyrody ożywionej** należą: pojedyncze krzewy, drzewa i grupy drzew odznaczające się sędziwym wiekiem, wielkością, niezwykłymi kształtami lub innymi cechami, a także zabytkowe aleje drzew. Natomiast do **pomników przyrody nieożywionej** należą: największe głazy narzutowe, tzw. eratyki oraz interesujące formy powierzchni ziemi np.: źródła, wodospady, jary, skałki, wywierzyśka, przełomy rzeczne, jaskinie, odkrytki itp.

Stanowiska dokumentacyjne są to niewyodrębniające się na powierzchni lub możliwe do wyodrębnienia, ważne pod względem naukowym i dydaktycznym, miejsca występowania formacji geologicznych, nagromadzeń skamieniałości lub tworów mineralnych, jaskinie lub schroniska podskalne wraz z namuliskami oraz fragmenty eksploatowanych lub nieczynnych wyrobisk powierzchniowych i podziemnych. Stanowiskami dokumentacyjnymi mogą być także miejsca występowania kopalnych szczątków roślin lub zwierząt. Na terenie Powiatu Buskiego zlokalizowane są 2 stanowiska dokumentacyjne: odsłonięcia geologiczne: *Zajęcza Góra* w Skotnikach Małych i łom skalny w Młynach.

Użytki ekologiczne to pozostałości ekosystemów mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej - naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce, siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, ich ostoje oraz miejsca rozmnażania lub miejsca sezonowego przebywania.

Ukształtowanie terenu, swoistość form geologicznych, różnorodność biologiczna wpływała na usytuowanie obiektów archeologicznych (kurhanów, grodzisk, rezerwatów). Ich sposób zagospodarowania podyktowany był często walorami przyrodniczymi, tak aby stanowiły istotny, charakterystyczny element krajobrazu. I tak na przykład grodziska wyróżniają się w terenie formą widoczną do dziś obrysu wałów lub fosy, albo nasypu w postaci stożka, usytuowane często na terenach podmokłych, bagnistych. W większości grodziska są wyłączone spod użytku rolnego lub ich powierzchnia jest zalesiona. Kurhany usytuowane są w taki sposób, że mogły pełnić funkcję organizacji przestrzeni, czegoś w rodzaju punktów orientacyjnych w terenie.

7.7. ZABYTKI O ISTOTNYM ZNACZENIU DLA POWIATU BUSKIEGO

Do szczególnie cennych **zabytków nieruchomych** posiadających wysoką wartość historyczną i artystyczną dla społeczności Powiatu Buskiego należy zaliczyć:

1. zabytki **architektury sakralnej**:

- 1) Bazylika Wiślicka z XIV w.,

- 2) Dzwonnica w Wiślicy z lat 1460 - 1470,
- 3) Kościół Św. Stanisława w Nowym Korczynie z 1257 r.,
- 4) Kościół Św. Marcina z Tours w Pacanowie z XIII w.,
- 5) Kościół pw. Św. Bartłomieja w Chotlu Czerwonym z ok. 1450 r.,
- 6) Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Szańcu z XV w.,
- 7) Kościół pw. Św. Marii Magdaleny w Dobrowodzie z XIV w.,
- 8) Kościół pw. Św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Piasku Wielkim z ok. 1340 r.,
- 9) Kościół pw. Św. Mikołaja w Starym Korczynie z XIV w.,
- 10) Kościół farny pw. Św. Apostołów Piotra i Pawła w Stopnicy z 1362 r.,
- 11) Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Strożyskach z 1378 r.,
- 12) Zespół Kościoła parafialnego pw. Św. Jana Chrzciciela w Gnojnie z 1470 r.,
- 13) Kościół pw. Św. Wawrzyńca w Gorzysławicach z 1535 r.,
- 14) Kościół Św. Trójcy w Nowym Korczynie z XVI w.,
- 15) Kościół pw. Św. Jakuba Apostoła Starszego w Szczaworyżu z 1630 r.,
- 16) Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Busku – Zdroju z ok. 1621 r.,
- 17) Zespół klasztorny oo. Sercanów w Kątach Starych z 1639 r.,
- 18) Kościół pw. Św. Teresy z Avila w Jurkowie z 1875 r.,
- 19) Zespół kościoła parafialnego pw. Św. Stanisława w Świniarach,
- 20) Kaplica pw. Matki Boskiej Anielskiej w Widuchowie,
- 21) Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Kargowie,
- 22) Zespół Kościoła parafialnego pw. Św. Jana Chrzciciela w Tuczępach,
- 23) Kościół parafialny pw. Św. Stanisława Biskupa w Balicach z 1923 r.,
- 24) Zespół kościoła parafialnego pw. Św. Wojciecha w Janinie,

2. zabytki **sakralnej architektury drewnianej**:

- 1) Kościół pw. Św. Idziego Opata w Zborówku z 1459 r.,
- 2) Kościół cmentarny pw. Św. Leonarda w Busku – Zdroju z 1699 r.,
- 3) Kościół pw. Św. Stanisława Biskupa w Chotelku Zielonym z 1527 r.,

3. Zabytki **architektury rezydencjonalnej i rezydencjonalno - obronnej**:

- 1) Pałac w Zborowie (XVI/XIX w.) w stylu klasycystycznym,
- 2) Dwór w Gnojnie (XVI-XIX w.) renesansowy dwór obronny,
- 3) Dwór w Szańcu (XVI-XVII w.) renesansowy z elementami gotyckimi,
- 4) Dwór w Widuchowie (XVII w.) późnorenesansowy,
- 5) Dwór w Radzanowie z końca XVIII w.,
- 6) Zamek w Stopnicy.

4. Zabytki **okresu reformacji** - zbór ariański w Pęczelicach zbudowany w latach 1570 - 84,

5. Obiekty o charakterze **uzdrowiskowym**:

- 1) Zespół szpitalny Św. Mikołaja w Busku – Zdroju z 1837 r.,
- 2) Łazienki w Busku – Zdroju (Sanatorium „Marconi”) – późnoklasycystyczne z 1836 r.,
- 3) Willa Bristol w Busku – Zdroju wybudowana w końcu XIX w.,
- 4) Willa Oblęgorek w Busku – Zdroju z 1903 r.,
- 5) Willa Dersław w Busku – Zdroju zbudowana w latach 1911 – 1915.

6. Zabytki **kultury judaistycznej**:

- 1) Synagoga w Nowym Korczynie z ok. XVIII w.
- 2) Synagoga w Busku - Zdroju z 1927 r.

7. Zabytki **o hydrotechnicznym przeznaczeniu**:

- 1) młyn wodny drewniany w Skotnikach Małych z 1929 r.,
- 2) młyn wodny w Skotnikach Małych,

8. Zabytkowe układy urbanistyczne:

- 1) Busko – Zdrój (1287 r.),
- 2) założenie urbanistyczne Nowego Korczyna (1257 r.),
- 3) układ urbanistyczny Stopnicy (1362 r.),
- 4) dawne miasto Wiślica (XIII w.).
- 5) układ urbanistyczny Pacanowa (XII – XIII w.)

9. Zabytkowe cmentarze – parafialne i wojenne:

- 1) cmentarz parafialny w Świniarach (zespół nagrobków z XIX / XX w. i kaplica z 1884 r.),
- 2) cmentarz parafialny w Solcu – Zdroju z XIX w. (zespół nagrobków i drzewostan),
- 3) kaplica cmentarna na cmentarzu parafialnym w Szańcu,
- 4) cmentarz wojenny w Czarkowach,
- 5) cmentarz wojenny z lat 1914 - 1915 w Uciskowie,
- 6) cmentarz parafialny stary, tzw. *ruski* w Nowym Korczynie.

10. Grodziska, osady:

- 1) Wiślica – miasto – osada,
- 2) Grodzisko średniowieczne ze śladami murów obronnych z XI – XII w. w Wiślicy,
- 3) Palonki - osada z młodszej epoki kamienia,
- 5) Palonki - osada prahistoryczna,
- 6) Balice - osada prahistoryczna,
- 7) Gnojno - osada wczesnośredniowieczna,
- 8) Gorzakiew – osada mezolityczna i ze schyłkowego paleolitu,
- 9) Jarząbki – osada ze środkowej epoki kamienia,
- 10) Jarząbki - osada prahistoryczna.

11. Rezerwaty:

- 1) archeologiczno – architektoniczny - *Regia* w Wiślicy,
- 2) archeologiczny w Szczaworyżu – Skotnikach Małych wczesnośredniowieczny kompleks osadniczo - obronny.

12. Zabudowy:

- 1) Dom Długosza w Wiślicy z 1460 r.,
- 2) Dom, ul. Rynek 25 w Nowym Korczynie – zwany Domem Długosza z XVI w.,

13. Budynek stacyjny Jędrzejowskiej Kolei Dojazdowej w Konieczmostach,

14. Kurhan – kopiec pradziejowy w Kikowie.

7.8. WARTOŚCI NIEMATERIALNE I CZYNNIKI REGIONALNEJ TOŻSAMOŚCI

Najważniejsze elementy niematerialne świadczące o obrazie kulturowym Powiatu Buskiego to:

- 1) strój ludowy,
- 2) kultywowane elementy kultury ludowej z przywiązaniem do obrzędów religijnych, świąt roku liturgicznego oraz zwyczajów, tradycji i podań ludowych,
- 3) ośrodki kultu religijnego (m.in. Wiślica).

Pod względem językowym na terenie Powiatu występuje tzw. **mazurzenie**, tzn. głoski *sz, ż, cz, dż* wymawiane są jako *s, z, c, dz* (*szyja* – **syja**, *czapka* – **copka**). Występuje też zanik rezonansu samogłosek nosowych *ę* i *ą* (*będe* – **bede**, *rzucąją* – **rzucajo**). Ponadto gwarowymi odpowiednikami samogłosek *a, o, e* są samogłoski *o, u, i* (np. *chłopak* – **chłopok**, *kobieta* – **kobita**).

Na terenie Powiatu Buskiego występuje grupa etnograficzna zwana **Krakowiakami Wschodnimi**.

W *stroju męskim* najbardziej charakterystycznym elementem była sukmana kierzaja, zwykle brązowa, z dużym, haftowanym trójkątnym kołnierzem. Okryciem wierzchnim była płótnianka. Pod sukmanę wkładano

płócienną koszulę, spodnie sukienne granatowe lub płóciennie w czerwone albo niebieskie prążki, czasem sukienny kaftan. Niebieskie lub granatowe, miały metalowe guziki i trójkolorowe karminowo - zielono - żółte chwasty z jedwabnych nici. W narożach pól przednich haftowano duże motywy kwiatowe, czasem też datę wykonania i nazwisko właściciela. Strój dopełniał skórzany pas, czarne buty i czerwona czapka rogatywka lub wełniana magierka. Typowe były wąskie, białe pasy z metalowymi kółkami brzękadłami lub nieco szersze, zdobione plecionką z zielonego safianu.

Strój kobiecy, podobnie jak męski, miał szereg lokalnych odmian. Charakterystycznymi jego elementami były koszule z okrągłą krezą zdobione haftem czerwono - czarnym lub białym oraz płóciennie, białe haftowane spódnice, do których noszono zwykle zapaski czerwone z haftem białym lub kolorowym. Występowały jednak także spódnice z gładkich wełenek, wzorzystych perkali i tybetów czy płóciennie zapaski z haftem białym ażurowym. Gorsety, szyto z gładkich wełenek, z kwiecistego tybetu i z czarnego aksamitu. Te z wełenek i tybetu nazywano aksamitką i koralikami. Aksamitne dekorowano złotymi cekinami. Wierzchnie katany, przeważnie z jednokolorowych wełenek, zdobiono czarnym aksamitem i haftem koralikowym. Kobiety zamężne nosiły płóciennie, wiązane w czepiec chusty z haftem białym lub czerwonym. Stroju dopełniały czarne buty z cholewami lub sznurowane trzewiki, czasem naramienna chusta i korale.

Na terenie Powiatu Buskiego zachowało się **tradycyjne budownictwo mieszkalne nadwiślańskie**: najstarsze budynki posiadają dachy czterospadowe, a późniejsze naczółkowe i dwuspadowe – kryte przeważnie słomą, węglowa konstrukcja ścian (starsza nakładka dwustronna prosta, a późniejsza nakładka dwustronna ukośna) i konstrukcja sumikowo - łątkowa oraz rzadko budynki gospodarcze o ścianach wypełnionych wiklinową plecionką, domy jedno i półtoratraktowe – głównie szeroko frontowe, o przewadze drewna jako budulca.

7.9. SZLAKI TEMATYCZNE I TURYSTYCZNE

Na terenie Powiatu Buskiego wyznaczono pięć szlaków tematycznych: królewski, drewniany, murowany, zielarski, kapliczek i świątków, trzy szlaki turystyczne: czerwony - z Buska do Solca – Zdroju, zielony – z Buska – Zdroju do Wiślicy oraz niebieski – z Pińczowa do Wiślicy. Przez obszary Wiślicy (Bazylika Wiślicka oraz kościół Św. Mikołaja) przebiega również europejski szlak romański o charakterze kulturowo - oświatowym.

7.9.1. SZLAKI TEMATYCZNE

Szlak królewski obejmuje miejscowości:

- 1) Chotel Czerwony (kościół pw. Św. Bartłomieja, rezerwat *Przęślin*),
- 2) Gorysławice (kościół pw. Św. Wawrzyńca, figura Św. Jana Nepomucena, pomnik przyrody – odsłonięcie gipsów krystalicznych),
- 3) Wiślica (początki osady datowane na X i XI w., Bazylika Wiślicka, dzwonnica, Dom Długosza, fundamenty kościoła pw. Św. Mikołaja z X - XI w. i misa chrzcielna z ok. 880 r., figura Męki Pańskiej z II poł. XVII w. przy pl. Solnym, grodzisko zwane Zamczyskiem Łokietka, figura Św. J. Nepomucena w pozie modlitewnej, ul. Tysiąclecia Państwa Polskiego),
- 4) Konieczmosty (kapliczka z figurą Św. Jana Nepomucena – XVIII w.),
- 5) Czarkowy (park podworski, pozostałości dworu oraz zabudowania gospodarcze z przełomu XVIII/XIX w., cmentarz Legionistów Polskich oraz żołnierzy Wojska Polskiego, kapliczka barokowa z 1666 r., figura Św. Michała),
- 6) Winiary (zespół dworski, pola lawendowe i aromaterapia),
- 7) Nowy Korczyn (osada lokowana w 1258 r., kościół pw. Św. Stanisława, dawny klasztor franciszkanów, rynek z szachownicowym układem ulic, Synagoga, Dom Długosza, kościół farny pw. Św. Trójcy, Św.

Wawrzyńca i Św. Elżbiety, figura Św. Kingi z 1820 r., cmentarz stary tzw. „ruski” z kapliczką neogotycką i drzewo cierniowe, Kardon – dawna strażnica graniczna),

8) Wełnin (figura Jezusa Frasobliwego z przełomu XVIII/XIX w. i 1734 r., figura Matki Boskiej z 1637 r., figura Jezusa Ukrzyżowanego z 1717 r.),

9) Solec - Zdrój (zespół uzdrowiskowy, Łazienki w Parku Zdrojowym, sanatoria *Świt*, willa *Prus*, sanatorium *Jasna*, kościół pw. Św. Mikołaja, krzyż drewniany z XIX w. i figura Chrystusa z XX w.),

10) Zborów (pałac z zabytkowym parkiem),

11) Stopnica (zamek Kazimierza Wielkiego, kościół pw. Św. Piotra i Pawła, zespół klasztorny oo. Sercanów, cmentarz z XIX/XX w. i kaplica).

Szlak kapliczek i świątków I obejmuje miejscowości:

1) Solec – Zdrój (krzyż drewniany z XIX w. i figura Chrystusa z XX w. w Parku Zdrojowym),

2) Zborów (figura Męki Pańskiej z XVII w., figury Jezusa Frasobliwego z 1790 r. i ok. 1858 r., figura Jezusa Ukrzyżowanego z 1865 r.),

3) Żuków (figura Jezusa Frasobliwego z 1686 r., głaz narzutowy),

4) Piasek Mały (krzyż z podnóżem z rzeźbionego kamienia z 1884 r., kapliczka kamienna z XVII w., kamienna okrągła figura z krzyżem z XVII w.),

5) Kików (figura Jezusa Frasobliwego z 1686 r.),

6) Sułkowice (figura Jezusa Ukrzyżowanego z XVII w., figura Jezusa Frasobliwego z XIX w., figura Matki Boskiej, figura Św. Antoniego z Dzieciątkiem z XIX w.),

7) Smogorzów (figura Matki Boskiej Niepokalanej z Dzieciątkiem, barokowa z II poł. XVII w., figura Chrystusa Frasobliwego na kolumnie z XVII/XVIII w., figura Św. Tekli z 1820 r. obok dawnego dworu),

8) Stare Prusy (figura Chrystusa Frasobliwego z pozie siedzącej z 1890 r., kapliczka domkowa),

9) Stopnica (figura Św. Antoniego Padewskiego obok bramy wejściowej na cmentarz klasztoru, figura Św. Jana Nepomucena, kamienna z 1730 r.),

10) Kąty Nowe (kapliczka słupowa szwedzka kamienna z XVIII w., kapliczka domkowa z 1794 r., figura Św. Floriana z 1806 r., figura Matki Boskiej Niepokalanej na kolumnie z II poł. XIX w.),

11) Szklanów (figura Chrystusa Frasobliwego z 1790 r. kamienna z kwiatowym kapitelem, ufundowana na pamiątkę kościoła pw. Św. Zofii).

Szlak kapliczek i świątków II obejmuje miejscowości:

1) Wełnin (figura Jezusa Frasobliwego z przełomu XVIII/XIX w. i 1734 r., figura Matki Boskiej z 1637 r., figura Jezusa Ukrzyżowanego z 1717 r.),

2) Świniary (kościół drewniany pw. Św. Stanisława, figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem i Św. Dominika i Św. Katarzyny z 1691 r.),

3) Piestrzec (figura szwedzka z 1655 r., figury z 5 maja 1689 r.: Jezus Frasobliwy i 4 Ewangelistów: Mateusz, Marek, Jakub, Jan, figura Św. Jana Nepomucena z XIX w.),

4) Zborów (figura Męki Pańskiej z XVII w., figury Jezusa Frasobliwego z 1790 r. i ok. 1858 r., figura Jezusa Ukrzyżowanego z 1865 r.),

5) Włosnowice (figura z XVIII w. - Matka Boska z Dzieciątkiem).

Szlak zielarski obejmuje miejscowości:

1) Winiary (pola lawendowe),

2) Młyńczyska (ekspozycja ziół poniedziałńskich w młynie, nauka zbierania i poznawanie właściwości ziół),

3) Stopnica (klasztor księży Sercanów – ogrody klasztorne z roślinami egzotycznymi).

Szlak murowano - drewniany obejmuje miejscowości:

1) Bronina (zakład kowalstwa artystycznego),

2) Żerniki Górne (mogiła kurhan, figura Św. Jana Nepomucena),

3) Szczaworyż (kościół pw. Św. Jakuba Starszego),

4) Skotniki Małe (młyn drewniany z 1929 r., grodzisko średniowieczne),

5) Skotniki Duże (figura Św. Tekli z 1796 r., pomnik przyrody wzgórze z wapieni kredy z roślinnością ciepłolubną),

6) Owczary (rezerwat ścisły słonoroślowy Owczary).

Szlak murowany I obejmuje miejscowości:

1) Busko-Zdrój (kaplica pw. Św. Anny z 1886 r., Park Zdrojowy, Łazienki z 1836 r., obecnie Sanatorium „Marconi”, Starówka Zdrojowa – wille z przeł. XIX/XX w. wzdłuż ul. 1 Maja, Zamek Dersław),

2) Wolica (kapliczka słupowa kamienna z XVII w.),

3) Bilczów (figura Św. Rocha, kamienna z XVIII w.),

4) Chotel Czerwony (gotycki kościół pw. Św. Bartłomieja, rezerwat *Prześlin*, rezerwat *Góry Wschodnie*),

5) Gorysławice (kościół pw. Św. Wawrzyńca, figura Św. Jana Nepomucena),

6) Wiślica (początki osady datowane na X i XI w., Bazylika Wiślicka, dzwonnica z lat 1460 – 1470, Dom Długosza (1460 r.), fundamenty kościoła pw. Św. Mikołaja z X - XI w. i misa chrzcielna z ok. 880 r., figura Męki Pańskiej z II poł. XVII w. przy pl. Solnym, grodzisko zwane Zamczyskiem Łokietka),

7) Dobrowoda (kościół pw. Św. Marii Magdaleny, drewniana dzwonnica z XVIII w., barokowa figura Św. Jana Nepomucena z XVII w., kapliczka z 1610 r.),

8) Baranów (kapliczka kamienna słupowa z XVIII w.),

9) Radzanów (dwór z końca XVIII w.).

Szlak murowany II obejmuje miejscowości:

- 1) Busko - Zdrój (kościół parafialny Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny, klasztor norbertanek, kamienna tablica renesansowa z XVI – XVII w., rynek z zachowanym układem ulic),
- 2) Mikułowice (grodzisko – średniowieczna budowla obronna),
- 3) Szaniec (kościół gotycki pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny z 1499 r., figura Św. Jana Nepomucena z 1820 r., dwór renesansowy, figury: Św. Floriana, późnobarokowa z II poł. XVIII w., na cmentarzu - figury: Św. Judy Tadeusza z 1818 r., Św. Tekli, klasycystyczna z 1823 r.),
- 4) Kotki (figura Św. Tekli z XVIII w.),
- 5) Janina (kościół pw. Św. Wojciecha),
- 6) Widuchowa (dwór późnorenesansowy z 1620 r., kapliczka kamienna słupowa z kolumnkami i daszkiem z przeł. XVI/XVII w., figura Chrystusa Frasobliwego z XVIII w.),
- 7) Kuchary (figura Św. Antoniego Padewskiego z 1707 r., figura Chrystusa Frasobliwego na kolumnie z XVIII w., figura Chrystusa Frasobliwego na postumencie z XIX w.),
- 8) Kąty Stare (zespół klasztorny oo. Sercanów),
- 9) Wolica (kapliczki domkowe murowane – XVIII w., 1895 r., 1905 r., figura Św. Wojciecha z 1746 r.),
- 10) Kików (murowany dwór z XIX w., murowana z kamienia studnia z pocz. XX w.),
- 11) Szczaworyż (kościół pw. Św. Jakuba Starszego),
- 12) Skotniki Małe (grodzisko średniowieczne),
- 13) Pęczelice (zbór ariański, figura Chrystusa Miłosiernego z pocz. XIX w., figura Św. Floriana z płaskorzeźbami świętych i NPM z 1910 r.),
- 14) Bronina (zakład kowalstwa artystycznego).

Szlak drewniany obejmuje miejscowości:

- 1) Kameduły (pomnik przyrody – 3 dęby szypułkowe o obwodach pni 280, 320, 340 cm),
- 2) Młyny (młyn z II poł. XIX w., młyn murowany z drewnianym dachem z 1913 r., młyn z 1914 r. w przysiółku *Psia Górka*, młyn z 1913 r. w przysiółku *Schodnia* z zabytkowymi maszynami i żarnami),
- 3) Słabkowice (lipa zasadzona przez gen. Józefa Bema, a na niej kapliczka szafkowa),
- 4) Skorzów (drewniany dom z końca XIX w.),
- 5) Łagiewniki (*Zimne Wody* – geologiczny pomnik przyrody, 2 odsłonięcia geologiczne, wielokrystaliczne gipsy, tzw. szklicowe o wysokości ok. 4 m, drewniany dom z pocz. XX w.),
- 6) Busko – Zdrój (Willa *Polonia* z 1900 r.).

Szlak drewnianego budownictwa sakralnego wzdłuż Maskalisu obejmuje miejscowości:

- 1) Busko - Zdrój (kościół pw. Św. Leonarda, stary cmentarz z zabytkową płytą grobu Rzewuskich),
- 2) Siesławice (figura Św. Floriana murowana z 1920 r., Karabosy - geologiczny pomnik przyrody),
- 3) Chotelek (kościół pw. Św. Stanisława),
- 4) Skorocice (rezerwat stepowy *Skorocice*).

7.9.2. SZLAKI TURYSTYCZNE

Na terenie Powiatu Buskiego wyznaczono trzy szlaki turystyczne:

- 1) **czerwony - z Buska do Solca - Zdroju** – o długości 27 km, prowadzi przez Garb Pińczowski i Niekę Solecką oraz przez miejscowości: Busko Zdrój, Owczary, Pęczelice, Szczaworyż, Skotniki Małe, Sułkowice, Piasek Mały, Żuków, Zborów, Solec Zdrój.
- 2) **zielony – z Buska – Zdroju do Wiślicy** - szlak o długości 94 km. Prowadzi częściowo przez tereny Nadnidziańskiego i Szanieckiego Parku Krajobrazowego. Na trasie szlaku znajdują się m.in. zabytkowe kościoły, pałac Tarnowskich w Zborowie oraz uzdrowisko w Solcu - Zdroju. Szlak prowadzi przez miejscowości: Busko – Zdrój, Szczaworyż, Stopnica, Solec - Zdrój, Nowy Korczyn, Stary Korczyn, Strożyska, Wiślica.
- 3) **niebieski – z Pińczowa do Wiślicy** o długości 39 km. Przechodzi przez florystyczne rezerваты przyrody: *Pieczyska*, *Skorocice* oraz *Przęślin*. Na trasie szlaku znajdują się zabytkowe kościoły w Chotlu Czerwonym i Goryslawicach oraz Bazylika w Wiślicy. Prowadzi przez Garb Pińczowski, Niekę Solecką częściowo na terenie Nadnidziańskiego Parku Krajobrazowego oraz przez miejscowości: Pińczów, Grochowiska, Wełecz, Skorocice, Chotel Czerwony, Wiślica.

8. ANALIZA SWOT

8.1. MOCNE STRONY

Analiza SWOT to jedna z najpopularniejszych technik analitycznych, służąca do porządkowania informacji. Bywa stosowana we wszystkich obszarach planowania strategicznego, jako uniwersalne narzędzie pierwszego etapu analizy strategicznej.

Wśród mocnych stron lokalnego dziedzictwa kulturowego należy wyróżnić takie elementy, jak:

- 1) duża liczba i różnorodność zabytków o szczególnych walorach, w tym:
 - Wiślica – jako kolebka państwowości polskiej,
 - liczne zabytki sakralne,
 - kościoły drewniane,
 - stanowiska archeologiczne,
 - dziedzictwo kulturowe wsi,
 - wysokie nasycenie zabytkami nieruchomymi,
 - wyróżniające się układy staromiejskie o znaczeniu regionalnym,
 - występowanie zabytkowych grodów i grodzisk,
 - zachowane zabytkowe układy urbanistyczne,
- 2) dziedzictwo działalności zakonów: Sercanów i Reformatów (Stopnica),
- 3) dziedzictwo wybitnych postaci: Jan Długosz czy Jan Chryzostom Pasek,
- 4) obszary ochrony krajobrazu kulturowego w granicach istniejących parków krajobrazowych,
- 5) zabytki dokumentujące kulturę żydowską,

- 6) szlaki turystyczne promujące dziedzictwo kulturowe,
- 7) rozwijająca się turystyka uzdrowiskowa,
- 8) rozwijająca się agroturystyka,
- 9) kultywowanie miejscowych tradycji ludowych,
- 10) zabytkowe groby i cmentarze,
- 11) miejsca upamiętnienia (miejsca o szczególnej wartości historycznej),
- 12) dokonane rozpoznanie i ewidencja dóbr kultury.

8.2. SŁABE STRONY

Wśród słabych stron lokalnego dziedzictwa kulturowego należy wyróżnić:

- 1) zły stan zachowania obiektów zabytkowych zwłaszcza o charakterze niesakralnym, wynikający z: niszczenia zabytków gospodarczą działalnością człowieka, braku bieżącej konserwacji i systematyczności działania,
- 2) trudności ze znalezieniem użytkownika lub nabywcy, mogącego podołać wymogom rewaloryzacyjnym,
- 3) ograniczona możliwość adaptacji obiektów zabytkowych na współczesne cele użytkowe, wysokie koszty remontów - niewspółmierne do możliwości właścicieli, prowadzące obiekty do ruiny i rozbiórki,
- 4) nieuregulowana własność obiektów zabytkowych,
- 5) brak doświadczenia we wdrażaniu ochrony zintegrowanej,
- 6) brak strategii w zakresie restrukturyzacji dziedzictwa kulturowego na obszarze niektórych samorządów gminnych,
- 7) niska świadomość społeczna dotycząca zasobów dziedzictwa kultury materialnej i niematerialnej, w tym prawnych zobowiązań właścicieli do należytego utrzymania obiektów historycznych,
- 8) niedostateczna świadomość środowisk inwestorskich i projektowych,
- 9) niedostateczna promocja roli zabytków, jako szansy rozwojowej,
- 10) niewystarczający udział mediów lokalnych w propagowaniu i promocji zabytków,
- 11) zbyt niskie nakłady na wspieranie kultury,
- 12) słaba obsługa szlaków turystycznych.

8.3. SZANSE

Wśród szans lokalnego dziedzictwa kulturowego należy wyróżnić:

- 1) możliwość pozyskiwania środków finansowych z funduszy europejskich i krajowych na renowację zabytków i ochronę dziedzictwa kulturowego,
- 2) rosnącą rolę samorządu lokalnego w odnowę, restaurację zabytków poprzez przyznawanie dotacji,
- 3) wzrost wartości zabytku i lokalnych tradycji, jako produktu turystycznego,
- 4) włączanie obiektów zabytkowych w obieg gospodarczy,
- 5) rozwój organizacji pozarządowych, które poprzez realizację zadań promują dziedzictwo kulturowe ziemi buskiej,
- 6) rozwój agroturystyki,
- 7) rozwój turystyki uzdrowiskowej.

8.4. ZAGROŻENIA

Wśród zagrożeń lokalnego dziedzictwa kulturowego należy wyróżnić:

- 1) brak spójnego systemu finansowania oraz brak funduszy na organizację zadań z zakresu opieki nad zabytkami,
- 2) brak spójności przepisów różnych ustaw związanych z ochroną zabytków,
- 3) brak realnych zachęt dla inwestorów prywatnych do inwestowania w zabytki,
- 4) brak środków finansowych właścicieli obiektów na konserwację,
- 5) brak mechanizmów efektywnego wdrażania strategii,
- 6) niestabilność przepisów prawa,
- 7) brak strategii rewitalizacji wsi i małych miasteczek,
- 8) brak doradztwa dla osób prywatnych inwestujących w obiekty zabytkowe,

- 9) brak infrastruktury turystycznej przy obiektach zabytkowych i efektywnej ich promocji,
10) zły stan zabytków i brak środków na ich renowację.

8.5. WNIOSKI Z ANALIZY SWOT

Regionalna tożsamość kulturowa może istotnie wzbogacić kulturę danego społeczeństwa, ograniczyć negatywne przejawy globalizacji. Region świętokrzyski, którego częścią jest Powiat Buski, posiada bogatą specyfikę kulturową ściśle związaną z historią Polski, sięgającą czasów najdawniejszych. Specyfika kulturowa Powiatu Buskiego wyraża się poprzez:

- **ciągłość tradycji osadniczych** bardzo wcześnie zapoczątkowanych (osady z początków państwowości polskiej),
- **wpływy kulturowe i polityczne Krakowa** (Nowy Korczyn - sejmiki generalne prowincji małopolskiej), której skutkiem stało się wytworzenie kulturowej więzi subregionalnej,
- **tradycje kultury katolickiej** współistniejącej z innymi kulturami (arianizm, judaizm),
- **wybitną rolę Wiślicy – kolebki polskiej państwowości** - w utrwalaniu tożsamości narodowej i regionalnej,
- **bogate tradycje patriotyczne regionalne powiązane z narodowymi** - miejsca historyczne oraz cmentarze wojenne (Bronina - miejsce bitwy stoczonej w czasie kampanii wrześniowej 1939 r., cmentarze wojenne w Uciskowie i Czarkowych, kapliczka na mogile powstańców z 1863 r. w Skrobaczowie),
- **żywość tradycyjnej kultury ludowej** - folklor uzewnętrzniany zwłaszcza podczas świąt religijnych i imprez regionalnych, tradycyjne rzemiosło i sztuka ludowa, lokalne zwyczaje, żywe legendy i podania.

Bogactwo zasobów dziedzictwa kulturowego Ziemi Buskiej - zarówno tych formalnie wpisanych do rejestru zabytków, jak i pozostałych daje szansę ich pełnego wykorzystania dla promocji turystycznej Powiatu. Bogactwo kulturowe stanowi o lokalnej tożsamości kulturowej mieszkańców oraz powód do dumy. Szczególnie dużą rolę odgrywają tu obiekty unikatowe. Unikaty w zakresie zabytków ruchomych posiada Muzeum w Wiślicy, jak też zabytki gromadzone przez klasztory i kościoły.

Do najważniejszych zagrożeń lokalnego dziedzictwa kulturowego Powiatu Buskiego należy lokalnie zaniedbany krajobraz kulturowy, który stwarza ograniczenia rozwoju funkcji turystycznej. Opuszczone obiekty niszczą i powodują wymazywanie materialnych śladów wielokulturowej historii regionu.

9. CELE I KIERUNKI DZIAŁAŃ PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POWIECIE BUSKIM

Niniejszy *Program* ma na celu ochronę zasobów dziedzictwa kulturowego Powiatu Buskiego. Czynnikiem niezbędnym do zrealizowania tych zamierzeń jest dokonanie zmian w świadomości mieszkańców Powiatu, a w szczególności samorządów oraz właścicieli zabytkowych obiektów. Wyznacznikiem celów *Programu* powinny być:

- zadania związane z planowaniem i realizacją ochrony dziedzictwa kulturowego na szczeblu powiatowym,
- wspieranie działań mających na celu zwiększenie odpowiedzialności właścicieli obiektów zabytkowych, współpraca z nimi w zakresie opieki nad zabytkami,
- wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w promocji Powiatu Buskiego,
- aktywne działania na rzecz powstawania projektów i wspieranie wszelkich inicjatyw dotyczących kreowania form opieki nad zabytkami,
- niwelowanie niekorzystnych efektów niewłaściwych wcześniejszych oddziaływań na stan krajobrazu kulturowego i zasoby zabytkowe,
- wykorzystywanie dostępnych funduszy na renowację zabytków.

Cele *Programu* wynikają z dokonanej analizy zasobów zabytkowych. Zabytki mają wartość dzieł sztuki, która zależy od stanu ich zachowania. Tylko dobrze zabezpieczony i zachowany obiekt jest postrzegany jako wartościowy. Zabytek pojmowany w ten sposób oddziałuje na stan gospodarki i przyczynia się do rozwoju regionalnego. W tym rozumieniu zabytek włączony w procesy gospodarcze ma wartość ekonomiczną. Mając powyższe na uwadze sformułowano wizję *Programu*.

Dziedzictwo kulturowe Powiatu Buskiego elementem lokalnej tożsamości i rozwoju gospodarczego

Aby wizja ta została zrealizowana, konieczne jest podjęcie działań związanych z materią zabytków i ze świadomością społeczną. Temu służą wyróżnione w *Programie* cele strategiczne, operacyjne oraz kierunki działań.

I CEL STRATEGICZNY

KSZTAŁTOWANIE KULTUROWEGO OBRAZU POWIATU BUSKIEGO

Niekorzystne procesy zachodzące w sferze przestrzennej, społecznej i ekonomicznej przyczyniają się do niszczenia dziedzictwa kulturowego, przestrzeni przyrodniczo – kulturowych i tradycji. Skuteczne przeciwdziałanie tym procesom wymaga organizacji sprawnego systemu zarządzania dziedzictwem kulturowym. Niezbędne jest tworzenie nowoczesnych struktur i sprawnych systemów zarządzania zabytkami oraz promocja zabytków.

Dla kształtowania kulturowego obrazu Powiatu konieczne jest stworzenie warunków do włączenia zabytków w procesy gospodarcze. Można to osiągnąć na drodze integracji działań społeczno - gospodarczych na rzecz zabytków, wykorzystania zabytków dla celów gospodarczych oraz kształtowania krajobrazów kulturowych z poszanowaniem zabytków i tradycji miejsca. Zbiory zabytków przy właściwej ekspozycji odpowiednich warunkach udostępniania również mogą stanowić ważny element rozwoju gospodarczego. Dla tego celu strategicznego sformułowano następujące cele operacyjne:

- 1) ustalenie potencjału zasobów zabytkowych Powiatu,
- 2) budowa systemu zarządzania zabytkami Powiatu,
- 3) przestrzenno – gospodarcza rola dziedzictwa kulturowego,
- 4) społeczno – gospodarcza rola dziedzictwa kulturowego.

I. 1.CEL OPERACYJNY

USTALENIE POTENCJAŁU ZASOBÓW ZABYTKOWYCH POWIATU BUSKIEGO

Sprawną i efektywną opieką nad zabytkami wymaga głębokiej wiedzy o historii, tradycjach i zabytkach, a także aktualnej wiedzy o stanie zachowania lokalnych zabytków. Skuteczna opieka nad zabytkami wymaga ustalenia stanu zasobów zabytkowych oraz ich znaczenia dla lokalnej kultury. Ten cel operacyjny będzie realizowany za pomocą *kierunku działania I.1.a.: Weryfikacja zabytków Powiatu Buskiego*.

I. 2.CEL OPERACYJNY

BUDOWA SYSTEMU ZARZĄDZANIA ZABYTKAMI POWIATU

Skuteczne zarządzanie zabytkami powinno służyć włączeniu ich w procesy gospodarcze przy pełnym zachowaniu ich walorów i wartości zabytkowej. Proces ten wymaga także tworzenia stosownych struktur organizacyjno - technicznych. W procesie zarządzania zasobem kulturowym należy korzystać również z metod nowoczesnego marketingu, tworząc markowe produkty kulturowe. Ten cel operacyjny będzie realizowany za pomocą następujących kierunków działań:

I.2.a. – Tworzenie struktur zarządzania zabytkami - podstawą skutecznego zarządzania zabytkami jest wiedza o zasobach i stanie ich zachowania, sposobach ochrony, formach własności oraz przemianach, którym podlegają,

I.2.b. – Marketing markowych produktów kulturowych i kulturowo - gospodarczych – efektywna, nowoczesna opieka nad zabytkami wymaga podejmowania profesjonalnych działań marketingowych zgodnych z wymogami współczesnego rynku. Profesjonalny marketing powinien również dotyczyć oferty gospodarczej uwzględniającej opiekę nad zabytkami.

I.3. CEL OPERACYJNY

PRZESTRZENNO – GOSPODARCZA ROLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Istotne znaczenie dla opieki nad zabytkami ma ich udział w lokalnym rozwoju gospodarczym. Włączenie zabytków w procesy gospodarcze wymaga integracji działań społeczno - gospodarczych oraz wielokierunkowego rozwoju wsi. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego do celów gospodarczych i turystycznych – wymaga właściwego przygotowania tych obiektów do nowej roli tj. rewaloryzacji, adaptacji i konserwacji. W celu zwiększenia atrakcyjności przestrzeni należy również prowadzić działania zmierzające do odtworzenia

historycznego dziedzictwa ważnego dla lokalnej kultury i wzmocnienia lokalnej konkurencyjności. Temu celowi operacyjnemu będą służyły następujące kierunki działań:

I.3.a. – Konserwacja i adaptacja zabytków - włączenie obiektów zabytkowych w procesy gospodarcze jest uzależnione od stanu ich zachowania i możliwości bezpiecznego przystosowania ich do pożądanych funkcji. Proces ten wymaga kompleksowych działań na wszystkich szczeblach procesu inwestycyjnego oraz właściwych warunków organizacyjno - prawnych i finansowych,

I.3.b. – Wspieranie inicjatyw tworzenia gospodarstw agroturystycznych – agroturystyka przyczynia się do rozwoju gospodarstw rolnych oraz miejscowej infrastruktury, aktywizuje miejscowy rynek pracy i pozwala kultywować tradycje. Zmusza do rozbudowy i modernizacji zasobów mieszkaniowych, ale także do dbania o lokalne atrakcje, w tym dziedzictwo kulturowe.

I.4. CEL OPERACYJNY

SPOŁECZNO – GOSPODARCZA ROLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Na terenie Powiatu Buskiego są miejscowości, które kiedyś posiadały prawa miejskie (np. Wiślica, Nowy Korczyn), ale w wyniku zawirowań historycznych utraciły je, nadal jednak posiadają małomiasteczkowy charakter. Posiadają one zabytkowe układy urbanistyczne będące znaczącymi wartościami kulturowego dziedzictwa, które swą atrakcyjnością mogą stymulować rozwój lokalny. Temu celowi operacyjnemu będą służyły następujące kierunki działań:

I.4.a. – Ożywianie centrów historycznych lokalnych miejscowości – działania te będą miały na celu eliminację funkcji niepożądanych (brak opieki nad zabytkiem lub niewłaściwego jego wykorzystanie) i zastępowanie ich funkcjami pożytecznymi (handel, kultura, usługi). Eksponowanie dziedzictwa kulturowego jest niezbędne do zapoznania szerokich kręgów społecznych z cennymi walorami kulturowymi, a także do uświadomienia lokalnym społecznościom wartości dóbr, z którymi obcują na co dzień, a które pozwolą im na osiągnięcie wymiernych korzyści dzięki właściwemu wykorzystaniu zabytków,

I.4.b. – Ochrona skali i charakteru zabudowy wiejskiej – zabytkowe obiekty umiejscowione na wsi i świadczące o jej historii (stare domy, młyny) stanowią cenne źródło wiedzy o życiu przodków, kulturze i tradycji oraz technikach pracy,

I.4.c. – Umacnianie tradycyjnych form działalności gospodarczej, charakterystycznych dla obszarów wiejskich – w obecnych czasach wiedzę o technikach pracy związanych z zanikającymi zawodami, można pozyskać jedynie na podstawie zachowanych zabytkowych obiektów (młyny, kuźnie) i narzędzi pracy oraz tradycji wykonywania i tworzenie rzeczy użytkowych, którymi posługiwali się przodkowie,

I.4.d. – Inicjowanie współpracy lokalnych społeczności i władz samorządowych - zachowanie i ochrona wspólnego dziedzictwa kulturowego jest możliwa jedynie przy wielopoziomowej współpracy całego społeczeństwa.

II CEL STRATEGICZNY

KSZTAŁTOWANIE POZYTYWNYCH POSTAW SPOŁECZEŃSTWA WOBEC DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Szacunek dla zabytków, historii i tradycji jest nierozzerwalnie związany z wiedzą i identyfikacją z lokalnym środowiskiem. Wysoka świadomość społeczna o wartościach zabytków i tradycji pozwoli zachować je dla przyszłych pokoleń i zapewni kształtowanie lokalnego obrazu kulturowego według zasad zrównoważonego rozwoju. Osiągnięcie tego celu wymaga propagowania wiedzy o zabytkach oraz aktywizacji społeczeństwa na rzecz opieki nad zabytkami. Cele te można osiągnąć przez działania edukacyjne, popularyzację i promocję wiedzy o zabytkach, a także wspieranie działań zachęcających do działania na rzecz ochrony zabytków. Dla drugiego celu strategicznego sformułowano cele operacyjne:

- 1) propagowanie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami,
- 2) społeczno - edukacyjna rola dziedzictwa kulturowego.

II.1. CEL OPERACYJNY

PROPAGOWANIE WIEDZY O ZABYTKACH ORAZ SPOSOBACH OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Skuteczna opieka nad zabytkami wymaga rzetelnej wiedzy o historii i zabytkach. Do realizacji tego celu przyjęto następujące kierunki działań:

II.1.a. – Popularyzacja i promocja zabytków i wiedzy o zabytkach - zmiana sposobu traktowania zabytków oraz włączenie ich w procesy gospodarcze wymagają poszerzenia wiedzy na ten temat wśród społeczeństwa,

II.1.b. – Stymulowanie rozwoju lokalnych form kulturowej ekspresji - wspieranie rozwoju lokalnych form wyrazu kulturowego, wynikających z inicjatywy społeczności oraz instytucji pozarządowych.

II.2. CEL OPERACYJNY

SPOŁECZNO - EDUKACYJNA ROLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Stan zachowania zabytków zależy od mieszkańców i ich stosunku do własnej tradycji i historii. Aby stosunek ten był pozytywny i przynosił wymierne efekty należy zachęcić mieszkańców do opieki nad zabytkami. Celowi temu służyć będzie **wspieranie działań na rzecz poznania dziedzictwa kulturowego regionu**. Niezwykle ważne jest podkreślenie pozytywnych postaw obywatelskich wobec zabytków i dziedzictwa kulturowego. Aby tego dokonać należy wspierać projekty organizacji pozarządowych związanych z podnoszeniem świadomości o walorach środowiska kulturowego, podejmować działania w celu oznakowania obiektów zabytkowych oraz powierzać obowiązki społecznego opiekuna zabytków.

10. INSTRUMENTY WDRAŻANIA I MONITORING PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

10.1. WDRAŻANIE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Po przyjęciu przez Radę Powiatu w Busku – Zdroju *Programu Opieki nad Zabytkami w Powiecie Buskim na lata 2017 - 2020* planuje się następujące działania:

- 1) opublikowanie *Programu* na stronie internetowej Powiatu Buskiego,
- 2) przekazanie *Programu* jednostkom samorządu terytorialnego, instytucjom i organizacjom działającym w sferze opieki nad zabytkami z terenu Powiatu Buskiego,
- 3) uaktualnianie i uzupełnianie *Programu* w związku ze zmieniającymi się uwarunkowaniami prawnymi, kulturowymi i społecznymi, a także w związku z uzasadnionymi wnioskami samorządów lokalnych i innych podmiotów.

Organem odpowiedzialnym za wdrażanie *Programu* jest Zarząd Powiatu w Busku – Zdroju. Przyjmuje się, że zadania określone w *Programie* będą realizowane poprzez:

- 1) dofinansowywanie zadań realizowanych przez instytucje kultury prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego,
- 2) dofinansowywanie zadań realizowanych przez organizacje pozarządowe,
- 3) wspieranie organizacji i osób prywatnych w staraniach o środki finansowe ze źródeł zewnętrznych,
- 4) dotacje na prace remontowe i konserwatorskie w obiektach zabytkowych,
- 5) wspieranie działalności edukacyjnej w zakresie historii lokalnej i promocyjnej.

Powodzenie realizacji *Programu* będzie wymagało współpracy wszystkich podmiotów odpowiedzialnych za poszczególne zadania, w tym m.in.: właścicieli prywatnych, władz lokalnych samorządów terytorialnych, służb wojewódzkiego konserwatora zabytków, organizacji pozarządowych.

W ramach wyznaczonych celów i kierunków działań zostały określone rodzaje zadań. Dla każdej grupy zadań zostały wyznaczone podmioty odpowiedzialne za realizację poszczególnych typów projektów oraz potencjalne źródła finansowania. Wdrażanie *Programu* będzie odbywać się przy pomocy właścicieli przedsiębiorstw prywatnych, organizacji pozarządowych, jednostek samorządowych i instytucji, dla których opieka nad zabytkami jest działalnością statutową.

I CEL STRATEGICZNY KSZTAŁTOWANIE KULTUROWEGO OBRAZU POWIATU BUSKIEGO

I. 1. CEL OPERACYJNY

USTALENIE POTENCJAŁU ZASOBÓW ZABYTEKOWYCH POWIATU BUSKIEGO

Realizacja kierunku będzie polegała na zebraniu informacji o aktualnym stanie zachowania zabytków, w tym obiektów chronionych, inwentaryzacji terenowej obiektów o cechach zabytkowych, waloryzacji zabytków i określeniu ich znaczenia dla lokalnego dziedzictwa. Niezbędna jest również analiza walorów obiektów zabytkowych oraz ustalenie ich wartości dla lokalnej społeczności. Ten cel operacyjny będzie realizowany za pomocą kierunku działania **I.1.a.: Weryfikacja zabytków Powiatu Buskiego.**

Rezultatem tych działań powinny być:

- 1) rozpoznanie stanu zasobów zabytkowych i jego wartości,
- 2) pogłębienie wiedzy o historii, tradycjach i zabytkach,
- 3) powstanie opracowań niezbędnych do racjonalnej opieki nad zabytkami i właściwego zarządzania zabytkami.

I. 2. CEL OPERACYJNY

BUDOWA SYSTEMU ZARZĄDZANIA ZABYTEKAMI POWIATU BUSKIEGO

Efektem realizacji celu powinno być powstanie bazy zasobów zabytkowych, powstanie systemu monitoringu przemian jakim podlegają zabytki, wykorzystanie narzędzi prawnych i organizacyjnych dotyczących opieki nad zabytkami, wsparcie działań na rzecz opieki nad zabytkami przez marketing markowych produktów kulturowych i kulturowo – gospodarczych. Ten cel operacyjny będzie realizowany za pomocą następujących kierunków działań:

I.2.a. – Tworzenie struktur zarządzania zabytkami – efektem realizacji tego kierunku działań powinno być zbieranie, gromadzenie, przetwarzanie i udostępnianie wiedzy o zasobach kulturowych oraz stanie ich zachowania, a także sposobach ochrony, formach własności, przemianach, którym podlegają, oraz promocja oferty kulturowej i kulturowo – turystycznej,

I.2.b. – Marketing markowych produktów kulturowych i kulturowo - gospodarczych - działania w tej dziedzinie obejmują system informacji o zabytkach, ofercie kulturowej i kulturowo - turystycznej w celu promocji markowych produktów kulturowych.

I.3. CEL OPERACYJNY

PRZESTRZENNO – GOSPODARCZA ROLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Podejmowane działania w zakresie opieki nad zabytkami powinny mieć charakter kompleksowy – począwszy od planowania poprzez procedury inwestycyjne, a skończywszy na działaniach bezpośrednich. Efektem włączenia zabytków w procesy gospodarcze będzie poprawa stanu zachowania zabytków, co doprowadzi do poprawy wizerunku lokalnej przestrzeni kulturowej, powstania produktów turystycznych i kulturowych oraz ożywienia gospodarczego i podniesienia jakości życia mieszkańców. Temu celowi operacyjnemu będą służyły następujące kierunki działań:

I.3.a. – Konserwacja i adaptacja zabytków - użytkowanie oraz opieka nad zabytkami wymaga właściwej modernizacji i szeroko pojętej konserwacji obiektów i obszarów zabytkowych. Z punktu widzenia opieki nad zabytkami ważne jest również stosowanie właściwych systemów zabezpieczeń obiektów przed zniszczeniem lub kradzieżą, renowacja i konserwacja małej architektury, w tym sakralnej, oraz miejsc pamięci, działania i inwestycje wynikające z przepisów przeciwpożarowych, zapobiegania klęskom żywiołowym oraz zabezpieczeń przeciwwłamaniowych, zabezpieczenie zabytków ruchomych i nieruchomych przed zniszczeniem oraz zabezpieczenie zabytków archeologicznych przed zagrożeniami naturalnymi oraz na wypadek eksploatacji rabunkowej,

I.3.b. – Wspieranie inicjatyw tworzenia gospodarstw agroturystycznych - agroturystyka zmusza do dbania o lokalne atrakcje, w tym dziedzictwo kulturowe. Propagowanie informacji o warunkach tworzenia

gospodarstw agroturystycznych oraz możliwościach rozwoju i korzyściach jakie daje taki rodzaj działalności zachęci rolników do podjęcia takiego wyzwania.

I.4. CEL OPERACYJNY

SPOŁECZNO – GOSPODARCZA ROLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Realizację celu stanowić będzie zespół działań zwiększających koncentrację środków finansowych na poprawę stanu zachowania obiektów zabytkowych. Działania te w efekcie doprowadzą do poprawy warunków życia mieszkańców, będą sprzyjać rozwojowi oraz stymulować wzrost atrakcyjności turystycznej Powiatu. Temu celowi będą służyły następujące kierunki działań:

I.4.a. – *Ożywianie centrów historycznych lokalnych miejscowości* – należy dążyć do eliminacji funkcji niepożądanych (niewłaściwego wykorzystania zabytku lub zupełnego braku opieki nad zabytkiem) i zastępowanie ich funkcjami sprzyjającymi rozwojowi lokalnemu oraz ochronie zabytku (handel, kultura, usługi). Ekspozowanie dziedzictwa kulturowego jest niezbędne do zapoznania szerokich kręgów społecznych z cennymi walorami kulturowymi, a także do uświadomienia lokalnym społecznościom wartości dóbr, z którymi obcują na co dzień, a które pozwolą im na osiągnięcie wymiernych korzyści dzięki właściwemu wykorzystaniu zabytków. Pożądane jest też usprawnianie układów komunikacyjnych, w celu poprawy dostępności do turystycznie atrakcyjnych obiektów co nada im nowe funkcje,

I.4.b. – *Ochrona skali i charakteru zabudowy wiejskiej* – cel ten należy realizować poprzez dążenie do zapobiegania rozproszaniu zabudowy wiejskiej, eliminację ruchu tranzytowego z obszarów wsi, zagęszczanie zabudowy w centrum wsi oraz projektowanie nowych siedlisk na terenach o większej intensywności zaludnienia. Zabytkowe obiekty umiejscowione na wsi (stare domy, młyny, cegielnie) stanowią cenne źródło wiedzy o życiu przodków, kulturze i tradycjach oraz technikach pracy. Obiektom nieczynnym ze względu na utratę dotychczasowej funkcji, należy znaleźć nową, tak aby obiekt mógł nadal istnieć, utrzymując rolę dominanty wśród zabudowy mieszkalnej,

I.4.c. – *Umacnianie tradycyjnych form działalności gospodarczej, charakterystycznych dla obszarów wiejskich* - należy dążyć do umacniania tradycyjnych form działalności gospodarczej charakterystycznych dla wsi (drobne usługi i drobna wytwórczość), rozszerzając ich zakres o szeroko pojęte usługi turystyczne,

I.4.d. – *Inicjowanie współpracy lokalnych społeczności i władz samorządowych*. Celowi temu będzie sprzyjać tworzenie dogodnych warunków do inwestowania w dziedzictwo kulturowe, aktywizowanie lokalnych społeczności i wzmacnianie ich własnych tożsamości poprzez szeroko pojętą działalność kulturalną (wszelkiego rodzaju imprezy, w tym sportowe), popularyzatorską oraz oświatową (przywracania zawodów, które zanikły).

II CEL STRATEGICZNY

KSZTAŁTOWANIE POZYTYWNYCH POSTAW SPOŁECZEŃSTWA WOBEC DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Szacunek dla zabytków, historii i tradycji jest nierozzerwalnie związany z wiedzą i identyfikacją z lokalnym środowiskiem. Wysoka świadomość społeczna o wartościach zabytków i tradycji pozwoli zachować je dla przyszłych pokoleń i zapewni kształtowanie lokalnego obrazu kulturowego według zasad zrównoważonego rozwoju. Osiągnięcie tego celu wymaga propagowania wiedzy o zabytkach oraz aktywizacji społeczeństwa na rzecz opieki nad zabytkami. Cele te można osiągnąć poprzez działania edukacyjne, popularyzację i promocję wiedzy o zabytkach, a także wspieranie działań zachęcających do działania na rzecz ochrony zabytków. Dla drugiego celu strategicznego sformułowano cele operacyjne:

- 1) propagowanie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami,
- 2) społeczno - edukacyjna rola dziedzictwa kulturowego.

II.1. CEL OPERACYJNY

PROPAGOWANIE WIEDZY O ZABYTKACH ORAZ SPOSOBACH OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizacja celu wymaga podjęcia działań na rzecz edukacji o szeroko rozumianym dziedzictwie kulturowym oraz popularyzacji i promocji wiedzy o zabytkach. Efektem realizacji celu będą działania edukacyjne adresowane przede wszystkim do uczniów, wzbogacenie wiedzy o zabytkach i ich wartości oraz

sposobach postępowania z zabytkami w celu ich zachowania, adaptacji, właściwego eksponowania itd. Do realizacji tego celu przyjęto następujące kierunki działań:

II.1.a. – Popularyzacja i promocja zabytków oraz wiedzy o nich - do upowszechniania wiedzy o zabytkach wśród społeczeństwa niezbędne jest dotarcie z podstawową informacją o nich do szerokiego kręgu odbiorców, a mogą temu służyć dostępne materiały promocyjne i opracowania tematyczne, popularyzacja twórczości ludowej, organizacja wystaw, konkursów, przeglądów, warsztatów, festiwali,

II.1.b. – Stymulowanie rozwoju lokalnych form kulturowej ekspresji - realizowane poprzez ich promowanie, a także finansowe wspieranie ich działań w różnych formach kulturalnych: festiwali, przeglądów, konkursów itp.

II.2. CEL OPERACYJNY

SPOŁECZNO - EDUKACYJNA ROLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Efektem realizacji celu będzie wzrost zainteresowania historią, tradycją i zabytkami wśród lokalnej społeczności, podniesienie aktywności społecznej w dziedzinie opieki nad zabytkami. Celowi temu służyć będzie **wspieranie działań na rzecz poznania dziedzictwa kulturowego regionu** – skuteczna opieka nad zabytkami musi być poparta akceptacją społeczną. Wymaga to kształtowania świadomości społecznej w duchu przywiązania do tradycji i historii, lokalnych obrzędów i zwyczajów, a także poszanowania dla zabytków. Ważne jest także wyeksponowanie i nagradzanie pozytywnych postaw obywatelskich wobec dziedzictwa kulturowego.

10.2. MONITORING

Celem monitoringu jest zbieranie informacji dotyczących realizacji *Programu* na każdym etapie wdrażania. Stanowi on podstawę oceny uzyskanych efektów oraz formułowania ewentualnych wytycznych i propozycji zmian. Proces monitorowania będzie polegał na przyglądaniu się zmianom, jakie zachodzą w wyniku realizacji celów przez podejmowane inicjatywy, na analizie zebranych danych i opracowaniu raportów. Monitoring wykorzystuje wskaźniki realizacji zadań. Na podstawie zebranych informacji będzie można opracować dwuletnie sprawozdania z realizacji *Programu*. Oceny powinny stanowić punkt wyjścia opracowania kolejnego programu. Kierunki monitoringu:

- 1) monitorowanie funkcji obiektów zabytkowych,
- 2) monitorowanie stopnia zabezpieczenia obiektów zabytkowych,
- 3) monitorowanie skuteczności funkcjonowania innych form ochrony dziedzictwa kulturowego.

CEL STRATEGICZNY I:

KSZTAŁTOWANIE KULTUROWEGO OBRAZU POWIATU BUSKIEGO

I. 1.CEL OPERACYJNY

USTALENIE POTENCJAŁU ZASOBÓW ZABYTKOWYCH POWIATU BUSKIEGO

Kierunek działania: Weryfikacja zabytków Powiatu Buskiego

Kryteria oceny:

- liczba zabytków wpisanych do rejestru zabytków,
- liczba obiektów w ewidencji prowadzonej przez gminy,
- liczba zabytków nieruchomych,
- liczba zabytków ruchomych,
- liczba zabytków archeologicznych,
- liczba pomników historii.

I. 2.CEL OPERACYJNY BUDOWA SYSTEMU ZARZĄDZANIA ZABYTKAMI POWIATU

Kierunek działania: Tworzenie struktur zarządzania zabytkami

Kryteria oceny:

- liczba baz danych na temat zabytków,
- liczba działań na rzecz opieki nad zabytkami.

Kierunek działania: Marketing markowych produktów kulturowych i kulturowo - gospodarczych

Kryteria oceny:

- liczba udostępnionych informacji o zabytkach,
- liczba pozycji w ofercie kulturowej i kulturowo – turystycznej.

I.3. CEL OPERACYJNY PRZESTRZENNO – GOSPODARCZA ROLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Kierunek działania: Konserwacja i adaptacja zabytków

Kryteria oceny:

- liczba zastosowanych rozwiązań w zakresie zabezpieczenia obiektów zabytkowych,
- liczba przedsięwzięć w zakresie renowacji i konserwacji małej architektury,
- liczba przedsięwzięć w zakresie renowacji i konserwacji miejsc pamięci.

Kierunek działania: Wspieranie inicjatyw tworzenia gospodarstw agroturystycznych.

Kryteria oceny:

- liczba utworzonych gospodarstw agroturystycznych,
- liczba publikacji wydanych o warunkach tworzenia gospodarstw agroturystycznych oraz możliwościach rozwoju i korzyściach jakie daje ta działalność.

I.4. CEL OPERACYJNY SPOŁECZNO – GOSPODARCZA ROLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Kierunek działania: Ożywianie centrów historycznych lokalnych miejscowości

Kryteria oceny:

- liczba przedsięwzięć w zakresie zmiany funkcji użytkowej zabytku,
- liczba usprawnionych układów komunikacyjnych, w celu poprawy dostępności do turystycznie atrakcyjnych obiektów.

Kierunek działania: Ochrona skali i charakteru zabudowy wiejskiej

Kryteria oceny:

- liczba usprawnień komunikacyjnych na obszarach wiejskich,
- liczba adaptacji obiektów zabytkowych na cele użytkowe.

Kierunek działania: Umacnianie tradycyjnych form działalności gospodarczej, charakterystycznych dla obszarów wiejskich

Kryteria oceny:

- liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na obszarach wiejskich podejmujących działalność zwłaszcza w zakresie usług związanych z zawodami zanikającymi,
- liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na obszarach wiejskich podejmujących działalność zwłaszcza w zakresie usług związanych z turystyką,
- liczba inicjatyw społecznych na terenach wiejskich związanych z kultywowaniem lokalnych tradycji kulinarnych, ludowych itp.

Kierunek działania: Inicjowanie współpracy lokalnych społeczności i władz samorządowych

Kryteria oceny: liczba przedsięwzięć w zakresie aktywizowania lokalnych społeczności w zakresie działalności kulturalnej (wspólne przedsięwzięcia podejmowane przez instytucje publiczne, prywatne i społeczne).

II CEL STRATEGICZNY:**KSZTAŁTOWANIE POZYTYWNYCH POSTAW SPOŁECZEŃSTWA WOBEC DZIEDZICTWA KULTUROWEGO****II.1. CEL OPERACYJNY****PROPAGOWANIE WIEDZY O ZABYTKACH ORAZ SPOSOBACH OPIEKI NAD ZABYTKAMI****Kierunek działania: Popularyzacja i promocja zabytków i wiedzy o nich**

Kryteria oceny:

- liczba opracowanych materiałów promocyjnych nt. zabytków,
- liczba opracowań tematycznych nt. zabytków.

Kierunek działania: Stymulowanie rozwoju lokalnych form kulturowej ekspresji

Kryteria oceny:

- liczba organizowanych przedsięwzięć kulturalnych,
- liczba dofinansowanych przedsięwzięć kulturalnych.

II.2. CEL OPERACYJNY**SPOŁECZNO - EDUKACYJNA ROLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO****Kierunek działania: Wspieranie działań na rzecz poznania dziedzictwa kulturowego regionu**

Kryteria oceny:

- poziom nakładów finansowych na nagrody i stypendia w zakresie dziedzictwa kulturowego,
- liczba projektów z zakresu dziedzictwa kulturowego dofinansowanych w otwartych konkursach i wysokość dofinansowania,
- liczba stowarzyszeń, organizacji itp. działających na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego.

11. MOŻLIWOŚCI FINANSOWANIA ZADAŃ Z ZAKRESU OPIEKI NAD ZABYTKAMI**11.1. MECHANIZMY FINANSOWANIA OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z BUDŻETU UNII EUROPEJSKIEJ**

Kultura przyczynia się do poszanowania narodowej i regionalnej różnorodności, jednocześnie promując wspólne dziedzictwo kulturowe Europy. Unia Europejska zachęca do wielopłaszczyznowej współpracy między państwami, a w sytuacjach koniecznych wspiera i uzupełnia działania prowadzone przez poszczególne kraje. Działania te obejmują zarówno podnoszenie poziomu wiedzy w zakresie kultury i historii narodów europejskich, jak i zachowanie oraz ochronę dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim. Finansowanie kultury ze środków funduszy strukturalnych jest uwarunkowane wykazaniem jej wpływu na rozwój społeczno - ekonomiczny regionów. Celem głównym tych działań nie jest sama odnowa zabytków, ale skutek, jaki ta odnowa przyniesie dla pobudzenia regionalnej gospodarki, tworzenia miejsc pracy, poprawy atrakcyjności regionów. Warunkiem koniecznym wykorzystania funduszy strukturalnych do realizacji projektów związanych z opieką nad zabytkami jest uwzględnienie tych działań w planie strategicznym rozwoju regionu.

Finansowanie ochrony dóbr kultury ze środków Unii Europejskiej jest uzależnione m.in. od przyjętych przez Radę Europejską tzw. *perspektyw budżetowych*. Niniejszy Program planowany jest na lata 2017 – 2020, co oznacza, że będzie funkcjonował w okresie obowiązywania perspektywy na lata 2014 – 2020.

Perspektywa budżetowa na lata 2014 - 2020

Budżet Unii Europejskiej tworzą głównie dochody pochodzące z państw członkowskich. Obecnie budżet Unii osiąga poziom ok. 1% dochodu narodowego brutto Unii. Budżety roczne są ustalane w granicach wyznaczonych przez długoterminowy plan finansowy, zwany także perspektywą finansową Unii Europejskiej. Dzięki temu wydatki są ponoszone w sposób przewidywalny. Obecny plan finansowy obowiązuje do 2020 r.

Pięć głównych funduszy wspiera rozwój gospodarczy wszystkich krajów Unii zgodnie z celami strategii Europy. Są to:

- **Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego** - jego celem jest zmniejszanie różnic w poziomie rozwoju regionów w Unii i wzmacnianie spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej UE jako całości. Z funduszu pochodzi m.in. wsparcie inwestycji produkcyjnych i infrastrukturalnych oraz wsparcie udzielane małym i średnim przedsiębiorcom.
- **Europejski Fundusz Społeczny** - głównym celem funduszu jest walka z bezrobociem w krajach członkowskich. Pieniądze z Europejskiego Funduszu Społecznego zwiększają możliwość zatrudnienia i kształcenia. Z jego środków współfinansowana jest pomoc dla różnych regionów i grup społecznych, w szczególności dla osób zagrożonych ubóstwem oraz dla ludzi młodych wchodzących na rynek pracy.
- **Fundusz Spójności** - jest to fundusz przeznaczony dla państw członkowskich, których dochód narodowy brutto (DNB) na mieszkańca wynosi mniej niż 90% średniej w UE. Jego celem jest zredukowanie różnic gospodarczych i społecznych oraz promowanie zrównoważonego rozwoju głównie poprzez duże inwestycje w zakresie infrastruktury transportowej i ochrony środowiska.
- **Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich** - fundusz ten zajmuje się wspieraniem przekształceń struktury rolnictwa oraz wspomaganie rozwoju obszarów wiejskich.
- **Europejski Fundusz Morski i Rybacki** - fundusz wspiera restrukturyzację rybołówstwa państw członkowskich.

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

Celem Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) jest wyrównywanie różnic między regionami słabiej rozwiniętymi i regionami bogatszymi. EFRR finansuje takie dziedziny, jak:

- innowacje i badania,
- agenda cyfrowa,
- wspieranie małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP),
- gospodarka niskoemisyjna.

Wysokość środków z EFRR przeznaczonych na obsługę tych priorytetów będzie uzależniona od kategorii regionu.

- W regionach lepiej rozwiniętych co najmniej 80% środków należy przeznaczyć na realizację przynajmniej dwóch spośród wymienionych priorytetów.
- W regionach w okresie przejściowym należy na te cele przeznaczyć co najmniej 60% środków.
- W regionach słabiej rozwiniętych limit ten wynosi 50%.

Ponadto część środków z EFRR należy przeznaczyć konkretnie na projekty związane z gospodarką niskoemisyjną:

- regiony lepiej rozwinięte: 20%;
- regiony w okresie przejściowym: 15%;
- regiony słabiej rozwinięte: 12%.

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego obejmuje:

- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko
- Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka
- Regionalne Programy Operacyjne dla każdego województwa
- Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej
- Program Operacyjny Pomoc Techniczna

- Programy Operacyjne Europejskiej Współpracy Terytorialnej

1) Programy ponadregionalne:

a) Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko:

- oś priorytetowa VIII: Ochrona Dziedzictwa Kulturowego i Rozwój Zasobów Kultury,

W ramach działania realizowane będą inwestycje dotyczące zarówno ochrony zabytków, jak też rozwoju zasobów kultury. Wsparcie ukierunkowane na zachowanie dziedzictwa będzie dotyczyło prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów), jak również przebudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych. Dofinansowanie będą mogły otrzymać także projekty związane z konserwacją i restauracją zabytków ruchomych (w tym ich ochrona i udostępnienie poprzez proces digitalizacji). Zakres wsparcia w ramach osi priorytetowej VIII obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów, jak również zabytkowych parków i ogrodów. W zakresie rozwoju zasobów kultury o dofinansowanie będą mogły ubiegać się przedsięwzięcia polegające na rozbudowie, przebudowie i remoncie niezabytkowej infrastruktury kultury i edukacji artystycznej z przeznaczeniem na cele kulturalne, jako miejsc prezentacji dziedzictwa kulturowego. W celu zwiększenia dostępu do zasobów kultury możliwe będą także inwestycje dotyczące przebudowy pomieszczeń z przeznaczeniem na magazyny studyjne oraz tworzenia i modernizacji wystaw stałych, jak też zabezpieczenie obiektów przed kradzieżą i zniszczeniem. Dodatkowo, w ramach działania możliwe będzie wsparcie zakupu wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej, w tym edukacji artystycznej. W ramach działania finansowany będzie także zakup aparatury specjalistycznej na cele działalności związanej z ochroną i zachowaniem dziedzictwa kulturowego i rozwojem zasobów kultury. W odniesieniu do projektów szkół i uczelni artystycznych możliwe będzie wsparcie w zakresie związanym z prowadzoną działalnością kulturalną i artystyczną, przy czym wsparcie to nie obejmuje działalności stricte dydaktycznej. W przypadku projektów realizowanych w ramach VIII osi priorytetowej warunki udzielania wsparcia uzależnione będą od miejsca realizacji inwestycji, a nie od miejsca lokalizacji siedziby beneficjanta projektu. Biorąc pod uwagę cele VIII osi priorytetowej realizowane będą m.in. projekty dotyczące: obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO lub uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii oraz obiektów zlokalizowanych na obszarach objętych wpisem na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO lub położonych na obszarach uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii. Ponadto za kluczowe uznano inwestycje dotyczące zabytków drewnianych (zarówno nieruchomych, jak i ruchomych); rozwoju czytelnictwa oraz sztuki współczesnej i/lub nowoczesnej w miastach wojewódzkich; a także inwestycje dotyczące zabytków techniki oraz projekty wynikające z Kontraktów Terytorialnych, które będą mogły otrzymać wsparcie z zachowaniem zasad interwencji określonych w Programie Operacyjnym Infrastruktura i Środowisko 2014-2020.

2) Programy regionalne:

a) Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego:

- oś priorytetowa 4. Dziedzictwo naturalne i kulturowe.

Regionalny Program Operacyjny stanowi odpowiedź na zdiagnozowane potrzeby regionalne, uwzględniając przy tym pożądane kierunki interwencji, określone w unijnych, krajowych i regionalnych dokumentach strategicznych. Celem RPOWŚ 2014-2020 jest zdynamizowanie rozwoju gospodarki województwa, w oparciu o nowe rozwiązania technologiczne i wzrost poziomu kapitału społecznego.

Polityka rozwoju regionu realizowana w oparciu o RPO skoncentrowana została na umacnianiu konkurencyjności i innowacyjności gospodarki regionalnej oraz budowaniu potencjału regionalnych przedsiębiorstw, obejmując obszary takie jak:

- B+R,
- przedsiębiorczość,
- zasobooszczędną i niskoemisyjną gospodarkę,
- inkluzję społeczną osób wykluczonych,
- redukcję bezrobocia,

- podniesienia jakości świadczonych usług społecznych i publicznych,
- nowoczesną komunikację
- rynek pracy,
- włączenie społeczne,
- rozwój edukacji.

Na realizację Programu zostanie przeznaczony 1 364 mln euro, z czego EFRR stanowi 980 mln euro. Środki z obu funduszy będą się uzupełniać i pozwolą na bardziej kompleksowe działania.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego ma na celu zwiększenie:

- skuteczności przeciwdziałania skutkom klęsk żywiołowych oraz w usuwaniu skutków katastrof,
- udziału odpadów zebranych selektywnie,
- odsetka ludności korzystającej z systemu oczyszczania ścieków zgodnego z dyrektywą dotyczącą ścieków komunalnych
- dostępności zasobów kulturowych regionu oraz utrzymanie obszarów cennych przyrodniczo, a także wykorzystanie lokalnych i regionalnych zasobów przyrodniczych.

Oś priorytetowa 4 *Dziedzictwo naturalne i kulturowe* zapewnia wsparcie na inwestycje chroniące tereny cenne przyrodniczo oraz różnorodność biologiczną, a także na promocję i rozwój zasobów przyrodniczo – kulturowych, dając tym samym możliwość rozwoju społeczno – gospodarczego województwa. Mając na uwadze ryzyko występowania zjawisk katastrofalnych w województwie, w ramach niniejszej osi wspierane będą także działania ukierunkowane na przeciwdziałanie klęskom żywiołowym oraz zabezpieczenie przeciwpowodziowe.

Europejski Fundusz Społeczny

Europejski Fundusz Społeczny (EFS) jest ukierunkowany zwłaszcza na procesy dostosowawcze i unowocześnianie polityki zatrudnienia. Możliwości finansowania kultury w tym przypadku polegają na tym, iż działalność związana z poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i produkcją kulturalną może bezpośrednio lub pośrednio przyczyniać się do wzrostu liczby miejsc pracy. Środki Europejskiego Funduszu Społecznego można wykorzystać m.in. na poprawę stanu zabytków, promocję regionu, w tym zabytków oraz rozwój usług turystycznych.

Europejski Fundusz Społeczny najczęściej kojarzy się z możliwością finansowania szkoleń, warsztatów, wspieraniem zatrudnienia itp. W istocie EFS został stworzony po to, aby poprawić jakość i dostępność miejsc pracy i możliwości zatrudnienia w Unii Europejskiej. EFS zajmuje się następującymi dziedzinami:

- promocją aktywnej polityki rynku pracy mającą na celu przeciwdziałanie i zapobieganie bezrobociu,
- przeciwdziałaniem zjawisku wykluczenia społecznego,
- kształceniem ustawicznym,
- doskonaleniem kadr gospodarki,
- rozwojem przedsiębiorczości,
- zwiększeniem dostępu i uczestnictwa kobiet na rynku pracy.

Europejski Fundusz Rolny na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 – 2020 (PROW 2014-2020) został opracowany na podstawie przepisów Unii Europejskiej, w szczególności *rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005* oraz aktów delegowanych i wykonawczych Komisji Europejskiej. Zgodnie z przepisami Unii Europejskiej, Program jest wkomponowany w całokształt polityki rozwoju kraju, w szczególności poprzez mechanizm Umowy Partnerstwa. Umowa ta określa strategię wykorzystania środków unijnych na rzecz realizacji wspólnych dla UE celów określonych w unijnej strategii wzrostu „*Europa 2020 - Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*” z uwzględnieniem potrzeb rozwojowych danego państwa członkowskiego.

Celem głównym PROW 2014 – 2020 jest poprawa konkurencyjności rolnictwa, zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i działania w dziedzinie klimatu oraz zrównoważony rozwój terytorialny obszarów wiejskich.

Program będzie realizował wszystkie sześć priorytetów wyznaczonych dla unijnej polityki rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014 – 2020, a mianowicie:

1. Ułatwianie transferu wiedzy i innowacji w rolnictwie, leśnictwie i na obszarach wiejskich.
2. Poprawa konkurencyjności wszystkich rodzajów gospodarki rolnej i zwiększenie rentowności gospodarstw rolnych.
3. Poprawa organizacji łańcucha żywnościowego i promowanie zarządzania ryzykiem w rolnictwie.
4. Odtwarzanie, chronienie i wzmacnianie ekosystemów zależnych od rolnictwa i leśnictwa.
5. Wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami i przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmianę klimatu w sektorach: rolnym, spożywczym i leśnym.
6. Zwiększanie włączenia społecznego, ograniczanie ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich.

Planuje się, że łączne środki publiczne przeznaczone na realizację PROW 2014-2020 wyniosą **13 612 571 000 euro**, w tym: 8 697 556 814 z budżetu UE (EFRROW) i 4 915 014 186 euro wkładu krajowego.

11.2. FINANSOWANIE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

ZASADY I ŹRÓDŁA FINANSOWANIA OPIEKI NAD ZABYTKAMI

W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami podmiot dysponujący tytułem prawnym do zabytku (prawo własności, użytkowanie wieczyste, trwałe zarząd, ograniczone prawo rzeczowe, stosunek zobowiązaniowy) finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

Finansowanie opieki nad zabytkiem, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego jest jej zadaniem własnym. Natomiast jednostki organizacyjne zaliczane do sektora finansów publicznych finansują opiekę nad zabytkiem ze środków przyznanych odpowiednio przez dysponentów części budżetu lub jednostek samorządu terytorialnego, którym podlegają te jednostki.

Podmiot będący właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru, albo posiadający taki zabytek w trwałym zarządzie może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie zadań wynikających z opieki nad zabytkiem (ze środków będących w dyspozycji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i wojewody za pośrednictwem wojewódzkiego konserwatora zabytków).

Dotacje na dofinansowanie zadań wynikających z opieki nad zabytkiem wpisanym do rejestru mogą być również udzielane przez organ stanowiący gminy, powiatu lub województwa na zasadach określonych w stosownej uchwale podjętej przez ten organ.

Źródła finansowania ochrony i opieki nad zabytkami można ogólnie podzielić na:

- 1) środki publiczne pochodzące z:
 - a) budżetu państwa:
 - o dotacje celowe będące w dyspozycji ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego (m.in. programy operacyjne),
 - o dotacje celowe będące w dyspozycji wojewody,
 - b) budżetowych wydatków jednostek samorządu terytorialnego,
- 2) środki prywatne:
 - a) partnerstwo publiczno – prywatne,
 - b) pomoc publiczna.

ŚRODKI PUBLICZNE

Finansowanie środkami publicznymi zadań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami realizowane jest na wszystkich szczeblach administracji publicznej. Źródłem finansowania zadań są środki planowane w rocznych ustawach budżetowych. Składają się na nie zarówno środki własne, jak i pochodzące z zagranicy (w tym z Unii Europejskiej). Środkami przeznaczonymi na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego dysponują ministrowie i wojewodowie, przy czym część środków pozostaje w dyspozycji ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego. Wydatki z budżetu państwa na ochronę i opiekę nad zabytkami mogą obejmować:

- 1) bezpośrednie wydatki na zadania bieżące i inwestycyjne państwowych jednostek budżetowych,

2) wydatki w formie dotacji dla:

- a) jednostek samorządu terytorialnego,
- b) innych jednostek sektora finansów publicznych,
- c) jednostek spoza sektora finansów publicznych (osób fizycznych, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych).

Dotacje z budżetu państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami mogą mieć charakter dotacji celowych, dotacji przedmiotowych i dotacji podmiotowych.

Dotacje celowe z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, mogą być udzielone przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego i przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Podstawę prawną dla tego rodzaju działań stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* oraz rozporządzenia ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania dotacji.

Programy operacyjne ministerstwa kultury i dziedzictwa narodowego

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego stanowią podstawę do ubiegania się o środki na zadania z zakresu kultury realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje filmowe, szkoły i uczelnie artystyczne, organizacje pozarządowe, placówki doskonalenia zawodowego nauczycieli szkół artystycznych oraz podmioty gospodarcze. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłasza m.in. programy (np. na rok 2017) w następujących zakresach:

1. twórczości artystycznej i edukacji kulturalnej
2. literatury i promocji czytelnictwa
3. dziedzictwa kulturowego

oraz programy infrastrukturalne i inne.

Spśród wymienionych wyżej programów operacyjnych niektóre pozwalają na ubieganie się o środki finansowe na kolekcje muzealne, wspieranie działań muzealnych, kulturę ludową i tradycyjną, ochronę zabytków, ochronę zabytków archeologicznych, ochronę dziedzictwa kulturowego za granicą, miejsca pamięci narodowej za granicą, badanie polskich strat wojennych.

Budżetowe wydatki jednostek samorządu terytorialnego

Wydatki na ochronę i opiekę nad zabytkami realizowane są również w ramach budżetów jednostek samorządu terytorialnego. Realizacja tych zadań wynika z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Tryb i zasady udzielania dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określa organ stanowiący danej jednostki samorządu terytorialnego, np. rada gminy czy rada powiatu.

ŚRODKI PRYWATNE

Sektor prywatny może być istotnym źródłem współfinansowania przedsięwzięć z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami. Do takiej formy współfinansowania może być wykorzystany instrument prawny nazywany partnerstwem publiczno - prywatnym i pomocą publiczną.

Partnerstwo publiczno - prywatne jest formą długoterminowej współpracy sektora prywatnego i publicznego przy przedsięwzięciach mających na celu realizację zadań publicznych. Celem współpracy jest osiągnięcie obopólnych korzyści zarówno w wymiarze celów społecznych, jak i komercyjnych danego przedsięwzięcia.

Pomoc publiczna jest formą wsparcia udzielanego przedsiębiorstwu, o ile jednocześnie spełnione są następujące warunki:

- 1) jest przyznawane przez państwo (na wszystkich poziomach: centralnym, regionalnym, lokalnym) lub pochodzi ze środków państwowych,
- 2) udzielane jest na warunkach korzystniejszych niż oferowane na rynku,
- 3) ma charakter selektywny (uprzywilejowuje określone przedsiębiorstwo lub przedsiębiorstwa albo określone zadania),
- 4) grozi zakłóceniem lub zakłóca konkurencję oraz wpływa na wymianę handlową między państwami członkowskimi Unii Europejskiej.

11.3. ZASADY FINANSOWANIA OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POWIECIE BUSKIM

Podstawę prawną do udzielania dotacji z budżetu powiatu w zakresie opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*.

W trybie określonym w uchwale Rady Powiatu w Busku – Zdroju w sprawie *określenia zasad udzielania dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków z budżetu Powiatu Buskiego* może być udzielona dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru.

Dotacja może być udzielona podmiotowi będącemu właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru zabytków lub posiadającemu taki zabytek w trwałym zarządzie.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru polegających na:

- 1) sporządzeniu ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- 2) przeprowadzeniu badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych,
- 3) wykonaniu dokumentacji konserwatorskiej,
- 4) opracowaniu programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- 5) wykonaniu projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego,
- 6) sporządzeniu projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- 7) zabezpieczeniu, zachowaniu i utrwaleniu substancji zabytku,
- 8) stabilizacji konstrukcyjnej części składowych zabytku lub ich odtworzeniu w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- 9) odnowieniu lub uzupełnieniu tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowitym odtworzeniu, z uwzględnieniem charakterystycznej dla zabytku kolorystyki,
- 10) odtworzeniu zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- 11) odnowieniu lub całkowitym odtworzeniu okien, w tym ościeżnic i okiennic zewnętrznych odrzwi i drzwi, wieżby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- 12) modernizacji instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- 13) wykonaniu izolacji przeciwwilgociowej,
- 14) uzupełnianiu narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- 15) wyeksponowaniu istniejących oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- 16) zakupie materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15,
- 17) zakupie i montażu instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra kultury, wojewódzkiego konserwatora zabytków oraz organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót, dlatego organy uprawnione do udzielania dotacji mają obowiązek prowadzić wykazy udzielonych dotacji oraz informować się wzajemnie o udzielonych dotacjach.

12. ZAŁĄCZNIKI

12.1 OBIEKTY MAŁEJ ARCHITEKTURY SAKRALNEJ NA TERENIE POWIATU BUSKIEGO

Gmina	Lp.	Nazwa zabytku
1	2	3
Pacanów	1.	Figurka Pana Jezusa na postumencie betonowym w Kwasowie
	2.	Kapliczka Matki Boskiej na postumencie murowanym w Kwasowie
	3.	Kapliczka Matki Boskiej Fatimskiej na postumencie murowanym w Kwasowie
	4.	Krzyż metalowy z wizerunkiem Pana Jezusa w Kwasowie
	5.	Krzyż metalowy z wizerunkiem Pana Jezusa w Kwasowie
	6.	Figurka Pana Jezusa na postumencie murowanym w Pacanowie
	7.	Kapliczka Matki Boskiej na postumencie murowanym w Pacanowie
	8.	Figurka Pana Jezusa przy ul. Oleśnickiej w Pacanowie
	9.	Krzyż na murowanym cokole z wizerunkiem Pana Jezusa w Pacanowie
	10.	Krzyż żeliwny, na postumencie kamiennym, z wizerunkiem Pana Jezusa w Pacanowie
	11.	Figurka Matki Boskiej na postumencie murowanym w Pacanowie
	12.	Krzyż żeliwny z 1863 r. z wizerunkiem Pana Jezusa (cokół wykonany z elementów piaskowca, podstawa cementowa na postumencie z kamienia, wokół ogrodzenie ze słupków metalowych połączone łańcuchem) w Pacanowie
	13.	Krzyż granitowy z wizerunkiem Pana Jezusa (obok Stadionu Sportowego Zorza) w Pacanowie
	14.	Figurka Matki Boskiej ul. Książnicka w Pacanowie
	15.	Figura Św. Barbary w Pacanowie
	16.	Krzyż na postumencie kamiennym ul. Beszowska w Pacanowie
	17.	Figura Pana Jezusa w Pacanowie
	18.	Figurka Matki Boskiej Fatimskiej umieszczona na kamieniu w Pacanowie
	19.	Figura Św. Floriana w parku w Rynku w Pacanowie
	20.	Krzyż metalowy z wizerunkiem Pana Jezusa w Sroczkowie
	21.	Kapliczka Matki Boskiej na postumencie murowanym z cegły czerwonej w Sroczkowie
	22.	Kapliczka Matki Boskiej na słupku metalowym w Sroczkowie
	23.	Kapliczka Matki Boskiej na słupku metalowym w Sroczkowie
	24.	Kapliczka Matki Boskiej na słupku w Sroczkowie
	25.	Kapliczka Matki Boskiej w Sroczkowie
	26.	Figurka Matki Boskiej na postumencie kamiennym na posesji nr 8 w Zborówku Nowym
	27.	Kapliczka Matki Boskiej na postumencie kamiennym w Zborówku Nowym
	28.	Kapliczka Matki Boskiej na postumencie z czerwonej cegły w Zborówku Nowym
	29.	Krzyż z wizerunkiem Pana Jezusa na postumencie murowanym w Biskupicach
	30.	Kapliczka Matki Boskiej na postumencie z cegły w Biskupicach
	31.	Krzyż na postumencie murowanym z wizerunkiem Pana Jezusa w Biskupicach
	32.	Figura Chrystusa Frasobliwego w Zborówku Starym
	33.	Figurka Matki Boskiej na cokole murowanym w Zborówku Starym
	34.	Figurka Matki Bożej na postumencie murowanym w Zborówku Starym
	35.	Krzyż metalowy z wizerunkiem Pana Jezusa w Grabowicy
	36.	Figurka Matki Boskiej w Komorowie
	37.	Figurka Matki Boskiej na postumencie murowanym w Komorowie
	38.	Figurka Matki Boskiej na postumencie kamiennym w Kółku - Żabieckim
	39.	Krzyż metalowy z wizerunkiem Pana Jezusa w Kółku - Żabieckim
	40.	Figura Św. Jan Nepomucena w Kółku - Żabieckim
	41.	Figura Matki Boskiej na postumencie murowanym w Żabcu
	42.	Figura Serca Pana Jezusa na postumencie murowanym z metalowym ogrodzeniem w Ratajach Karskich
	43.	Figurka Matki Boskiej w Ratajach Karskich
	44.	Figurka Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej na postumencie murowanym w Kępie Lubawskiej
	45.	Figurka Matki Boskiej Niepokalanej na postumencie murowanym w Ratajach Słupskich
	46.	Kapliczka Matki Boskiej, słupkowa z szafką, oszklona w Ratajach Słupskich
	47.	Figurka Pana Jezusa w Ratajach Słupskich

1	2	3
Pacanów	48.	Figurka Matki Boskiej na postumencie w Zołczy-Ugory
	49.	Figurka na postumencie w Wójczy
	50.	Figurka na postumencie w Wójczy
	51.	Krzyż metalowy w Wójczy
	52.	Krzyż metalowy z wizerunkiem Pana Jezusa w Wójczy
	53.	Krzyż metalowy z wizerunkiem Pana Jezusa w Wójeczce
	54.	Figurka w Wójeczce
	55.	Krzyż metalowy w Chrzanowie
	56.	Figurka Pana Jezusa na cokole murowanym w Słupi
	57.	Krzyż drewniany z wizerunkiem Pana Jezusa w Słupi
	58.	Krzyż metalowy w Słupi
	59.	Figurka Matki Boskiej w Słupi
	60.	Figurka św. Józefa w Słupi
	61.	Figurka Chrystusa Frasobliwego w Słupi
	62.	Figurka Matki Bolesnej w Oblekoniu
	63.	Krzyż na postumencie murowanym w Oblekoniu
	64.	Figurka Trójcy Świętej w Oblekoniu
	65.	Krzyż przydrożny na postumencie kamiennym w Oblekoniu
	66.	Krzyż na postumencie kamiennym w Oblekoniu
	67.	Figurka Matki Boskiej na postumencie w Trzebicy
	68.	Kapliczka Matki Boskiej Cudownej na słupie drewnianym w Podwału
	69.	Figura Wniebowzięcia wzniesiona na kopcu w Biechowie
	70.	Figura Św. Jana Nepomucena w Biechowie
	71.	Figura Rodziny Świętej wzniesiona na kamieniu w Biechowie
	72.	Figura Niepokalanie Poczęta Dziecina Maryja w Biechowie
	73.	Figurka w Książnicach
	74.	Figurka Św. Jana Nepomucena na postumencie w Książnicach
	75.	Kapliczka Matki Boskiej na postumencie murowanym w Książnicach
	76.	Krzyż na kamiennym postumencie w Karsach Małych
	77.	Kapliczka Matki Boskiej szafkowa na drzewie w Karsach Dolnych
	78.	Kapliczka Matki Boskiej szafkowa umieszczona na drzewie w Niegosławicach
	79.	Kapliczka Matki Boskiej szafkowa umieszczona na drzewie w Niegosławicach
	80.	Figurka Matki Boskiej kamienna w Niegosławicach
	81.	Kapliczka Matki Boskiej na słupie drewnianym w Niegosławicach
	82.	Kapliczka Matki Boskiej Częstochowskiej w Niegosławicach
	83.	Kapliczka Matki Boskiej Częstochowskiej na słupie drewnianym w Niegosławicach

1	2	3
Tuczępy	84.	Krzyż żeliwny na kamiennym postumencie w Tuczępach
	85.	Ogrodzenie wokół kościoła w Tuczępach
	86.	Dzwonnica w Tuczępach
	87.	Wikarówka w Tuczępach
	88.	Figura św. Jana Chrzciciela w Tuczępach
	89.	Krzyż żeliwny na kamiennym postumencie w Górze
	90.	Krzyż żeliwny na kamiennym postumencie w Sieczkowie
	91.	Krzyż metalowy na kamiennym postumencie w Chałupkach
	92.	Krzyż metalowy na kamiennym postumencie w Chałupkach
	93.	Krzyż żeliwny na kamiennym postumencie w Chałupkach
	94.	Krzyż metalowy na kamiennym postumencie w Grzymale
	95.	Krzyż żeliwny na kamiennym postumencie w Grzymale
	96.	Krzyż przydrożny w Wierzbicy
	97.	Figura Najświętszej Marii Panny w Wierzbicy
	98.	Figurki przydrożna św. Antoniego w Dobrowie
	99.	Krzyż przydrożny na kamiennym postumencie w Dobrowie
	100.	Krzyż metalowy na kamiennym postumencie w Januszkowicach
	101.	Krzyż metalowy na kamiennym postumencie w Jarosławicach
	102.	Krzyż żeliwny na kamiennym postumencie w Nizinach
	103.	Figura przydrożna św. Antoniego w Kargowie
	104.	Figura Św. Józefa w Kargowie
	105.	Figurka Matki Bożej w Kargowie
	106.	Figura Matki Boskiej w Kargowie
	107.	Krzyż żeliwny na kamiennym postumencie w Kargowie
	108.	Figura Matki Boskiej w Brzozówce
Wiślica	109.	Figura „Męki Pańskiej” w Wiślicy
	110.	Kapliczka w Wawrowicach
	111.	Kapliczka w Jurkowie
	112.	Figura w Jurkowie
	113.	Kapliczka na słupie drewnianym w Jurkowie
	114.	Krzyż przydrożny w Szczytnikach
	115.	Krzyż przydrożny w Chotlu Czerwonym (Stara Wieś)
	116.	Figura Chrystusa Frasobliwego w Górkach
	117.	Figura w Kobylnikach
	118.	Krzyż przydrożny w Kobylnikach
	119.	Figura „Anioła” w Kobylnikach
	120.	Krzyż przydrożny w Kobylnikach
	121.	Krzyż przydrożny w Skotnikach Dolnych
	122.	Figura przydrożna w Skotnikach Górnych
	123.	Figura przydrożna w Skotnikach Górnych

1	2	3
Solec - Zdrój	124.	Figura Chrystusa Frasobliwego z ok. XVIII w. w Wełminie
	125.	Figura Chrystusa Frasobliwego z 1734 r. w Wełminie
	126.	Figura Matki Boskiej Różańcowej z 1937 r. w Wełminie
	127.	Krzyż kamienny z ok. XVIII lub XIX w. w Wełminie
	128.	Figura Serca Jezusa 1818-1928 w Solcu – Zdroju
	129.	Figura Marii Niepokalanej z 1920 r. w Solcu – Zdroju
	130.	Figura Marii Niepokalanej z 1904 r. w Solcu – Zdroju
	131.	Figura św. Mikołaja z 1982 r. w Solcu – Zdroju
	132.	Figura Chrystusa Frasobliwego z 1884 r. w Piasku Małym
	133.	Krzyż żeliwny z 1938 r. w Piasku Małym
	134.	Kapliczka „szwedzka” z ok. 1655 r. w Piasku Małym
	135.	Kapliczka pasyjna z 1951 r. w Piasku Małym
	136.	Figura św. Rozalii z XVII w. w Zagórzanach
	137.	Figura Marii Niepokalanej z ok. XIX w. w Zagórzanach
	138.	Krzyż kamienny z ok. I poł. XIX w. w Zagórzanach
	139.	Figura Chrystusa Frasobliwego z 1858 r. w Zborowie
	140.	Krzyż kamienny z ok. XIX w. w Zborowie
	141.	Krzyż żeliwny z 1880 r. w Zborowie
	142.	Krzyż drewniany z XIX w. w Zborowie
	143.	Krzyż drewniany z XIX w. w Zborowie
	144.	Kapliczka pasyjna z ok. XVII w. w Zborowie
	145.	Figura Chrystusa Frasobliwego z 1688 r. w Żukowie
	146.	Figura Marii Niepokalanej z 1951 r. w Żukowie
	147.	Figura Matki Boskiej Różańcowej z 1934 r. w Zielonkach
	148.	Figura Matki Boskiej Różańcowej z 1928 r. w Zielonkach
	149.	Figura Marii Niepokalanej z 1904 r. w Chinkowie
	150.	Figura Chrystusa Frasobliwego z ok. XVII w. w Kikowie
	151.	Krzyż kamienny z ok. XIX w. w Kikowie
	152.	Kapliczka pasyjna w Kikowie
	153.	Kapliczka pasyjna z ok. XVII w. w Kikowie
	154.	Figura św. Floriana z ok. XIX w. w Kikowie
	155.	Krzyż kamienny z 1917 r. w Magierowie
	156.	Krzyż żeliwny z 1863 r. w Magierowie
	157.	Figura Chrystusa Frasobliwego i 4 Ewangelistów z 5.05.1689 r. w Piestrzcu
	158.	Krzyż żeliwny z 1907 r. w Piestrzcu
	159.	Kapliczka „szwedzka” z ok. XVII w. w Piestrzcu
	160.	Figura św. Jana Nepomucena z XIX w. w Piestrzcu
	161.	Figura Chrystusa Frasobliwego z ok. XIX w. w Sułkowicach
	162.	Krzyż kamienny z ok. XIX w. w Sułkowicach
	163.	Kapliczka pasyjna z XVIII/XIX w. w Sułkowicach
	164.	Figura św. Antoniego Padewskiego z XIX w. w Sułkowicach
	165.	Figura św. Jana Kantego z 1835 r. w Sułkowicach
	166.	Kapliczka z Figurą Chrystusa Frasobliwego w Świnarach
	167.	Figura Matki Boskiej Różańcowej z Dzieciątkiem i św. Katarzyny Sieneńskiej i Dominika z 1691 r. w Świnarach
	168.	Figura Matki Boskiej Różańcowej z 1922 r. w Świnarach
	169.	Krzyż kamienny z 1891 r. we Włosnowicach
	170.	Krzyż żeliwny z XIX w. we Włosnowicach
	171.	Figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem z XIX w. we Włosnowicach
Stop-nica	172.	Kaplica przy ul. Polnej w Stopnicy

1	2	3
Busko - Zdrój	173.	Kapliczka z XVIII w. w Baranowie
	174.	Figura św. Rocha z k. XVIII w. w Bilczowie
	175.	Krzyż przydrożny z 1858 r. w Bilczowie
	176.	Figura NMP Niepokalanie Poczętej z 1821 r. w Broninie
	177.	Figura św. Stanisława z pocz. XIX w. w Broninie
	178.	Zespół kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP - figura Chrystusa Miłościwego Serca na cmentarzu przykościelnym (1934 r.) w Busku - Zdroju
	179.	Zespół kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP- figura NMP na cmentarzu przykościelnym z 1738 r. w Busku - Zdroju
	180.	Zespół kościoła św. Leonarda - nagrobek Pawła Sołtyka na cmentarzu przykościelnym z 1829 r. w Busku - Zdroju
	181.	Zespół kościoła św. Leonarda - kamienna kolumna z motywem wici roślinnej z przełomu XVII/XVIII w. w Busku - Zdroju
	182.	Figura św. Jana Nepomucena z 1925 r. w Busku - Zdroju
	183.	Figura św. Antoniego z 1823 r. w Busku - Zdroju
	184.	Kapliczka przydrożna w pobliżu kościoła po stronie zachodniej z 1605 r. w Dobrowodzie
	185.	Zespół kościoła parafialnego - figura przydrożna św. Jana Nepomucena na cmentarzu przykościelnym z 2 poł. XVIII w. w Dobrowodzie
	186.	Figura św. Jana Nepomucena z 1860 r. w Galowie
	187.	Krzyż przydrożny z 1922 r. w Galowie
	188.	Figura św. Jana Nepomucena z 2 poł. XVIII w. w Janinie
	189.	Figura św. Tekli, zapewne z XVIII w. w Janinie
	190.	Figura św. Tekli z XVIII w. w Kotkach
	191.	Figura Anioła Stróża z 1807 r. w Młynach
	192.	Figura św. Antoniego z lat 1817 - 1827 w Młynach
	193.	Figura św. Sebastiana z 1808 r. w Młynach
	194.	Krzyż żeliwny z 1862 r. w Młynach
	195.	Krzyż przydrożny z XIX/XX w. w Olganowie
	196.	Figura Chrystusa Miłosiernego z początku XIX w. w Pęczelicach
	197.	Figura NMP Niepokalanie Poczętej z 1796 r. w Szańcu
	198.	Figura św. Floriana z 2 połowa XVIII w. w Szańcu
	199.	Figura św. Judy Tadeusza z 1818 r. w Szańcu
	200.	Figura św. Jana Nepomucena z 1810 r. w Szańcu
	201.	Figura św. Tekli z 1823 r. w Szańcu
	202.	Krucyfiks z rzeźbami Matki Boskiej i św. Jana (na kaneluowanym tronie) z 1 poł. XIX w. w Welczu
	203.	Figura św. Pawła z 1840 r. w Welczu
	204.	Figura Chrystusa Frasobliwego z XVIII w. w Widuchowie
	205.	Kapliczka przydrożna z XVI/ XVII w. w Widuchowie
	206.	Kapliczka przydrożna z początku XVII w. w Wolicy
	207.	Figura Chrystusa Frasobliwego na kolumnie z 1726 r. w Żernikach Górnych
	208.	Figura św. Jana Nepomucena z 1741 r. w Żernikach Górnych
Nowy Korczyn	209.	Kapliczka barokowa z 1666 r. w Czarkowach
	210.	Figura Św. Michała w Czarkowach
	211.	Figura Św. Kingi z 1820 r. w Nowym Korczynie
	212.	Kapliczka barokowa z II poł. XVII w. w Strożyskach
	213.	Kapliczka słupowa z XVII w. w Strożyskach
	214.	Figura Św. Franciszka z 1820 r. w Rzegocinie
	215.	Figura barokowa w Ostrowcach
	216.	Figura kamienna słupowa w Ostrowcach
	217.	Figura kamienna z XIX/XX w. <i>Cztery sceny z życia Chrystusa</i> w Pawłowie
	218.	Krzyż przydrożny drewniany z 1876 r. w Błotnowoli
	219.	Kapliczka latarniowa, kamienna z figurkami świętych z XVII/XVIII w. w Brzostkowie
	220.	Figura Chrystusa Frasobliwego z XVII w. w Piasku Wielkim
	221.	Figura przydrożna św. Jana Nepomucena z XVIII w. w Winiarach Dolnych

12.2. OBIEKTY PRZYRODNICZE PODLEGAJĄCE OCHRONIE NA TERENIE POWIATU BUSKIEGO

Lp.	Forma ochrony	Gminy Powiatu Buskiego	Nazwa	Rok utworzenia	Opis
1	2	3	4	5	6
1.	Stanowisko dokumentacyjne	Busko - Zdrój	Odslonięcie geologiczne <i>Zajęcza Góra</i> Skotniki Małe	2002	Profil wapienny z gładzowiskiem w miejscu byłego kamieniołomu, o powierzchni 11,19 ha położony w miejscowości Skotniki Małe na działkach nr 225 i 237 stanowiących własność gminy Busko - Zdrój
2.			Odslonięcie geologiczne łom skalny Młyny		Sciana tomiku odsłaniająca przekątnie warstwowanie bloki skalne, o wysokości ok. 4 m, położona w miejscowości Młyny na działce nr 152
3.	Parki krajobrazowe	Busko Zdrój Solec – Zdrój, Stopnica	Szaniecki Park Krajobrazowy	2005	Szaniecki Park Krajobrazowy (SzPK) zajmuje powierzchnię 11 289,6 ha. Celami ochrony parku są m. in.: zachowanie cennych biocenoz z chronionymi i rzadkimi gatunkami flory, fauny i grzybów; zachowanie różnorodności geologicznej; racjonalne wykorzystanie zasobów złóż kopalin; zachowanie naturalnych fragmentów ekosystemów wodnych i wodno-błotnych; zachowanie populacji roślin, zwierząt i grzybów objętych ochroną gatunkową; zachowanie siedlisk zagrożonych wyginięciem, rzadkich i chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów; zachowanie układów i obiektów zabytkowych, a także miejsc pamięci narodowej
4.		Wiślica, Nowy Korczyn, Busko - Zdrój	Nadnidziański Park Krajobrazowy	2005	Nadnidziański Park Krajobrazowy (NPK) zajmuje powierzchnię 22 888,6 ha. Celami ochrony parku są m. in.: zachowanie cennych biocenoz z chronionymi i rzadkimi gatunkami flory, fauny i grzybów; zachowanie różnorodności geologicznej; racjonalne wykorzystanie zasobów złóż kopalin; zachowanie naturalnych fragmentów ekosystemów wodnych i wodno-błotnych; zachowanie populacji roślin, zwierząt i grzybów objętych ochroną gatunkową; zachowanie siedlisk zagrożonych wyginięciem, rzadkich i chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów; zachowanie układów i obiektów zabytkowych, a także miejsc pamięci narodowej; preferowanie zabudowy nawiązującej do regionalnej tradycji i otaczającego krajobrazu; zachowanie wartości historycznych, kulturowych i etnograficznych

1	2	3	4	5	6
5.	Obszar Chronionego Krajobrazu	Gnojno Busko- Zdrój Stopnica Tuczępy	Chmielnicko - Szydłowski Obszar Chronionego Krajobrazu	2005	Chmielnicko-Szydłowski Obszar Chronionego Krajobrazu (Ch-SzOChK) obejmuje powierzchnię 60 733 ha. Działanie na terenie Obszaru dotyczy m. in.: zachowania i ochrony zbiorników wód powierzchniowych naturalnych i sztucznych; zachowania śródpolnych i śródleśnych torfowisk, terenów podmokłych, oczek wodnych, polan, wrzosowisk, muraw, niedopuszczenie do ich uproduktywienia lub też sukcesji; utrzymywania ciągłości i trwałości ekosystemów leśnych; zachowania i ewentualne odtwarzania lokalnych i regionalnych korytarzy ekologicznych; ochrona stanowisk chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów; szczególna ochrona ekosystemów i krajobrazów wyjątkowo cennych, poprzez uznawanie ich za rezerваты przyrody, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe i užitki ekologiczne
6.	Obszar Chronionego Krajobrazu	Wiślica, Nowy Korczyn, Busko - Zdrój	Nadnidziański Obszar Chronionego Krajobrazu	2005	Nadnidziański Obszar Chronionego Krajobrazu (NOChK) - położony na terenie otuliny Nadnidziańskiego Parku Krajobrazowego - zajmuje powierzchnię 26 312 ha. Tereny te obejmuje się ochroną ze względu na: ochronę dużych kompleksów leśnych dla zachowania różnorodności biologicznej lasu; szczególną ochronę ekosystemów i wyjątkowo cennych krajobrazów; zachowanie naturalnych stanowisk roślinności kserotermicznej i halofitowej; zachowanie naturalnych fragmentów obszarów wodnych i wodno-błotnych; zachowanie tworów i składników przyrody nieożywionej
7.	Obszar Chronionego Krajobrazu	Pacanów Stopnica Solec - Zdrój Busko – Zdrój Nowy Korczyn	Solecko - Pacanowski Obszar Chronionego Krajobrazu	2005	Solecko-Pacanowski Obszar Chronionego Krajobrazu (S-POChK) obejmuje powierzchnię 47 347 ha. Cele działania na terenie Obszaru w zakresie czynnej ochrony ekosystemów to m. in.: zachowanie i ochrona zbiorników wód powierzchniowych naturalnych i sztucznych; zachowanie śródpolnych i śródleśnych torfowisk, terenów podmokłych, oczek wodnych, polan, wrzosowisk, muraw; utrzymanie ciągłości i trwałości ekosystemów leśnych; zachowanie i ewentualne odtwarzanie lokalnych i regionalnych korytarzy ekologicznych; ochrona stanowisk chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów

1	2	3	4	5	6
8.	Obszar Chronionego Krajobrazu	Busko Zdrój Solec – Zdrój, Stopnica	Szaniecki Obszar Chronionego Krajobrazu	2005	Szaniecki Obszar Chronionego Krajobrazu (SzOChK), położony na terenie otuliny Szanieckiego Parku Krajobrazowego, zajmuje powierzchnię 13 757 ha. Tereny te obejmuje się ochroną ze względu na: ochronę dużych kompleksów leśnych; szczególną ochronę ekosystemów i wyjątkowo cennych krajobrazów; zachowanie naturalnych stanowisk roślinności kserotermicznej i halofitowej; zachowanie naturalnych fragmentów obszarów wodnych i wodno-błotnych
9.	Rezerwat Przyrody	Busko-Zdrój	Rezerwat roślinności słonolubnej Owczary	1959	Rezerwat o powierzchni 1,5 ha zlokalizowany w miejscowości Owczary, na działce oznaczonej nr ewid. 99/3. Położony jest w kotlinowatym zagłębieniu wśród pól. Specyfika terenu związana z występowaniem słanego bagna, zdecydowała o rozwoju charakterystycznej dla tego rodzaju siedliska roślinności słonolubnej
10.		Wiślica	Rezerwat stepowy <i>Góry Wschodnie Chotel Czerwony</i>	1959	Rezerwat ścisły obejmujący fragment niewielkiego wzniesienia zbudowanego z grubokrystalicznych, szklicowych gipsów ustanowiony w celu zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych naturalnych stanowisk zespołów roślinności stepowej. W murawach rosną chronione i rzadkie gatunki roślin jak: miłek wiosenny, osłnica włosowata, ostrożeń pannoński, mikołajek polny, ożota zwyczajna, dziewięciśń bezłodygowy, kostrzewa walezyjska, traganek duński, oman wąskolistny i zagorzałek żółty

1	2	3	4	5	6
11.	Rezerwat Przyrody	Wiślica	Rezerwat stepowy <i>Prześlin</i> Chotel Czerwony	1960	Rezerwat częściowy obejmujący gipsowe wzgórze zwane <i>Prześlin</i> ustanowiony w celu zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych naturalnego stanowiska roślinności stepowej oraz odsłonięć gipsów wielokrystalicznych widocznych w południowej i zachodniej ścianie wzgórza. W jego południowo – zachodnim stoku odsłaniają się duże wykształcone kryształy gipsu, zwane <i>szklicą</i> . W składzie florystycznym tych zbiorowisk występują chronione i reliktowe gatunki roślin jak: ostnica włosowata, stuliusz miotłowy, wiechlina cebulkowata w odmianie żyworodnej, len włochaty, len złocisty, miłek wiosenny, dziewięciśń bezłodygowy i inne. Żyją tu również rzadkie gatunki ciepłolubnych owadów, m.in. cykady
12.			Rezerwat stepowy <i>Skorocice</i>	1960	Rezerwat częściowy ustanowiony w celu zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych naturalnego stanowiska roślin stepowych. Unikatowa dolina krasowa powstała w wyniku zawalenia się fragmentów jaskiń krasowych i działalności erozyjnej potoku, który płynie dnem wąwozu, a miejscami fragmentami korytarzy Jaskini Skorocickiej. Dolina charakteryzuje się występowaniem wielu form krasu gipsowego, m.in. są tu jaskinie, mosty skalne, wywierzyska, ostańce i lejki krasowe. Strome zbocza porasta roślinność kserotermiczna z udziałem takich zbiorowisk, jak: step ostnicowy, step łąkowy i murawa kserotermiczna z wężymordem stepowym i seslerią błotną. Rośnie tu też wiele chronionych i rzadkich roślin: ostnica Jana, ostnica włosowata, wężymord stepowy, śniedek wąskolistny, sierpik różnolistny, przetacznik wczesny. W rezerwacie występuje interesująca fauna kserotermiczna, zwłaszcza owady i pajęczaki stepowe i troglodiotyczne
13.			Rezerwat stepowy <i>Skotniki Górne</i>	1962	Rezerwat ścisły stanowiący fragment pasma wzniesień o charakterze progu skalnego czyli kuesty, rozciągające się pomiędzy Skotnikami Górnymi a Wolą Zagojską. Rezerwat ustanowiony w celu zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych naturalnego stanowiska roślin stepowych. Podnóże progu zbudowane z margli kredowych, a być może także z margli podgipsowych, podatnych na wietrzenie i erozję. Czoło progu, miejscami skaliste i strome, tworzą znacznie odporniejsze gipsy szklicowe. Margle odsłaniają się na południowo - zachodnich stromych zboczach pasma, gipsy natomiast w górnych partiach wzniesień. Zbocza południowo – wschodnie są słabiej nachylone. Rezerwat znajduje się na południowym krańcu opisanego pasma. Obejmuje on szczytową część wzgórza oraz zbocza o ekspozycji pld. i zach. Ma kształt wąskiego pasa o zmiennej szerokości wzdłuż dłuższych boków nieregularnie powycinanego. Rezerwat otaczają pola orne i łąki wykształcone na odłogu. Obszar rezerwatu odznacza się bogatą florą kserotermiczną roślin naczyniowych – ciepłolubne murawy o charakterze stepowym. Występują tu gatunki objęte całkowitą ochroną prawną: miłek wiosenny, zawilec wielkokwiatowy i ostnica włosowata

1	2	3	4	5	6
14.	Użytek ekologiczny	Wiślica	Łąka - <i>Słone źródło</i> w Szczerbakowie	2002	Na terenie łąki występują halofity: muchotrzew solniskowy, sitowie nadmorskie, przewierceń wąskolistny
15.		Solec - Zdrój	Łąka śródleśna z roślinnością błotną	2002	Łąka w dużym stopniu zarośnięta przez samosiewy brzozy i olchy. Zagrożenie dla obiektu wynika z naturalnej sukcesji lasu
16.			Wąwóz z wychodniami wapiennymi <i>Wąwóz Kikowski</i>		Naturalny wąwóz o deniwelacji do 30 m z wapiennymi wychodniami skał <i>ambon</i> , porośnięty roślinnością kserotermiczną. Podłoże geologiczne wąwozu stanowią wapienie i piaskowce jurajskie i kredowe
17.		Busko-Zdrój	<i>Ostra Góra</i> w Skotnikach Małych	2002	Użytek ekologiczny o powierzchni 1,5 ha zlokalizowany w miejscowości Skotniki Małe na działce oznaczonej nr 6, stanowiącej własność Wspólnoty Wsi Skotniki Małe. Obejmuje on fragment wzniesienia z dobrze wykształconą roślinnością kserotermiczną

1	2	3	4	5	6
18.	Pomnik Przyrody	Nowy Korczyn	Dąb szypułkowy – 2 sztuki	1960	Rzegocin
19.		Gnojno	Dąb szypułkowy	1986	O pierścieniu 450 cm, wys. 20 m
20.			Źródła szczelinowe	1987	Typ źródła podpływowe, szczelinowe
21.			Dąb szypułkowy	1986	O pierścieniu 375 cm, wys. 20 m
22.			Źródło	1987	Skadla - źródło stanowią dwa wypływy podzboczowe
23.		Pacanów	Dąb szypułkowy	2006	Dąb szypułkowy w wieku ok. 250 lat w Oblekoniu
24.			Dąb szypułkowy	2014	Dąb szypułkowy w wieku ok. 250 lat Wójcza
25.		Solec-Zdrój	Głaz narzutowy	1987	Chinków
26.			Zespół jaskiń krasowych	2001	Kików - jaskinie powstałe w wapieniach oraz piaskowcach jurajskich i kredowych
27.		Stopnica	Modrzew europejski	2003	Obwód pnia 282 cm. Rośnie w Smogorzowie
28.		Busko-Zdrój	Grupy drzew: <i>Trzy Dęby Szypułkowe</i> w Kamedułach	2002	Pomnik przyrody ożywionej <i>Trzy dęby szypułkowe</i> (<i>Quercus robur</i>) o obwodach pni 280 cm, 320 cm, 340 cm, rosnące w miejscowości Kameduły, na działkach oznaczonych nr ewid. 161 i 162
29.			Skałki: Odsłonięcie geologiczne w Siesławicach	2002	Odsłonięcie geologiczne zlokalizowane jest w Siesławicach na działkach oznaczonych numerami ewidencyjnymi 523 i 525. Jest to ściana starego wyrobiska o długości 70 m i wysokości 5 m, w której odsłania się środkowa część profilu serii gipsowej badenu
30.			Odsłonięcie geologiczne <i>Zimne wody</i> w Busku – Zdroju	2002	Twór przyrody nieożywionej <i>Odsłonięcie geologiczne – Zimne Wody</i> znajduje się w Busku – Zdroju koło miejscowości Łagiewniki, na działce oznaczonej numerem ewidencyjnym 17. Ma ono formę progu skalnego o wysokości 5m. W dolnej części, na długości 8 m i wys. 3,5 m odsłaniają się wielokrystaliczne gipsy szklicowe wykształcone w formie „jaskółczych ogonów”
31.			Odsłonięcie geologiczne – (próg skalny) w Busku - Zdroju	1987	Odsłonięcie geologiczne – stanowiące próg skalny w górnej części wzniesienia o długości 12 m i wysokości 4 m, zbudowany z gipsów wielokrystalicznych, tzw. szklicowych, w skarpie ciągnącej się na zachód od Łagiewnik, ok. 200 m na północ od drogi polnej Busko - Zdrój - Łagiewniki i ok. 1 km od drogi Busko - Zdrój - Kielce w kierunku wschodnim. Odsłonięcie geologiczne znajduje się na działce nr ewid. 17 w obr. 5 w Busku - Zdroju

1	2	3	4	5	6
32.			Sosna pospolita	2002	Pomnik przyrody żywej - Sosna pospolita o obwodzie pnia ok. 200 cm, rosnąca w miejscowości Wełecz na działce oznaczonej nr ewid. 28/627
33.			„Ryszard” dąb szypułkowy w Busku - Zdroju	2013	Pomnik przyrody - drzewo gatunku dąb szypułkowy (Quercus robur L.), o nazwie „Ryszard”, obwód pnia 355 cm, rosnące na działce nr 93/3 obr. 13 w Busku - Zdroju

12.3. MIEJSCA PAMIĘCI NA TERENIE POWIATU BUSKIEGO

Gmina	Lp.	Miejscowość	Opis miejsca pamięci
1	2	3	4
Nowy Korczyn	1.	Ucisków	Cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej. Spoczywa na nim 1366 żołnierzy rosyjskich i 479 austrowęgierskich, poległych w latach 1914 i 1915
	2.	Czarkowy	Cmentarz wojenny gdzie znajdują się mogiły żołnierzy Legionów Polskich, żołnierzy Wojska Polskiego z 1939 r. oraz Armii Krajowej
	3.	Nowy Korczyn	Cmentarz - mogiła poświęcona ofiarom Powstania z 1863 r.
	4.		Cmentarz - mogiła pomordowanych przez hitlerowców
	5.		Cmentarz - mogiła żołnierzy Armii Krajowej
	6.		Pomnik ku czci partyzantów (rynek)
	7.	Stary Korczyn	Cmentarz - mogiła weterana z 1863 r. - Antoniego Schabowskiego
	8.		Cmentarz - 3 mogiły indywidualne działaczy ruchu oporu
	9.	Ostrowce	Cmentarz 3 mogiły zbiorowe 6 żołnierzy Wojska Polskiego z 1939 r.
	10.	Strożyska	Cmentarz - mogiła zbiorowa 2 żołnierzy Wojska Polskiego z 1939 r.
	11.	Piasek Wielki	Cmentarz - mogiła zbiorowa 12 ofiar terroru hitlerowskiego
Solec – Zdrój	12.	Solec – Zdrój	Cmentarz parafialny – 2 mogiły zbiorowe 21 żołnierzy Wojska Polskiego z 1939 r. i działaczy ruchu oporu
	13.	Magierów	Mogiła pojedyncza żołnierza Wojska Polskiego z 1939 r.
Stopnica	14.	Stopnica	Cmentarz parafialny „stary” (nr w rejestrze A. 75)
Tuczępy	15.	Tuczępy	Tablice (3 szt.) upamiętniające zbrodnię katyńską
	16.	Kargów	Tablica (1 szt.) upamiętniająca zbrodnię katyńską
	17.	Niziny	Grób żołnierza w lesie

12.4. STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE NA TERENIE POWIATU BUSKIEGO WPISANE DO REJESTRU ZABYTEKÓW PROWADZONEGO PRZEZ ŚWIĘTOKRZYSKIEGO WOJEWÓDZKIEGO KONSERWATORA ZABYTEKÓW W KIELCACH

Gmina	Lp.	Miejscowość – określenie obiektu	Nr rejestru	Data wpisu
1	2	3	4	5
Busko - Zdrój	1.	Mikułowice - grodzisko	7	15. 10. 1986 r.
	2.	Palonki - osada z młodszej epoki kamienia	581	07. 03. 1972 r.
	3.	Palonki - osada prahistoryczna	579	07. 03. 1972 r.
	4.	Palonki - osada wczesnośredniowieczna i prahistoryczna	580	07. 03. 1972 r.
	5.	Skotniki Małe - grodzisko	8	25. 09. 1986 r.
	6.	Służów - osada z okresu wpływów rzymskich	593	07. 03. 1972 r.
	7.	Szaniec - kopiec wczesnośredniowieczny	814	05. 02. 1973 r.
	8.	Szczaworyż, Skotniki Małe - rezerwat archeologiczny, wczesnośredniowieczny kompleks osadniczo - obronny	523 (obecnie nr C.3)	17. 11. 1986 r.
	9.	Żerniki Górne - kopiec pradziejowy	816 (obecnie nr C.7)	01. 09. 1986 r.
Gnojno	10.	Balice - osada prahistoryczna	592	07.03.1972
	11.	Gnojno - osada wczesnośredniowieczna	60	20.08.1986
	12.	Gorzakiew – osada mezolityczna i ze schyłkowego paleolitu	590	07.03.1972
	13.	Gorzakiew – osada z epoki kamienia	588	07.03.1972
	14.	Jarząbki – cmentarzysko (wpł. rzym.) i osada (epoka kamienia)	585	07.03.1972
	15.	Jarząbki – osada ze środkowej epoki kamienia	586	07.03.1972
	16.	Jarząbki - osada prahistoryczna	587	07.03.1972
	17.	Jarząbki - osada ze środkowej epoki kamienia	589	07.03.1972
Nowy Koczyn	18.	Czarkowy – kopiec pradziejowy	32 (obecnie nr C.8)	29.09.1986
	19.	Podzamcze – relikt gotyckiego zamku „nowokorczyńskiego”	84	29.03.1993
Solec - Zdrój	20.	Kików - kopiec pradziejowy	21	16.09. 1986
Stopnica	21.	Stopnica – teren zamku królewskiego	67	26.08.1986
Wiślica	22.	Wiślica - relikt kościoła św. Ducha	15	22.12.1986
	23.	Wiślica - relikt kościoła św. Marcina	16	22.12.1986
	24.	Wiślica - relikt kościoła św. Mikołaja, teren placu Solnego i okolicy (całość osady wczesnośredniowiecznej)	113	22.12.1986
	25.	Wiślica - rezerwat archeologiczny – architektoniczny REGIA	529 (obecnie nr C.4)	19.12.1986
	26.	Wiślica - relikt I i II kościoła romańskiego	111/179	22.12.1986
	27.	Wiślica - grodzisko	329/508	20.01.1987